

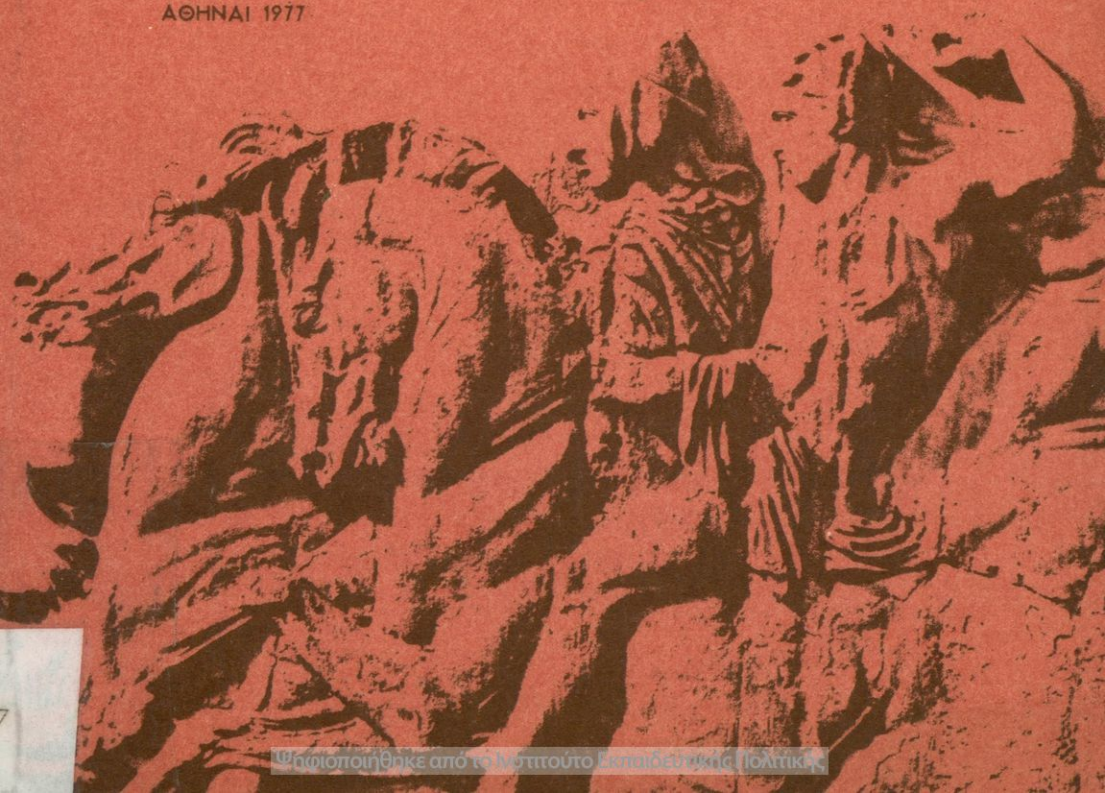
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗΣ

είσαγωγή - μετάφραση - σημειώσεις
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1977

19242

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

(Προλεγόμενα - μετάφραση - Σημειώσεις)
ΜΙΧ. Κ. ΔΙΚΩΝΟΜΟΥ
Γ. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ὈΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΠΕΡΙΚΛΗΣ
ΒΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυ-
κείου τυπώνονται από τόν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μορφοῦνται ΔΩΡΕΑΝ.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Εισαγωγή - μετάφραση - Σημειώσεις

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Εισαγωγή - μετάφραση - σημειώσεις
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Ε ΤΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΑΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Φωκίδας, κοντά στόν ποταμό Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρουμε ἀπό τήν ἱστορία, τό 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β' νίκησε τούς Ἀθηναίους, τούς Θηβαίους καί τούς ἄλλους Ἑλληνες, πού ἀναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἀλλά ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό ὄνομά της μέ τό ἱστορικό αὐτό γεγονός, μά καί γιατί ὑπῆρξε πατρίδα τοῦ Πλούταρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πού τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπί αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις καί διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὅλες τίς ἐποχές καί σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἔτσι τό ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, πού πολύ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὐπορους γονεῖς, πού εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καί κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στά ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του καί γιά τή ζωή του. Ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πού ἦταν εὐπορος καί εἶχε ἀρκετές φιλοσοφικές καί θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεῖ ὁ Πλούταρχος τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καί διηγεῖται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα πού ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόβουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές καί

Καταγωγή τοῦ
Πλούταρχου.
Τά παιδικά
του χρόνια.

έδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τόν Τίμωνα καί τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει καί αὐτούς συχνά, καί τά λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετή μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καί ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καί ἔζησε τά παιδικά καί τά πρώτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση καί νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρή ὁμως Χαιρώνεια δέν εἶχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, πού διψοῦσε γιά μάθηση. Ἐπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

Ἡ ἐποχή του.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη πού εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολύ ἀρχαῖοι ῥεοί ἀπό αὐτόν Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5. καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τήν εὐτυχία νά ζοῦν σέ μιά ἐλεύθερη πατρίδα. Ἐβλεπαν νά συναγωνίζονται οἱ ἑλληνικές πόλεις σέ προκοπή καί σέ δύναμη καί μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τόν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτή τήν εὐτυχία δέν τήν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτός γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθεῖ στούς Ρωμαίους (146 π.Χ.) Ἡ ρωμαϊκή κυριαρχία, εἶχε ἀπλωθεῖ σέ ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Οἱ μεσογειακές χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρά Ἀσία, ἡ Συρία, καί ἡ Βόρεια Ἀφρική ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μέ πρωτεύουσα τή Ρώμη.

Καί ὁμως τό ἑλληνικό πνεῦμα δέν ἔπαυε νά ζεῖ. Στήν Ἑλλάδα, ὅπως καί στή Συρία καί στήν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ ἑλληνική γλώσσα ἐξακολοθοῦσε νά μένει ζωντανή στό στόμα τοῦ λαοῦ μέ τή μορφή πού τή βλέπουμε γραμμένη στά ἱερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἐτσι, μέσα στό ἀπέραντο ρωμαϊκό κράτος, ἐξακολοθοῦσε νά ζεῖ ὁ ἑλληνικός κόσμος μέ κέντρο ἀκτινοβόλο τήν Ἀθήνα. Σ' αὐτήν ἔρχονταν ἀπό ὅλα τά ἑλληνικά μέρη ὅσοι ἤθελαν νά τροφοδοτήσουν τό πνεῦμα τους καί νά μορφωθοῦν στήν ἑλληνική φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι

θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά ἔρθουν στήν Ἀθήνα, γιά νά συμπληρώσουν τή μόρφωσή τους καί νά διδαχτοῦν ἀπό ἔξοχους ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνει ἑξαιτίας τῶν κατακτήσεών της ἡ πολιτική πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στήν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τήν ἐποχή ἐκείνη ὁ πιό ἔνδοξος καί πιό ἐπίζηλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στά πρώτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τήν ἀνάγκη νά λάβει ἀνώτερη μόρφωση, ἤρθε στήν Ἀθήνα καί παρακολούθησε πολλούς δασκάλους καί πολλές ἐπιστήμες. Τοῦ ἄρεσαν τά μαθηματικά, οἱ φυσικές ἐπιστήμες, ἡ ἰατρική, καί βλέπουμε στά ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετές γνώσεις ἀπό τίς ἐπιστήμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἰδιαίτερα τόν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Καί εὐτύχησε νά ἔχει δάσκαλό του τόν Ἀμμώνιο τόν Ἀλεξανδρέα, πού τόν ἐμύησε σέ ὅλα τά φιλοσοφικά συστήματα, προπάντων ὅμως στίς πλατωνικές θεωρίες. Γιά τό δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στά ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμηση. Ἀλλά καί ὁ Ἀμμώνιος καί πολλοί ἄλλοι πνευματικοί ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τήν ἀξία καί τό χαρακτήρα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀνακηρύχτηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δόξα του ὅμως γιά μόρφωση ἦταν πάντα ζωηρή καί ἀνικανοποίητη. Γι' αὐτό δέν περιορίστηκε στά ὅσα ἔμαθε στήν Ἀθήνα. Πῆγε στήν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρά ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καί πλουσιότατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικές σπουδές του καί παρακολούθησε καί μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἀλλά καί τή μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τή Ρώμη, ἐπισκέφτηκε ὁ Πλούταρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τόν κύκλο τῶν σπουδῶν του καί εἶχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἶχε διαδοθεῖ καί πολλές προσωπικότητες παρακολούθησαν τά μαθήματά του καί ἔδειχναν τήν ἐκτίμησή τους στό σοφό Ἕλληνα. Συνδέθηκε στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καί μέ τόν αὐτοκράτορα Τραϊανό, καί ἀπόκτησε τά δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Ἡ μόρφωσή του.

Ἡ δόξα του.

Καμιά όμως από τις μεγάλες πόλεις πού επισκέφτηκε, ούτε η Ἀθήνα ούτε η Ἀλεξάνδρεια ούτε η Ρώμη, δέν πήρε στήν καρδιά του τή θέση πού εἶχε ἡ μικρή ιδιαίτερη πατρίδα του. Ἀδτήν νοσταλγοῦσε σέ ὅλα του τά ταξίδια καί ἀπό καιρό σέ καιρό ἐκεῖ πήγαινε, γιά νά βρεθεῖ στά γνώριμά του μέρη καί στόν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του πού τόν ἀγαποῦσαν καί τούς ἀγαποῦσε. Καί ἐκεῖ, στή Χαιρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιά νά ἀρχίσει νά γράφει τά ἔργα πού εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νυμφεύτηκε τήν ἐνάρετη συμπολίτισσά του Τιμοξένα καί ἀπόκτησε τέσσερις γιούς καί μιᾶ θυγατέρα πού πέθαινε πολύ μικρή. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιά τόν Πλούταρχο μιᾶ ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καί ἀφιερώθηκε σ' αὐτή μαζί μέ τήν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δέ σταμάτησε νά ταξιδεύει κατά καιρούς σέ διάφορες ἑλληνικές πόλεις, στήν Ἀθήνα, στούς Δελφούς, στήν Αἰδηψό, στήν Ἴσθμία, στήν Ὀλυμπία, καί γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἕλληνες πού θαύμαζαν τήν ἀρετή καί τή σοφία του. Στόν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στήν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἐνωθε ὅλη τήν ἀνεση καί ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιά νά συνεχίζει τή συγγραφή τῶν ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά ἀξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὄχι γιά νά ικανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυτηρηθεῖ ὅσο μπορούσε τήν ιδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ἠθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πιό βασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο καί ἐγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικά καί φιλοσοφικά.

Τά ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράλληλοι βίοι». Οἱ βίοι αὐτοί εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων καί ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καί ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ

τους. "Ετσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἔνδοξοι στρατηγοί, ἔξοχοι πολιτικοί καί ρήτορες, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καί παραδείγματα πρὸς μίμηση. "Αν κοντά σ' αὐτούς τούς ἐνάρετους ἀνθρώπους παράθεσε καί μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τό κακό καί μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

"Ἡ ἱστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στούς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καί καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καί οἱ ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἓνα μάθημα ἐμπρακτικῆς ἠθικῆς μέ πλούσια παραδείγματα, γιά νά τά μιμηθοῦμε ἢ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἄλλά τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλουτάρχου στούς ἀναγνώστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διανθισμένες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καί πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τούς γνωρίζουμε ὄχι μόνο ὡς ἱστορικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

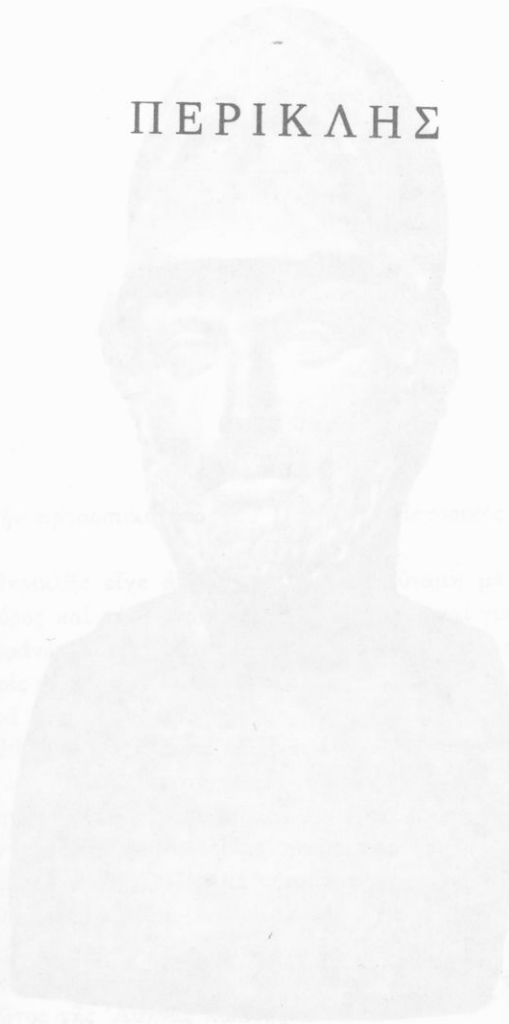
Γιά νά γράφει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἀφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν πρῖν ἀπό αὐτόν καί μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα καί πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἂν ἔλειπαν τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τά («Ἡθικά»), ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογή ἀπό 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικά ζητήματα. Περιέχονται ὅμως καί πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μέ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καί μέ θέματα ἀπό τίς φυσικές ἐπιστήμες καί τήν ὑγιεινή. Ὅλα αὐτά τά ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιά τούς νέους τῆς ἐποχῆς του καί περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπό τόν κοινωνικό καί ἰδιωτικό βίον τῶν ἀνθρώπων καί δίνουν ἀφέλιμες ὑποδείξεις καί συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε καί στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως καί στούς «Βίους» του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἐξυψώνουν τόν ἄνθρωπο καί συντελοῦν στήν ἀτομική εὐτυχία καί στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

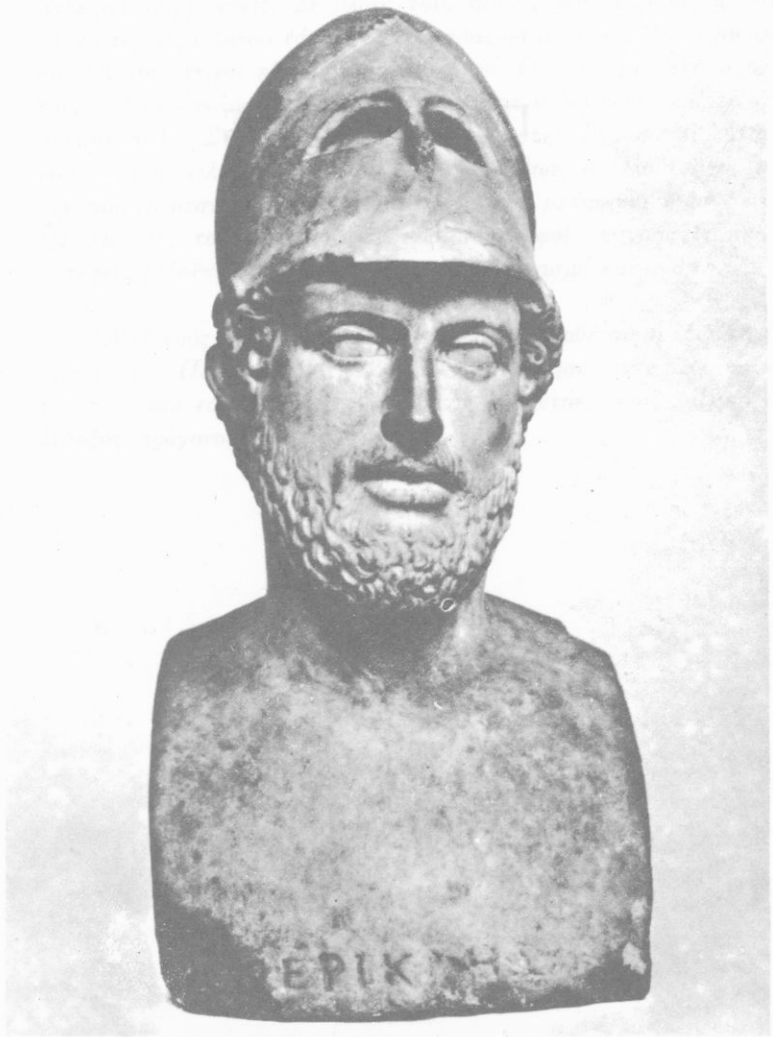
Για τούτο ο Πλούταρχος είναι ένας από τους πιο αγαπητούς Έλληνες συγγραφείς. Σέ όλους τους αιώνες που πέρασαν από την εποχή του ως σήμερα τά έργα του διαβάζονται μέ μεγάλη εύχαρίστηση. Οί Βυζαντινοί είχαν τά κείμενα του Πλουτάρχου στά σχολεία τους καί οί έκκλησιαστικοί συγγραφείς τά μελετούσαν καί τά αγαπούσαν πολύ. Στους χρόνους που άρχισε στην Εύρώπη ή 'Αναγέννηση καί ή μελέτη των αρχαίων συγγραφέων, ο Πλούταρχος πήρε την πρώτη θέση καί από τότε τά έργα του μεταφράστηκαν σέ όλες τίς γλώσσες του πολιτισμένου κόσμου. Σοφοί συγγραφείς καί λογοτέχνες μιλούν γιά τόν Πλουτάρχο μέ θαυμασμό καί αγάπη.

Άπό τους «Βίους» του Πλουτάρχου παραθέτουμε εδώ τή βιογραφία του Περικλή (490 - 429 π.Χ.) που έζησε πέντε περίπου αιώνες πριν από τόν Πλουτάρχο καί ήταν γι' αυτόν, όπως καί γιά μās, ένδοξος πρόγονος.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

(Θεσμ. Ν. 25, 2-70) (Σ.π. 022-004) 5840332Π

Περικλής (490 - 429 π.Χ.)

Γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης γράφει:

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μέ τό προσωπικό του κύρος καί τή διανοητική του ἰκανότητα καί γιατί εἶχε ἀνδειχτεῖ ὀλοφάνερα ἀνώτερος ἀπό χρέματα. Γι' αὐτό συγκερατοῦσε τό λαό, χωρίς νά περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δέν τόν ριμουλκοῦσε ὁ λαός, παρά αὐτός τόν καθοδηγοῦσε, γιατί δέν ἐπιδίωκε νά κερδίσει δύναμη μέ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μιλεῖ γιά νά κολακεύει τό πλῆθος, ἀλλά στηριγμένος στήν κοινή ἐκτίμηση εἶχε τό σθένος νά τοῦ ἀντιλέγει, ἀκόμη καί ἄν προκαλοῦσε τήν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό ἔπαρση ἔδειχναν παράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά τοὺς τρομάξει καί νά τοὺς φοβίζει, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἔβλεπε νά φοβῶνται χωρίς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατά τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τήν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης».

(Θουκ. Β, 65, 8-10)

Π Ε Ρ Ι Κ Λ Η Σ

ΚΕΦ. 3

- 1 Περικλῆς γὰρ ἦν τῶν μὲν φυλῶν Ἀκαμαντίδης, τῶν δὲ δήμων
2 Χολαργεύς, οἴκου δὲ καὶ γένους τοῦ πρώτου κατ' ἀμφοτέρους. Ξάν-
θιππος γὰρ ὁ νικήσας ἐν Μυκάλῃ τοὺς βασιλέως στρατηγούς ἔγημεν
Ἀγαρίστην Κλεισθένης ἔγγονον, δς ἐξήλασε Πεισιστρατίδας καὶ
κατέλυσε τὴν τυραννίδα γενναίως καὶ νόμους ἔθετο καὶ πολιτείας
3 ἀριστα κεκραμένην πρὸς ὁμόνοιαν καὶ σωτηρίαν κατέστησεν. Αὕτη
κατὰ τοὺς ὕπνους ἔδοξε τεκεῖν λέοντα, καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἔτεκε
Περικλέα, τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἀμεμπτον, προμήκη
4 δὲ τῇ κεφαλῇ καὶ ἀσύμμετρον. Ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν
ἅπασαι κράνεσι περιέχονται, μὴ βουλομένων ὡς εἶοικε τῶν τεχνιτῶν
ἐξονειδίζειν.

ΚΕΦ. 4

- 1 Διδάσκαλον δ' αὐτοῦ τῶν μουσικῶν οἱ πλεῖστοι Δάμωνα γενέ-
σθαι λέγουσιν, οἷ φασὶ δεῖν τοῦνομα βραχύνοντας τὴν προτέραν συλ-
λαβὴν ἐκφέρειν, Ἀριστοτέλης δὲ παρὰ Πυθοκλειδῆ μουσικὴν διαπο-
2 νηθῆναι τὸν ἄνδρα φησίν. Ὁ δὲ Δάμων εἶοικεν ἄκρος ὢν σοφιστῆς κα-
ταδέσθαι μὲν εἰς τὴν μουσικῆς ὄνομα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπικρυ-
πτόμενος τὴν δεινότητα, τῷ δὲ Περικλεῖ συνῆν καθάπερ ἀθλητῇ τῶν
3 πολιτικῶν ἀλείπτῃς καὶ διδάσκαλος. Οὐ μὴν ἔλαθεν ὁ Δάμων τῇ λύρᾳ
παρακαλύμματι χρώμενος, ἀλλ' ὡς μεγαλοπράγμων καὶ φιλοτύρανος
4 ἐξωστρακίσθη καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβὴν. Ὁ γοῦν Πλά-
των καὶ πνθανόμενος αὐτοῦ τινα πεποίηκεν οὕτω·

« Πρῶτον μὲν οὖν μοι λέξον, ἀντιβολῶ· σὺ γὰρ
ὡς φασὶ Χείρων ἐξέθρεψας Περικλέα. »

- 5 Διήκουσε δὲ Περικλῆς καὶ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου πραγματενο-

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ
ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 3-6)

Ὁ Περικλῆς ἀνῆκε στήν Ἀκαμιάτιδα φυλή καί στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ· ἡ πατρική καί ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλῃ τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκεῖνου πού ἔδωξε τούς Πεισιστρατίδες καί κατάλυσε μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καί ἔθεσε νόμους καί θεμελίωσε πολιτεῦμα πού εἶχε συνταχθεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά ὁμόνοια καί σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὕπνο της πώς γέννησε ἕνα λιοντάρι καί ὕστερ' ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σῶμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μά τό κεφάλι μακρουλό καί στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἤθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιά τό φυσικό του ἐλάττωμα).

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσικῆς τό Δάμωνα (πού τό ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πυθοκλείδη. Ὅσο γιά τό Δάμωνα, φαίνεται πώς αὐτός ἦταν ἐξοχος σοφιστής, ἀλλά ἤθελε νά κρύβει ἀπό τό πλῆθος τήν ἱκανότητά του καί γι' αὐτό τή σκέπαζε μέ τήν ιδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καί εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἕνας προπονητής καί δάσκαλος τῶν ἀγώνων μέ ἕναν ἀθλητή τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε ὅμως ὁ κόσμος ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τή λύρα ὡς πρόσχημα καί κατηγορήθηκε πώς κρύβει μεγάλα σχέδια καί πώς εὐνοεῖ τήν τυραννία. Γι' αὐτό ἐξοστρακίστηκε καί ἔδωσε ὑλικό στό πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιά σκηνή κάποιον πού ρωτᾷ:

«Πρῶτα, γιά πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ ὁ Χεῖρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ».

Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καί τά μαθήματα τοῦ Ζή-

1 ΚΕΦ. 3

2 Οἱ γονεῖς τοῦ Περικλῆ. Ἡ σωματική του διάπλαση.

3

4

1 ΚΕΦ. 4

Ἡ μόρφωση τοῦ Περικλῆ.

2

3

4

5

μένου μὲν περὶ φύσιν ὡς Παρμενίδης, ἐλεγκτικὴν δέ τινα καὶ δι' ἀντιλογίας εἰς ἀπορίαν κατακλείουσαν ἐξασκήσαντος ἔξιν, ὡς πού καὶ Τίμων ὁ Φλειάσιος εἶρηκε διὰ τούτων·

« Ἀμφοτερογλώσσου τε μέγα σθένος οὐκ ἀλαπαδὸν
Ζήνωνος, πάντων ἐπιλήπτορος. »

- 6 Ὁ δὲ πλεῖστα Περικλεῖ συγγενόμενος καὶ μάλιστα περιθεις ὄγκου αὐτῷ καὶ φρόνημα δημαγωγίας ἐμβριθέστερον, ὅλως τε μετεωρίσας καὶ συνεξάρας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἥθους, Ἀναξαγόρας ἦν ὁ Κλαζομένιος, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι Νοῦν προσηγόρευον, εἴτε τὴν σύνεσιν αὐτοῦ μεγάλην εἰς φυσιολογίαν καὶ περιττὴν διαφανείσαν θαυμάσαντες, εἴθ' ὅτι τοῖς ὅλοις πρῶτος οὐ τύχην οὐδ' ἀνάγκην διακοσμῆσεως ἀρχήν, ἀλλὰ νοῦν ἐπέστησε καθαρὸν καὶ ἄκρατον, ἐν μεμειγμένοις πᾶσι τοῖς ὅλοις ἀποκρίνοντα τὰς ὁμοιομερείας.

ΚΕΦ. 5

- 1 Τοῦτον ὑπερφῶς τὸν ἄνδρα θαυμάσας ὁ Περικλῆς καὶ τῆς λεγομένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον ὡς ἔοικε τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχε καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα καὶ πραότης πορείας καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς οὐδὲν ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέγειν καὶ πλάσμα φωνῆς
- 2 ἀθόρυβον καὶ ὅσα τοιαῦτα πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττε. Λοιδορούμενος γοῦν ποτε καὶ κακῶς ἀκούων ὑπὸ τινας τῶν βδελυρῶν καὶ ἀκολάστων ὄλην ἡμέραν ὑπέμεινε σιωπῇ κατ' ἀγοράν, ἅμα τι τῶν ἐπειγόντων καταπραττόμενος, ἐσπέρας δ' ἀπήει κοσμίως οἴκαδε παρακολουθοῦντος τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάσῃ χρωμένον βλασφημίᾳ πρὸς αὐτόν. Ὡς δ' ἔμελλεν εἰσιέναι σκότους ὄντος ἤδη, προσέταξέ τιμι τῶν οἰκετῶν φῶς λαβόντι παραπέμψαι καὶ καταστήσαι πρὸς τὴν οἰκίαν τὸν ἄνθρωπον.

νωνα τοῦ Ἐλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τή φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης, καί εἶχε ἀποκτήσει κάποια ἱκανότητα νά συζητεῖ καί μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνει τελικά τόν συζητητή του σέ ἀμηχανία. Αὐτό καί ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τό εἶχε πεῖ μέ τοῦτα τά λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει ὁ διαπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι ὅλα ξέρεי μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει».

Ἐκεῖνος ὅμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τόν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολύ μεγάλο κύρος καί γέμισε τήν ψυχή του μέ τό φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἕνας πολιτικός ἀρχηγός καί ἔφερε σέ μεγάλο ὕψος τήν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἄναξαγόρας ἀπό τίς Κλαζομενές. Εἶναι αὐτός πού οἱ σύγχρονοί του τόν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἶτε γιατί θαύμασαν τή διάνοιά του, πού φάνηκε στήν ἐρευνα τῆς φύσεως μεγάλη καί ἐξαιρετική, εἶτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχή στή διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τήν τύχη οὔτε τήν ἀνάγκη, παρά ἕνα νοῦ καθαρό καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπό τό χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπό ὅμοια μέρη.

Αὐτό τόν ἄνθρωπο τόν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτόν μυθήθηκε στή λεγόμενη μετεωρολογική ἐπιστήμη καί στήν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρή καί ὁ λόγος του ὑψηλός καί ἀπαλλαγμένος ἀπό κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλά καί τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση πού δέν τήν ἀλλοίωνε τό γέλιο, καί τό ἤρεμο βάδισμα, καί ἡ σεμνή περιβολή του πού δέν τήν ἀνατάραζε ποτέ καμιά βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε καί ὁ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό ὄλων. Ὅταν κάποτε ἕνας ἀπαίσσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά τόν ἔβριζε καί τόν κακολογοῦσε ὅλη τήν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σέ μιᾶ ἐπείγουσα ὑπόθεση· τό βράδυ ἔφυγε ἡσυχᾶ γιά τό σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδος βρισιά ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σάν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ' ἕναν ἀπό τούς ὑπηρετές του νά πάρει τό φῶς καί νά συνοδέψει καί νά ὀδηγήσει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. Ὁ ποιητής Ἴων λέει

1 ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας του.

2

- 3 Ὁ δὲ ποιητὴς Ἴων μοθωνικὴν φησι τὴν ὀμιλίαν καὶ ὑπότυπον εἶναι τοῦ Περικλέους, καὶ ταῖς μεγαλαυχίαις αὐτοῦ πολλὴν ὑπεροφίαν ἀναμειχθαι καὶ περιφρόνησιν τῶν ἄλλων, ἐπαινεῖ δὲ τὸ Κίμωνος ἐμμελὲς καὶ ὑγρὸν καὶ μεμυσσόμενον ἐν ταῖς περιφοραῖς. Ἄλλ' Ἴωνα μὲν ὥσπερ τραγικὴν διδασκαλίαν ἀξιοῦντα τὴν ἀρετὴν ἔχειν τι πάντως καὶ σατυρικὸν μέρος ἐῶμεν, τοὺς δὲ τοῦ Περικλέους τὴν σεμνότητα δοξοκοπίαν τε καὶ τυφὸν ἀποκαλοῦντας ὁ Ζήνων παρεκάλει καὶ αὐτούς τι τοιοῦτο δοξοκοπεῖν, ὡς τῆς προσποιήσεως αὐτῆς τῶν καλῶν ὑποποιούσης τινὰ ληληθότως ζῆλον καὶ συνήθειαν.

ΚΕΦ. 6

- 1 Οὐ μόνον δὲ ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου συνουσίας ἀπέλαυσε Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ δεισιδαιμονίας δοκεῖ γενέσθαι καθυπέρτερος, ἦν τὸ πρὸς τὰ μετέωρα θάμβος ἐνεργάζεται τοῖς αὐτῶν τε τούτων τὰς αἰτίας ἀγροῦσι καὶ περὶ τὰ θεῖα δαιμονῶσι καὶ ταραττομένοις δι' ἀπειρίαν αὐτῶν, ἦν ὁ φυσικὸς λόγος ἀπαλλάττων ἀντὶ τῆς φοβερῆς καὶ φλεγμαινούσης δεισιδαιμονίας τὴν ἀσφαλῆ μετ' ἐλπίδων ἀγαθῶν εὐσέβειαν
- 2 ἐνεργάζεται. Λέγεται δὲ ποτε κριοῦ μονόκερου κεφαλὴν ἐξ ἀγροῦ τῷ Περικλεῖ κομισθῆναι, καὶ Λάμπωνα μὲν τὸν μάντιν, ὡς εἶδε τὸ κέρασ ἰσχυρὸν καὶ στερεὸν ἐκ μέσου τοῦ μετώπου πεφυκός, εἰπεῖν ὅτι δυεῖν οὐσῶν ἐν τῇ πόλει δυναστειῶν, τῆς Θουκυδίδου καὶ Περικλέους, εἰς ἓνα περιστρίψεται τὸ κράτος παρ' ᾧ γένοιτο τὸ σημεῖον· τὸν δ' Ἀναξαγόραν τοῦ κρανίου διακοπέντος ἐπιδειξαι τὸν ἐγκέφαλον ὃν πεπληρωκότα τὴν βάσιν, ἀλλ' ὁξὺν ὥσπερ ὄρν ἐκ τοῦ παντός ἀγγείου συνωλισθηκότα κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὅθεν ἢ ὄριζα τοῦ κέρατος εἶχε τὴν
- 3 ἀρχήν. Καὶ τότε μὲν θαυμασθῆναι τὸν Ἀναξαγόραν ὑπὸ τῶν παρόντων, ὀλίγω δ' ὕστερον τὸν Λάμπωνα, τοῦ μὲν Θουκυδίδου καταλυ-

πώς στίς κοινωνικές σχέσεις του ό Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός καί 3
 κάπως ἀγέρωχος καί πώς στούς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε
 καί μεγάλη δόση ἀπό ὑπεροψία καί περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους·
 καί ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τὴν κοσμιότητα, τὴν ἠπιότητα
 καί τὴν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. Ἄλλ' ἄς ἀφήσουμε τόν Ἰω-
 να, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά ἔχει ἡ ἀρετὴ καί κάτι τό εὐχάριστο,
 ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καί ἓνα σατυρικό μέρος.
 Ἀντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τό Ζήμωνα πού, ὅταν ἄκουε πολλοὺς νά
 χαρακτηρίζουν τὴ σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία καί
 ἀλαζονεῖα, τοὺς συμβούλευε νά ἔχουν καί αὐτοὶ μιὰ τέτοια μεγαλο-
 μανία, γιατί καί ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾶ
 σιγά σιγά καί χωρὶς νά τό καταλάβει κανεῖς, τό ζῆλο καί τὴ συνή-
 θεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε ὅμως μόνο αὐτὰ ἀπὸ τὴ συναναστροφή του μέ 1
 τόν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ φαίνεται πὼς ξεπέρασε τίς δει- 1
 σιδαιμονίες, πού μπροστά στά μετεωρολογικὰ φαινόμενα προκα-
 λοῦν τρόμο σ' ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, καί ἀπὸ τὴν
 ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπὸ φόβο καί ταραχὴ γιὰ τὰ θεῖα. Αὐ-
 τὴ τὴν ἀμάθεια τὴν ἐξαφανίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη πού διώχνον-
 τας τὴ φοβερὴ καί νοσηρὴ δεισιδαιμονία ἐμπνέει τὴ σταθερὴ εὐσέ-
 βεια καί τὴν αἰσιοδοξία. Σχετικὰ μέ τίς δεισιδαιμονίες διηγοῦνται 2
 καί τό ἀκόλουθο περιστατικό.

Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγρούς τό κεφάλι ἀπὸ ἓνα
 μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τό κέρατο πού
 ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καί στερεὸ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μετώπου, εἶπε
 μιὰ προφητεία, πὼς ἀπὸ τίς δύο πολιτικές μερίδες πού ἦταν τότε ἰσχυ-
 ρές στήν πόλη, τοῦ Θουκυδίδη καί τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ με-
 ρίδα ἐκείνου, πού μέσα στὸν ἀγρό του βρέθηκε τό σημαδιακὸ αὐτὸ κε-
 φάλι. Ἀντὶ γι' ἄλλη ἀπάντηση ὁ Ἀναξαγόρας ἔσπασε τό κρανίον καί
 ἔδειξε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δέν ἐπιανε ὅλη τὴ βάση, παρά μυτερός σάν αὐγὸ
 εἶχε γλιστρήσει ἀπὸ ὅλο τό χῶρο τοῦ κρανίου πρὸς τό μέρος ἐκεῖνο ἀπ' 3
 ὅπου ξεφύτρωνε τό κέρατο. Καί τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν
 τόν Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ θαύμασαν τό Λάμ-
 πωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καί ὀλόκληρη τὴ

1 ΚΕΦ. 6

Οἱ δεισιδαι-
μονίες.

θέντος, τῶν δὲ τοῦ δήμου πραγμάτων ὁμαλῶς ἀπάντων ὑπὸ τῷ Περι-
 4 κλεῖ γενομένων. Ἐκόλυε δ' οὐδέν, οἶμαι, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχά-
 νειν καὶ τὸν μάντιν, τοῦ μὲν τὴν αἰτίαν, τοῦ δὲ τὸ τέλος καλῶς ἐκλαμ-
 βάνοντος· ὑπέκειτο γὰρ τῷ μὲν, ἐκ τίνων γέγονε καὶ πῶς πέφυκε θεω-
 5 ρῆσαι, τῷ δέ, πρὸς τί γέγονε καὶ τί σημαίνει προειπεῖν. Οἱ δὲ τῆς
 αἰτίας τὴν εὐρεσιν ἀναίρεσιν εἶναι τοῦ σημείου λέγοντες οὐκ ἐπινο-
 οῦσιν ἅμα τοῖς θεοῖς καὶ τὰ τεχνητὰ τῶν συμβόλων ἀθετοῦντες, φό-
 φους τε δίσκων καὶ φῶτα πυρσῶν καὶ γνωμόνων ἀποσκιασμούς· ὧν
 ἕκαστον αἰτία τινὲ καὶ κατασκευῇ σημείον εἶναι τιнос πεποιήται.
 Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἐτέρας ἐστὶ πραγματείας.

ΚΕΦ. 7

1 Ὁ δὲ Περικλῆς νέος μὲν ὧν σφόδρα τὸν δῆμον εὐλαβεῖτο. Καὶ γὰρ
 ἐδόκει Πεισιστράτῳ τῷ τυράνῳ τὸ εἶδος ἐμφερῆς εἶναι, τὴν τε φω-
 νὴν ἠδεῖαν οὖσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γλωτταν εὐτροχον ἐν τῷ διαλέγεσθαι
 καὶ ταχεῖαν οἱ σφόδρα γέροντες ἐξεπλήττοντο πρὸς τὴν ὁμοιότητα.
 2 Πλούτου δὲ καὶ γένους προσόντος αὐτῷ λαμπροῦ καὶ φίλων οἱ πλει-
 στον ἐδύνατο, φοβούμενος ἐξοστρακισθῆναι τῶν μὲν πολιτικῶν οὐδὲν
 ἔπραττεν, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις ἀνὴρ ἀγαθὸς ἦν καὶ φιλοκίνδυνος.
 3 Ἐπεὶ δ' Ἀριστείδης μὲν ἀποτεθνήκει καὶ Θεμιστοκλῆς ἐξεπεπτώκει,
 Κίμωνα δ' αἱ στρατεῖαι τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἔξω κατεῖχον, οὕτω
 δὴ φέρων ὁ Περικλῆς τῷ δήμῳ προσένειμεν ἑαυτόν, ἀντὶ τῶν πλουσίων
 καὶ ὀλίγων τὰ τῶν πολλῶν καὶ πενήτων ἐλόμενος παρὰ τὴν αὐτοῦ
 4 φύσιν ἥμισυ δημοτικὴν οὖσαν. Ἄλλ' ὥς ἔοικε δεδιώς μὲν ὑποψία
 περιπεσεῖν τυραννίδος, ὄρῶν δ' ἀριστοκρατικὸν τὸν Κίμωνα καὶ δια-
 φερόντως ὑπὸ τῶν καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν ἀγαπόμενον, ὑπῆλθε τοὺς

διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τήν πῆρε μέ ὁμαλό τρόπο στά χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἄλλά τίποτε δέν ἐμποδίζει, νομίζω, νά ποῦμε ὅτι καί ὁ φυσικός εἶχε δίκιο καί ὁ μάντης: ὁ πρῶτος καλά κατάλαβε τήν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεύτερος τό ἀποτέλεσμα· γιατί ἔργο τοῦ φυσικοῦ ἦταν νά ἐξετάσει ἀπό ποιᾶ αἰτία καί πῶς ἔγινε τό φαινόμενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νά προφητέψει γιά ποιό σκοπό ἔγινε καί τί σημαίνει. Γι' αὐτό ἐκεῖνοι πού λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναίρεση τοῦ σημείου πού μᾶς φανερώνεται, δέν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι ἀρνοῦνται μαζί καί τά σημεῖα πού φανερώνονται ἀπό τούς θεούς καί τά σημεῖα πού προέρχονται ἀπό τήν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι λόγου χάρη, ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων, οἱ φλόγες τῆς φωτιᾶς καί οἱ σκιές πού βλέπουμε στά ἡλιακά ρολόγια· καθένα ἀπ' αὐτά ἔγινε ἀπό κάποια αἰτία, ἀλλά μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά χρησιμεύει σάν σημάδι πού φανερώνει κάτι.

Ἄλλ' αὐτά ἴσως ἔχουν τή θέση τους σέ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Κεφ. 7-8)

Ἄσπρη 1
 Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολύ τό λαό. Γιατί στή 1 ΚΕΦ. 7
 μορφή ἔμοιαζε μέ τόν τύραννο Πεισίστρατο καί οἱ πολύ ἡλικιω-
 μένοι ἐνιωθαν κάποια ἐκπληξή βλέποντας τήν ὁμοιότητα πού εἶχε
 μέ αὐτόν καί στή γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καί στήν εὐχέρεια καί
 τήν ἐτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε. Ἐπειδή μάλιστα 2
 ἦταν πλούσιος, ἀπό λαμπρό γένος, καί εἶχε φίλους πολύ ἰσχυρούς,
 φοβόταν μήπως ἐξοστρακιστεῖ· γι' αὐτό δέν ἔπαιρνε καθόλου μέρος
 στήν πολιτική, ἐνῶ στίς ἐκστρατεῖες ἦταν γενναῖος καί ριψοκίνδυ-
 νος. Ὅταν ὅμως ὁ Ἄριστειδης πέθανε καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρα- 3
 κίστηκε καί τόν Κίμωνα τόν ἀπασχολοῦσαν πολύν καιρό οἱ ἐκστρα-
 τεῖες του ἔξω ἀπό τήν Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀποφάσισε νά προσ-
 χωρήσει στή δημοκρατική μερίδα, γιατί προτίμησε νά ταχτεῖ ὄχι
 μέ τούς πλούσιους καί λίγους παρά μέ τούς πολλούς καί φτωχοῦς,
 παρά τήν ψυχροσύνησά του πού δέν ἦταν καθόλου λαϊκή. Ὅπως φαί- 4
 νεται, φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τήν ὑποψία πῶς θέλει νά γίνει
 τύραννος καί, ἐπειδή ἔβλεπε ἀπό τό ἄλλο μέρος ὅτι ὁ Κίμων ἦταν
 ἀριστοκρατικός καί ὅτι ἐξαιρετικά τόν ἀγαποῦσαν οἱ ἀριστοκρατι-
 κοί, αὐτός ἄρχισε νά κολακεύει τούς πολλούς, γιά νά ἀποκτήσει

Ἄσπρη
 Ὁ Περικλῆς
 καί ὁ λαός.

- πολλούς, ἀσφάλειαν μὲν ἑαυτῷ, δύναμιν δὲ κατ' ἐκείνου παρασκευα-
 5 ζόμενος. Εὐθὺς δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν δίαίταν ἑτέραν τάξιν ἐπέθηκεν.
 Ὅδόν τε γὰρ ἐν ἄστει μίαν ἑωρᾶτο τὴν ἐπ' ἀγορᾶν καὶ τὸ βουλευτή-
 ριον πορευόμενος, κλήσεις τε δείπνων καὶ τὴν τοιαύτην ἄπασαν φιλο-
 φροσύνην καὶ συνήθειαν ἐξέλιπεν, ὡς ἐν οἷς ἐπολιτεύσατο χρόνοις μα-
 κροῖς γενομένοις πρὸς μηδένα τῶν φίλων ἐπὶ δείπνον ἔλθειν· πλὴν
 6 Εὐρυπτολέμου τοῦ ἀνεπιού γαμοῦντος ἄχρι τῶν σπονδῶν παραγενό-
 μενος εὐθὺς ἐξανέστη. Δειναὶ γὰρ αἱ φιλοφροσύναι παντὸς ὄγκου περι-
 γενέσθαι, καὶ δυσφύλακτον ἐν συνηθείᾳ τὸ πρὸς δόξαν σεμνὸν ἐστι·
 τῆς ἀληθινῆς δ' ἀρετῆς κάλλιστα φαίνεται τὰ μάλιστα φαινόμενα, καὶ
 τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν οὐδὲν οὕτω θαυμάσιον τοῖς ἐκτὸς ὡς ὁ καθ' ἡμέ-
 7 ραν βίος τοῖς συνοῦσιν. Ὁ δὲ καὶ τῷ δήμῳ, τὸ συνεχὲς φεύγων καὶ τὸν
 κόρον, οἷον ἐκ διαλειμμάτων ἐπλησίαζεν, οὐκ ἐπὶ παντὶ πράγματι λέ-
 γων οὐδ' αἰεὶ παριῶν εἰς πλῆθος, ἀλλ' ἑαυτὸν ὥσπερ τὴν Σαλαμινίαν
 8 δὲ φίλους καὶ ἐταίρους ῥήτορας καθιεῖς ἔπρατεν. Ὡν ἓνα φασὶ γενέ-
 σθαι τὸν Ἐφιάλτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου
 βουλῆς, πολλὴν κατὰ τὸν Πλάτονα καὶ ἄκρατον τοῖς πολίταις ἐλευ-
 θερίαν οἰνοχοῶν, ὅφ' ἦς ὥσπερ ἵππον ἐξυβρίζοντα τὸν δῆμον οἱ κωμω-
 δοποιοὶ λέγουσι « πειθαρχεῖν οὐκέτι τολμᾶν, ἀλλὰ δάκνειν τὴν Εὐ-
 βοίαν καὶ ταῖς νήσοις ἐπιπηδᾶν ».

ΚΕΦ. 8

- 1 Τῇ μέντοι περὶ τὸν βίον κατασκευῇ καὶ τῷ μεγέθει τοῦ φρονή-
 ματος ἀρμόζοντα λόγον ὥσπερ ὄργανον ἐξαρτυόμενος, παρενέτεινε
 πολλαχοῦ τὸν Ἀναξαγόραν, οἷον βαφὴν τῇ ῥητορικῇ τὴν φυσιολογίαν
 2 ὑποχέμενος. Τὸ γὰρ « ὑψηλόνονον τοῦτο καὶ πάντη τελεσιουργόν »,

ασφάλεια για τόν έαυτό του και δύναμη έναντίον εκείνου. Ἀμέσως
 μάλιστα άλλαξε και τις συνήθειες τῆς ζωῆς του. Στήν πόλη δέν τόν 5
 ἔβλεπαν νά κυκλοφορεῖ παρά μόνο σ' ἓνα δρόμο, σ' αὐτόν πού ὀδη-
 γεῖ πρὸς τήν ἀγορά και τό βουλευτήριο. Παράτησε τις προσκλη-
 σεις σέ δεῖπνα και ὅλες τις φιλικές συναναστροφές και σχέσεις, ὥστε
 σέ ὅλο τό μακροχρόνιο διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σέ κανε-
 νός φίλου τό σπίτι δέν πῆγε για δεῖπνο, παρά μόνο μιά φορά, πού
 παραβρέθηκε στους γάμους τοῦ ἐξαδέρφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου,
 ἀλλά και ἐκεῖ τήν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν, σηκώθηκε ἀμέ-
 σως και ἔφυγε. Γιατί αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ συναναστροφές εἶναι ἰκα- 6
 νές νά μειώσουν ὅλο τό κύρος και μέ τήν οικειότητα πού ἀναπτύσ-
 σεται σ' αὐτές δύσκολα μπορεῖ νά κρατηθεῖ κανείς μέσα στά ὄρια
 πού χρειάζονται για νά φαίνεται σοβαρός. Καί ὅμως, ἡ ἀληθινή ἀρε-
 τή τόσο ὠραιότερη φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο, και
 στους χρηστούς ἀνθρώπους τίποτε δέν ὑπάρχει τόσο θαυμαστό για
 τούς ξένους ὅσο ἡ καθημερινή διαγωγή τους πρὸς τούς οικείους και
 φίλους. Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τή συχνή και κατά κόρο ἐπι- 7
 κοινωνία του μέ τό λαό και μόνο κατά διαλείμματα τόν ἐπλησίαζε·
 δέ μιλοῦσε για κάθε τι και δέν παρουσιαζόταν διαρκῶς στό πλῆθος,
 παρά, καθώς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του, ὅπως τό
 ἱερό πλοῖο, ἡ «Σαλαμίνια», μόνο σ' ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ
 για τις κοινές ὑποθέσεις ἀφῆγε νά τόν ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτι-
 τικοί φίλοι και συνεργάτες του. Ἐνας ἀπ' αὐτούς λένε ὅτι ἦταν ὁ Ἐ- 8
 φιάλης, πού κατάργησε τήν ἀριστοκρατική ἐξουσία τῆς βουλῆς
 τοῦ Ἀρείου πάγου και, κατά τόν Πλάτωνα, πρόσφερε στους πολίτες
 ἀφθονο και ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολύ, ὥστε ὁ λαός, σάν
 ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοί ποιητές, («χαλινάρι κανέ-
 να δέν ἤθελε, μά τήν Εὐβοια τή δάγκωνε, τά νησιά τά πηδοῦσε»).

Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τό λόγο του σύμφωνα μέ τόν τρῶ- 1
 πο πού εἶχε ὀργανώσει τή ζωή του και σύμφωνα μέ τό μεγαλεῖο
 τῶν σκέψεων του, σάν ἓνα μουσικό ὄργανο πού μέ τό τέντωμα τῶν
 χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μέ περισσότερη δύναμη τή διδασκαλία
 τοῦ Ἀναξαγόρα και ἔδινε κατά κάποιον τρόπο στή ρητορική του ἓνα
 χρῶμα ἀπό τις θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτό τό (με- 2

1 ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορική
 του. Ἡ προ-
 σωμία
 «Ὀλύμπιος».

- ὡς ὁ θεῖος Πλάτων φησί, « πρὸς τῷ εὐφρηῆς εἶναι κτησάμενος » ἐκ φυσιολογίας, καὶ « τὸ πρόσφορον ἐλκύσας ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην »,
- 3 πολὺ πάντων διήνεγκε. Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῷ γενέσθαι λέγουσι· καίτοι τινὲς ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων οἷς ἐκόσμησε τὴν πόλιν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτεῖα καὶ ταῖς στρατηγίαις δυνάμεως Ὀλύμπιον αὐτὸν οἶοντα προσαγορευθῆναι· καὶ συνδραμεῖν οὐδὲν ἀπέοικεν ἀπὸ πολλῶν
- 4 προσόντων τῷ ἀνδρὶ τὴν δόξαν. Αἱ μὲντοι κωμωδία τῶν τότε διδασκάλων, σπουδῆ τε πολλὰς καὶ μετὰ γέλωτος ἀφεικότων φωνὰς εἰς αὐτόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ μάλιστα τὴν προσωνομίαν γενέσθαι δηλοῦσι, « βροντᾶν » μὲν αὐτόν καὶ « ἀστράπτειν » ὅτε δημηγοροῖ, « δεινὸν δὲ κεραυνὸν ἐν γλώσσει φέρειν » λεγόντων.
- 5 Διαμνημονεύεται δὲ τις καὶ Θουκυδίδου τοῦ Μελησιῖου λόγος εἰς τὴν δεινότητα τοῦ Περικλέους μετὰ παιδιᾶς εἰρημένος. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Θουκυδίδης τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, καὶ πλεῖστον ἀντεπολιτεύσατο τῷ Περικλεῖ χρόνον. Ἀρχιδάμου δὲ τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως πυνθανομένου πότερον αὐτὸς ἢ Περικλῆς παλαίει βέλτιον, « ὅταν » εἶπεν « ἐγὼ καταβάλω παλαίον, ἐκείνος ἀντιλέγων ὡς οὐ πέπτωκε, νικᾷ καὶ μεταπίθει τοὺς ὀρῶντας. »
- 6 Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ Περικλῆς περὶ τὸν λόγον εὐλαβῆς ἦν ὥστ' αἰεὶ πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠῤῥαχετο τοῖς θεοῖς μηδὲ ῥῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν ἀνάμοστον.
- 7 Ἐγγραφον μὲν οὖν οὐδὲν ἀπολέλοιπε πλὴν τῶν ψηφισμάτων, ἀπομνημονεύεται δ' ὀλίγα παντάπασιν, οἷον τὸ τὴν Αἴγιαν ὡς λίμνην τοῦ Πειραιῶς ἀφελεῖν κελεῦσαι, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἤδη φάναι κατορθᾶν ἀπὸ Πελοποννήσου προσφερόμενον. Ὁ δὲ Στησίμβροτος φησὶν ὅτι τοὺς ἐν Σάμῳ τεθηκότας ἐγκωμιάζων ἐπὶ τοῦ βήματος ἀθανάτους ἔλεγε γεγονέναι καθάπερ τοὺς θεοὺς· οὐδὲ γὰρ ἐκείνους αὐτοὺς ὀρῶμεν, ἀλλὰ ταῖς τιμαῖς ἃς ἔχουσι καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἃ παρέχουσι

γάλο ὕψος τοῦ πνεύματος καί τήν τελειότητα στήν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στήν ἐμφυτη εὐφυΐα του», τά ἀπόκτησε ἀπό τή φυσική ἐπιστήμη καί «παίροντας ἀπ' αὐτήν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιά τήν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχτηκε πολύ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, 3 ὀφείλει καί τήν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἄν καί μερικοί φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τά ἔξοχα μνημεῖα μέ τά ὅποια ἐκόσμησε τήν πόλη καί ἄλλοι πάλι ἀπό τήν πολιτική καί στρατηγική του ὑπεροχή. Καί εἶναι πολύ φυσικό ὅτι πολλά προσόντα ἔχουν συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτή τή δόξα. Οἱ κωμωδίες 4 ὅμως τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλά σοβαρά καί πολλά ἀστεῖα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτή τοῦ δόθηκε κυρίως γιά τή δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πώς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στό λαό, «βροντοῦσε καί ἄστραφτε καί εἶχε στή γλώσσα του φοβερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καί κάτι πού εἶπε 5 ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστειευτεῖ γιά τή ρητορική δεινότητα τοῦ Περικλῆ. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως ξέρομε, ἀνῆκε στούς ἀριστοκρατικούς καί γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἦταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τό Θουκυδίδη ἄν αὐτός ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πώς δέν ἔπεσε 6 καί κατορθώνει νά νικήσει καί νά μεταπείσει τούς θεατές». Καί ὅμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πῆγαινε πρὸς τό βῆμα, εὐχόταν στούς θεούς νά μὴν τοῦ ξεφυγεῖ ἄθελα ἀπό τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἦταν 7 ἀνάρμοστη στήν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπό τά ψηφίσματά του· καί ἀξιωμακρόνυτα λόγια του πολύ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, ὅπως λόγου χάρη, τά ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νά βγάλετε ἀπό τή μέση τήν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιά τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καί ἐπίσης: «Βλέπω 8 τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπό τήν Πελοπόννησο». Ὁ Στησίμβροτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε ἐγκωμίαζε ἀπό τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπесαν στή Σάμο καί ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατί καί τούς θεούς τούς ἴδιους δέν τούς βλέπουμε, ἀλλ' ἀπό τίς τιμές πού τούς προσφέρουμε καί ἀπό 9

ἀθανάτους εἶναι τεκμαιρόμεθα· ταῦτ' οὖν ὑπάρχειν καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανούσιν.

ΚΕΦ. 9

- 1 Ἐπει δὲ Θουκυδίδης μὲν ἀριστοκρατικὴν τινα τὴν τοῦ Περικλέους ὑπογράφει πολιτείαν, « λόγῳ μὲν οὖσαν δημοκρατίαν, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχήν », ἄλλοι δὲ πολλοὶ πρώτων ὑπ' ἐκείνου φασὶ τὸν δῆμον ἐπὶ κληρουχίας καὶ θεωρικὰ καὶ μισθῶν διανομὰς προαχθῆναι, κακῶς ἐθισθέντα καὶ γενόμενον πολυτελεῆ καὶ ἀκόλαστον ὑπὸ τῶν τότε πολιτευμάτων ἀντὶ σῶφρονος καὶ αὐτουργοῦ, θεωρεῖσθω διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἢ αἰτία τῆς μεταβολῆς.
- 2 Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ὡσπερ εἴρηται πρὸς τὴν Κίμωνος δόξαν ἀντιταττόμενος ὑπεποιεῖτο τὸν δῆμον, ἐλαττούμενος δὲ πλούτῳ καὶ χρήμασιν, ἀφ' ὧν ἐκείνος ἀνελάμβανε τοὺς πένητας, δεῖπνόν τε καθ' ἡμέραν τῷ δεομένῳ παρέχων Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀμφιενώνων, τῶν τε χωρίων τοὺς φραγμοὺς ἀφαιρῶν ὅπως ὀπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι, τοῦτοις ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος τρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων διανομήν, συμβουλευσάντος αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ
- 3 Οἴηθεν, ὡς Ἀριστοτέλης ἰστόρηκε. Καὶ ταχὺ θεωρικοῖς καὶ δικαστικοῖς λήμμασιν ἄλλαις τε μισθοφοραῖς καὶ χορηγίαις συνδεκάσας τὸ πλῆθος, ἐχρηῖτο κατὰ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγον βουλῆς, ἧς αὐτὸς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μήτ' ἀρχῶν μήτε θεσμοθέτης μήτε βασιλεὺς μήτε πο-
- 4 λέμαρχος λαχεῖν. Αὐταὶ γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταὶ τ' ἦσαν ἐκ παλαιού,
- 5 καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκιμασθέντες ἀνέβαινον εἰς Ἀρείον πάγον. Διὸ καὶ μάλλον ἰσχύσας ὁ Περικλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατεστάσασκε τὴν βουλήν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις δι' Ἐφιάλτου, Κί-

τά καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τό ἴδιο λοιπόν συμβαίνει καί γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τήν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ (Κεφ. 9 - 11)

Ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τή διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπό τόν Περικλῆ τή χαρακτηρίζει σάν κάπως ἀριστοκρατική καί λέει πώς «μόνο κατά τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τήν εἶχε ἕνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοί ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὁδήγησε τό λαό σέ κληρονομικές καί θεωρικά καί ἀποζημιώσεις καί ὅτι ἔτσι τόν καχοσυνήθισε καί, ἐνῶ πρῖν ἦταν φρόνιμος καί ἐργατικός, ἐγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καί ἀκόλαστος. Σωστό ὅμως εἶναι νά ἐξετάσουμε τήν αἰτία τῆς μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στά ἴδια τά πράγματα.

Στήν ἀρχή, καθώς εἴπαμε, θέλοντας νά ἀντιταχτεῖ στή δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τό λαό· ἀλλά δέν εἶχε τόν πλοῦτο καί τά χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μέ τά ὁποῖα κέρδιζε τήν εὖνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σέ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τούς γέρους καί βγάζοντας τούς φράχτες τῶν κήπων του, γιά νά παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτούς ὀπωρικά ὅσοι ἤθελαν. Ἐπειδή μέ αὐτά τά δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τή δημοτικότητά του, γιά νά τά ἐξουδετερώσει τρέπεται στή διανομή χρημάτων τοῦ δημοσίου κατά συμβουλή τοῦ Δαμωνίδη ἀπό τήν Οἶτη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης. Καί ἀμέσως μέ τά θεωρικά καί δικαστικά ἐπιδόματα καί μέ ἄλλες μισθοδοσίες καί παροχές κέρδισε ὅλο τό λαό καί τόν χρησιμοποιοῦσε γιά νά περιορίσει τήν ἐξουσία τῆς Βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δέν ἦταν μέλος της, ἐπειδή δέν εἶχε κληροθεῖ ποτέ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατί τά ἀξιώματα αὐτά ἀπό τά παλιά χρόνια τά ἀναλάβειναν οἱ πολῖτες μέ κλῆρο καί ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τή διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιά τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τήν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τή βουλή καί κατάφερε μέ τή μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη νά τῆς ἀφαιρεθεῖ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό

1 ΚΕΦ. 9

*Παροχές στό λαό.
Ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα.*

2

3

4

5

μονα δ' ὡς φιλολάκωνα καὶ μισόδημον ἔξοστρακισθῆναι, πλούτῳ μὲν καὶ γένει μηδενὸς ἀπολειπόμενον, νίκας δὲ καλλίστας νενικηκότα τοὺς βαρβάρους καὶ χρημάτων πολλῶν καὶ λαφύρων ἐμπεπληκότα τῆν πόλιν, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται. Τοσοῦτον ἦν τὸ κράτος ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Περικλέους.

ΚΕΦ. 10

- 1 Ὁ μὲν οὖν ἔξοστρακισμὸς ὠρισμένην εἶχε νόμῳ δεκαετίαν τοῖς φεύγουσιν· ἐν δὲ τῷ διὰ μέσου στρατῷ μεγάλῳ Λακεδαιμονίων ἐμβολόντων εἰς τὴν Ταυαρκικὴν καὶ τῶν Ἀθηναίων εὐθὺς ὀρηγσάντων ἐπ' αὐτούς, ὁ μὲν Κίμων ἐλθὼν ἐκ τῆς φυγῆς ἔθετο μετὰ τῶν φυλετῶν εἰς λόχον τὰ ὄπλα, καὶ δι' ἔργων ἀπολύεσθαι τὸν λακωνισμὸν ἐβούλετο συγκινδυνεύσας τοῖς πολίταις, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Περικλέους συ-
- 2 στάντες ἀπήλασαν αὐτὸν ὡς φυγάδα. Διὸ καὶ δοκεῖ Περικλῆς ἐρρωμενέστατα τὴν μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι καὶ γενέσθαι πάντων ἐπι-
- 3 φανεστάτος, ἀφειδήσας τοῦ σώματος. Ἔπεσον δὲ καὶ τοῦ Κίμωνος οἱ φίλοι πάντες ὁμαλῶς οὐδὲ Περικλῆς συνεπηγιάτο τοῦ λακωνισμοῦ, καὶ μετάνοια δεινὴ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πόθος ἔσχε τοῦ Κίμωνος, ἠττημένους μὲν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Ἀττικῆς, προσδοκῶντας δὲ βαρὸν
- 4 εἰς ἔτος ὥραν πόλεμον. Αἰσθόμενος οὖν ὁ Περικλῆς οὐκ ὤκνησε χαρῖσασθαι τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ τὸ ψήφισμα γράψας αὐτὸς ἐκάλει τὸν ἄνδρα, κακείνος κατελθὼν εἰρήνην ἐποίησε ταῖς πόλεσιν· οἰκείως γὰρ εἶχον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς αὐτόν, ὥσπερ ἀπήχθηοντο τῷ Περικλεῖ
- 5 καὶ τοῖς ἄλλοις δημαγωγοῖς. Ἔνιοι δὲ φασιν οὐ πρότερον γραφῆναι τῷ Κίμωνι τὴν κάθοδον ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἢ συνθήκας αὐτοῖς ἀπορρήτους γενέσθαι δι' Ἑλληνικῆς, τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς, ὥστε Κίμωνα

τή δικαστική της εξουσία. Έπειτα κατηγορήσε τόν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καί ἐχθρό τῆς δημοκρατίας καί πέτυχε τόν ἐξοστρακισμό του μόλο πού κατά τόν πλοῦτο καί κατά τό γένος δέν ἦταν κατώτερος ἀπό κανέναν, καί εἶχε νικήσει τούς βαρβάρους κερδίζοντας τίς ὠραιότερες νίκες, καί εἶχε γεμίσει τήν πόλη μέ πολλά χρήματα καί λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στή βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στό λαό.

Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιώχθη ἡ πόλη εἶχε ὀριστεῖ μέ νόμο γιά δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τό μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ μεγάλο στρατό μπῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας καί οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους. Τότε ὁ Κίμων γύρισε ἀπό τήν ἐξορία καί κατατάχτηκε καί αὐτός στό λόχο πού ὑπερετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε μέ τήν πράξη του νά ξεπλύνει τήν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ, κινδυνεύοντας στόν ἀγώνα μαζί μέ τούς συμπολίτες του. Ἀλλά οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καί τόν ἐδιώξαν μέ τή δικαιολογία ὅτι ἦταν ἐξοστρακισμένος. Γιά τοῦτο, φαίνεται, ὁ Περικλῆς σ' ἐκείνη τή μάχη πολέμησε μέ πολλή ἀντρεία καί ξεχώρισε ἀπ' ὄλους τούς ἄλλους, ἀψηφώντας τή ζωή του. Ἀλλά ἔπεσαν σ' αὐτή τή μάχη καί ὄλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα, αὐτοί πού ὁ Περικλῆς τούς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν Λακεδαιμονίων. Καί τότε μετάνοιωσαν πικρά οἱ Ἀθηναῖοι καί ἀποζητοῦσαν τόν Κίμωνα, πολύ περισσότερο μάλιστα γιατί νικήθηκαν στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς καί περίμεναν πώς τήν ἐρχόμενη ἀνοιξη θά ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικλῆς τίς διαθέσεις αὐτές τοῦ λαοῦ καί δέ δίστασε νά τόν ἱκανοποιήσει. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα γιά τήν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καί ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στήν πατρίδα του, κατόρθωσε νά συμφωνηθεῖ εἰρήνη ἀνάμεσα στίς δύο πόλεις· γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στόν Κίμωνα, ὅση ἀντιπάθεια στόν Περικλῆ καί στους ἄλλους δημοκρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοί ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς υποβάλλει τήν πρόταση γιά τήν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεννοηθεῖ μυστικά μαζί του μέ τή μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα Ἐλπιυκίης καί εἶχαν συμφωνήσει: ὁ Κίμων νά φύγει μέ διακόσια πλοῖα καί νά εἶναι

1 ΚΕΦ. 10

Ἀνάκληση
καί θάνατος
τοῦ Κίμωνα.

2

3

4

5

μὲν ἐκπλεῦσαι λαβόντα ναῦς διακοσίας καὶ τῶν ἔξω στρατηγεῖν κα-
 ταστρεφόμενον τὴν βασιλέως χώραν, Περικλεῖ δὲ τὴν ἐν ἄστει δύ-
 6 ναμιν ὑπάρχειν. Ἐδόκει δὲ καὶ πρότερον ἢ Ἑλληνική τῷ Κίμωνι τὸν
 Περικλέα πρότερον παρασχεῖν, ὅτε τὴν θανατικὴν δίκην ἔφευγεν.
 Ἦν μὲν γὰρ εἷς τῶν κατηγορῶν ὁ Περικλῆς ὑπὸ τοῦ δήμου προβε-
 βλημένος, ἐλθούσης δὲ πρὸς αὐτὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ δεομένης,
 μειδιάσας εἶπεν· « ὦ Ἑλληνική, γραῦς εἶ, γραῦς εἶ, ὡς πράγματα
 τηλικαῦτα πράσσειν. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λόγον ἅπαξ ἀνέστη
 τὴν προβολὴν ἀφοσιούμενος, καὶ τῶν κατηγορῶν ἐλάχιστα τὸν Κί-
 7 μωνα λυπήσας ἀπεχώρησε. Πῶς ἂν οὖν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε
 κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους ὡς τὸν δημαγωγὸν Ἐφιάλτην, φίλον
 γενόμενον καὶ κοινωνὸν ὄντα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ προαιρέσεως, δολο-
 φονήσαντος διὰ ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον τῆς δόξης ; Ταῦτα γὰρ οὐκ
 οἶδ' ὅθεν συναγαγὼν ὡσπερ χολὴν τάνδρῃ προσβέβληκε, πάντῃ μὲν
 ἴσως οὐκ ἀνεπιλήπτῳ, φρόνημα δ' εὐγενὲς ἔχοντι καὶ ψυχὴν φιλό-
 8 τιμον, οἷς οὐδὲν ἐμφύεται πάθος ὠμὸν οὕτω καὶ θηριῶδες. Ἐφιάλτην
 μὲν οὖν, φοβερόν ὄντα τοῖς ὀλιγαρχικοῖς καὶ περὶ τὰς εὐθόνας καὶ
 διώξεις τῶν τὸν δῆμον ἀδικούντων ἀπαραίτητον, ἐπιβουλεύσαντες οἱ
 ἐχθροὶ δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναργικοῦ κρυφαίως ἀνεῖλον, ὡς Ἀρι-
 στοτέλης εἶρηκεν. Ἐτελεύτησε δὲ Κίμων ἐν Κύπρῳ στρατηγῶν.

ΚΕΦ. 11 1 Οἱ δ' ἀριστοκρατικοί, μέγιστον μὲν ἤδη τὸν Περικλέα καὶ πρό-
 σθεν ὀρῶντες γεγονότα τῶν πολιτῶν, βουλόμενοι δ' ὁμῶς εἶναί τινα
 τὸν πρὸς αὐτὸν ἀντιτασσόμενον ἐν τῇ πόλει καὶ τὴν δύναμιν ἀμβλύ-
 νοντα, ὥστε μὴ κομιδῇ μοναρχίαν εἶναι, Θουκυδίδην τὸν Ἀλωπεκῆ-
 θεν, ἄνδρα σώφρονα καὶ κηδεστὴν Κίμωνος, ἀντέστησαν ἐναντιωσό-
 μενον, ὃς ἦττον μὲν ὢν πολεμικὸς τοῦ Κίμωνος, ἀγοραῖος δὲ καὶ πο-

στρατηγός μακριά από την Ἀττική καταστρέφοντας τή χώρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, καί ὁ Περικλῆς νά ἔχει τήν ἐξουσία μέσα στήν πόλη. Φαίνεται πώς καί πρωτύτερα ἡ Ἐλπινίκη εἶχε μεσολαβήσει, 6 γιά νά καταπραΰνει τόν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, ὅταν αὐτός δικαζόταν καί κινδύνευε νά καταδικαστεῖ σέ θάνατο. Τότε ὁ Περικλῆς ἦταν ἕνας ἀπό τούς κατηγορούς πού εἶχε ὀρίσει ὁ δῆμος καί, ὅταν ἤρθε σ' αὐτόν ἡ Ἐλπινίκη καί τόν παρακαλοῦσε, αὐτός χαμογέλασε καί εἶπε: «Ἐλπινίκη, εἶσαι γριά, εἶσαι πολύ γριά, γιά ν' ἀνακατεῦσαι σέ τόσο μεγάλα ζητήματα». Καί ὅμως στή δίκη δέ σηκώθηκε νά μιλήσει παρά μόνο μιά φορά, ἀναγκασμένος ἀπό τήν ἐντολή πού εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τόν Κίμωνα ὅσο 7 μπορούσε λιγότερο ἀπό τούς ἄλλους κατηγορούς, ἀποχώρησε ἀπό τή συνδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ' ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεῖς νά δώσει πίστη στά λόγια τοῦ Ἰδομενέα, πού κατηγορεῖ τόν Περικλῆ, πώς τάχα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού ἦταν φίλος καί πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό ζηλοτυπία καί ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό ποῦ τά μάζεψε αὐτά καί τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, πού ἴσως νά μήν εἶναι 8 ὀλότελα ἀμεμπτος, πάντως ὅμως εἶχε φρόνημα εὐγενικό καί γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς ὁποῖες δέν μπορούσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό καί τόσο ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ἦταν φοβερός ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καί ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση εὐθύνης καί στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τόν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροί του· αὐτοί ἔβαλαν τόν Ἀριστοδικο ἀπό τήν Τανάγρα καί τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

“Ὅσο γιά τόν Κίμωνα, αὐτός πέθανε στήν Κύπρο, ὅπου ἦταν στρατηγός.

Οἱ ἀριστοκρατικοί, πού ἔβλεπαν ἤδη καί πρωτύτερα τόν Περικλῆ νά ἀποικτᾶ πολύ μεγάλη πολιτική δύναμη, ἤθελαν νά ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν καί νά μετριάξει τή δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταντήσῃ ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάξαν σ' αὐτόν σάν πολιτικό του ἀντίπαλο τό Θουκυδίδη ἀπό τό δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καί συγγενή τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θουκυδίδης ἦταν στά πολεμικά κατώτερος ἀπό τό Κίμωνα, μά πιό ἐμπειρος ἀγορητής καί πολιτικός. ”*Ἐμμενε*

1 ΚΕΦ. 11

*Ἀταγανισμός
Περικλή καί
Θουκυδίδη.
Θεάματα καί
κληρονομίες.*

λιτικός μᾶλλον, οἰκουρῶν ἐν ἄστει καὶ περὶ τὸ βῆμα τῷ Περικλεῖ
 2 συμπλεκόμενος, ταχὺ τὴν πολιτείαν εἰς ἀντίπαλον κατέστησεν. Οὐ
 γὰρ εἶασε τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καλουμένους ἄνδρας ἐνδισπάρ-
 θαι καὶ συμμεῖχθαι πρὸς τὸν δῆμον ὡς πρότερον, ὑπὸ πλήθους
 ἡμανρωμένους τὸ ἀξίωμα, χωρὶς δὲ διακρίνας καὶ συναγαγὼν εἰς
 ταῦτὸ τὴν πάντων δύναμιν ἐμβροιθῆ γενομένην, ὥσπερ ἐπὶ ζυγοῦ
 3 ῥοπὴν ἐποίησεν. Ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς διπλὴ τις ἕπουλος ὥσπερ ἐν
 σιδήρῳ, διαφορὰν ὑποσημαίνουσα δημοτικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς
 προαιρέσεως, ἣ δ' ἐκείνων ἄμιλλα καὶ φιλοτιμία τῶν ἀνδρῶν βαθυ-
 τάτην τοιῆν τεμοῦσα τῆς πόλεως, τὸ μὲν δῆμον, τὸ δ' ὀλίγους ἐποίησε
 4 καλεῖσθαι. Διὸ καὶ τότε μάλιστα τῷ δήμῳ τὰς ἡγίας ἀνεῖς ὁ Περικλῆς
 ἐπολιτεύετο πρὸς χάριν, αἰεὶ μὲν τινα θέαν πανηγυρικὴν ἢ ἐστίασιν
 ἢ πομπῆν εἶναι μηχανώμενος ἐν ἄστει, καὶ διαπαιδαγωγῶν οὐκ ἀμού-
 σοις ἡδοναῖς τὴν πόλιν, ἐξήκοντα δὲ τριήρεις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν
 ἐκπέμπων, ἐν αἷς πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἔπλεον ὀκτῶ μῆνας ἔμμισθοι,
 5 μελετῶντες ἅμα καὶ μαθάνοντες τὴν ναυτικὴν ἐμπειρίαν. Πρὸς δὲ
 τούτοις χιλίους μὲν ἔστειλεν εἰς Χερρόνησον κληρούχους, εἰς δὲ Νάξον
 πεντακοσίους, εἰς δ' Ἄνδρον ἡμίσεις τούτων, εἰς δὲ Θράκην χιλίους
 Βισάλταις συνοικίσοντας, ἄλλους δ' εἰς Ἰταλίαν ἀνοικιζομένης Συ-
 6 βάρεως, ἣν Θουρίους προσηγόρευσαν. Καὶ ταῦτ' ἔπραττεν ἀποκου-
 φίζων μὲν ἀργοῦ καὶ διὰ σχολὴν πολυπράγμονος ὄχλου τὴν πόλιν,
 ἐπανορθούμενος δὲ τὰς ἀπορίας τοῦ δήμου, φόβον δὲ καὶ φρουρὰν τοῦ
 μὴ νεωτερίζειν τι παρακατοικίζων τοῖς συμμάχοις.

διαρκῶς μέσα στήν πόλη καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀνα-
 μετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἔτσι
 ἀποκατάσθηκε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τούς 2
 ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγ-
 χωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρῖν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία
 χανόταν μέσα στό πολύ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη
 μερίδα τούς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τή δύναμή τους,
 ὥστε νά ἀποκτήσει βαρῦτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυ-
 γαριά πρὸς τό μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι- 3
 νωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, ὅπως συμβαίνει συχνά σ'
 ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ἡ διαφορά δη-
 μοκρατικῆς καί ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλά τώρα ὁ ἀνταγωνι-
 σμός καί ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη
 καί τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιὰ πολύ βαθιά τομή καί χώρισε τούς πολί-
 τες σέ δύο ὀλότελα ξεχωριστές μερίδες, πού ἡ μιὰ ὀνομάστηκε 4
 δημοκρατική καί ἡ ἄλλη ὀλιγαρχική. Γι' αὐτό, τότε περισσότερο
 ἀπό ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό καί πολι-
 τεύετο με τρόπο πού νά τόν εὐχαριστεῖ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διά-
 φορα θεάματα πανηγυρικά ἢ συμπόσια ἢ πομπές στήν πόλη, δια-
 σκέδαζε τούς πολίτες μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, καί κάθε χρό-
 νο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μέ τά ὅποια πολλοί πολίτες ταξίδευαν ὀχτώ
 μῆνες μέ ἀμοιβή καί ἔτσι μπορούσαν νά ἀσχοῦνται καί νά ἀποκοῦν
 πείρα στά ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους κληρούχους στή Χερρόνησο, πεντακό- 5
 σιους στή Νάξο, μισούς ἀπ' αὐτούς στήν Ἄνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στή
 Θράκη χίλιους γιά νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μέ τούς Βισάλτες καί ἄλ-
 λους στήν Ἰταλία, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ἡ Σύβαρη, πού ἀπό τότε ὀνο-
 μάστηκε Θούριοι. Καί μέ αὐτά πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τήν πόλη ἀπό 6
 ἓναν ὄχλο ἀργό καί φιλοτάραχο, βελτίωνε τήν οικονομική κατάστα-
 ση τοῦ λαοῦ καί συγχρόως ἴδρυε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν συμμα-
 χικῶν πόλεων οἰκισμούς Ἀθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν ἐπίφο-
 βη φρουρά, γιά νά συγκρατοῦν τούς συμμάχους ἀπό κάθε ἀπόπειρα
 ἀποστασίας.

ΚΕΦ. 12

- 1 Ὁ δὲ πλείστην μὲν ἡδονὴν ταῖς Ἀθήναις καὶ κόσμον ἦνεγκε, μεγίστην δὲ τοῖς ἄλλοις ἔκκληξιν ἀνθρώποις, μόνον δὲ τῇ Ἑλλάδι μαρτυρεῖ μὴ ψεύδεσθαι τὴν λεγομένην δύναμιν αὐτῆς ἐκεῖνην καὶ τὸν παλαιὸν ὄλβον, ἢ τῶν ἀναθημάτων κατασκευῆ, τοῦτο μάλιστα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Περικλέους ἐβάσκαλλον οἱ ἐχθροὶ καὶ διέβαλλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, βοῶντες ὡς ὁ μὲν δῆμος ἀδοξεῖ καὶ ἄκαῶς ἀκούει, τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων χρήματα πρὸς αὐτὸν ἐκ Δήλου μεταγαγόν, ἢ δ' ἔνεστιν αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας εὐπροπεστάτη τῶν προφάσεων, δείσαντα τοὺς βαρβάρους ἐκείθεν ἀνελέσθαι καὶ φυλάττειν ἐν
- 2 ὄχρῳ τὰ κοινὰ, ταύτην ἀνῆρχε Περικλῆς, καὶ δοκεῖ δεινὴν ἔβριον ἢ Ἑλλὰς ὑβρίζεσθαι καὶ τυραννεῖσθαι περιφανῶς, ὄρῳσα τοῖς εἰσφερομένοις ὑπ' αὐτῆς ἀναγκαίως πρὸς τὸν πόλεμον ἡμῶς τὴν πόλιν καταχρυσοῦντας καὶ καλλωπίζοντας ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα, περιηπτομένην λίθους πολυτελεῖς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλισταλάντους.
- 3 Ἐδίδασκειν οὖν ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοῖς συμμάχοις λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἵππον, οὐ ναῦν, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον τελούντων, ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβάνοντων, ἃν παρέχωσιν ἄνθ' οὗ λαμβάνουσι, δεῖ δὲ τῆς πόλεως κατασκευασμένης ἰκανῶς τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταῦτα τὴν εὐπορίαν τρέπειν αὐτῆς, ἀφ' ὧν δόξα μὲν γενομένων αἰδίοις, εὐπορία δὲ γινομένων ἐτοίμη παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανείσης καὶ ποικίλων χρειῶν, αἱ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγειρόουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ (Κεφ. 12 - 14)

Ἄλλά ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τούς Ἀθηναίους καί ἠμόρφυνε τήν πόλη, πού προκάλεσε τήν πιό μεγάλη ἐκπλήξη στους ξένους, πού μόνο αὐτό μαρτυρεῖ πώς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καί ἡ παλαιά εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δέν εἶναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματική ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευή τῶν ἀθάνατων μνημείων στήν Ἀθήνα. Μά αὐτό ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τά πολιτικά ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν καί κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροί του. Φώναζαν στίς συνεδριάσεις τοῦ δήμου ὅτι ὁ λαός δυσφημεῖται καί κακολογεῖται, γιατί πῆρε ἀπό τή Δῆλο τά κοινά χρήματα τῶν Ἑλλήνων καί τά ἔφερε στήν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μπορούσε νά ἀντιτείνει στους κατηγορούς, ἦταν ὅτι πῆρε τά κοινά χρήματα ἀπό τούς συμμάχους, γιά νά τά φυλάξει σέ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τούς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατήγοροι, καί αὐτή τήν πρόφαση τήν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καί προσθέτουν: «Ἐτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τήν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελίζονται φοβερὰ καί τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοί εἶναι ἀναγκασμένοι νά συνεισφέρουν γιά τόν πόλεμο ἐμεῖς τά χρησιμοποιοῦμε γιά νά κάμουμε ὀλόχροση τήν πόλη μας, νά τή στολίσουμε σάν γυναίκα φιλάρεσκη καί νά τήν πλουτίσουμε μέ πολύτιμους λίθους, μέ ἀγάλματα καί μέ χιλιοτάλαντους ναούς». Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτά καί ἔλεγε στό λαό ὅτι δέν ἔχουν νά δώσουν κανένα λόγο στους συμμάχους γιά τά χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιά ὅλους τούς συμμάχους καί κρατοῦν μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα τούς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δέν παρέχουν οὔτε ἓνα ἄλογο οὔτε ἓνα πλοῖο οὔτε ἓναν ὀπλίτη· τό μόνο πού προσφέρουν εἶναι τά χρήματα. Ἄλλ' αὐτά δέν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τά δίνουν, παρά σ' ἐκείνους πού τά παίρνουν, ἄν τούς παρέχουν ἐκεῖνο γιά τό ὅποιο τά παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπόν ἡ πόλη μας εἶναι ἀρκετά ἐφοδιασμένη μέ ὅ,τι χρειάζεται γιά τόν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νά τά διαθέτει γιά ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνονται, θά τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατά τή διάρκεια πού γίνονται, θά τῆς ἐξασφαλίζουν τήν εὐημερία της· γιατί μέ τά ἔργα αὐτά δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἶδους καί ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σέ κίνηση ὅλες τίς τέχνες καί

1 ΚΕΦ. 12

Ὁ ἐξωραϊσμός
τῆς Ἀθήνας
μέ τά συμμα-
χικά χρήματα.
Εὐημερία τῶν
Ἀθηναίων.

2

3

4

κινούσαι, σχεδὸν ὅλην ποιούσιν ἔμμισθον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τροφουμένην.

- 5 Τοῖς μὲν γὰρ ἡλικίαν ἔχουσι καὶ ῥώμην αἱ στρατεῖαι τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας παρῆχον, τὸν δ' ἀσύντακτον καὶ βάνανσον ὄχλον οὐτ' ἄμοιρον εἶναι λημμάτων βουλόμενος, οὔτε λαμβάνειν ἀργὸν καὶ σχολάζοντα, μεγάλας κατασκευασμάτων ἐπιβολὰς καὶ πολυτέχνους ὑποθέσεις ἔργων διατριβὴν ἐχόντων ἐνέβαλε φέρον εἰς τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦττον τῶν πλεόντων καὶ φρουρούντων καὶ στρατευομένων τὸ οἰκουροῦν ἔχη πρόφασιν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὠφελεῖσθαι καὶ μετα-
- 6 λαμβάνειν. Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσοός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι τέκτονες, πλάσται, χάλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς χρυσοῦ, μαλακτῆρες ἐλέφαντος, ζωγράφοι, ποικιλταί, τορευταί, πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν, οἱ δὲ κατὰ γῆν ἄμαξοπηγοὶ καὶ ζευγοτρόφοι καὶ ἡνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λιουρηγοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, ἐκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγὸς ἴδιον στράτευμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γινόμενον, εἰς πᾶσαν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν.

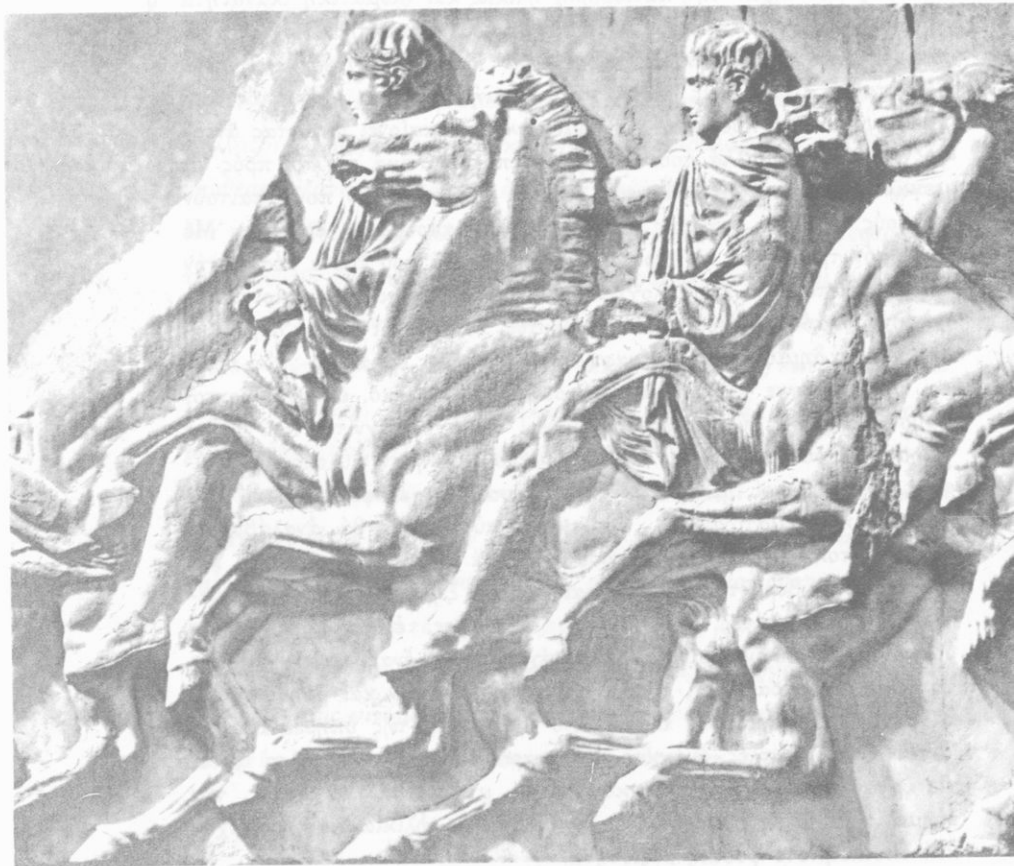
ΚΕΦ. 13

- 1 Ἀναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἀμμιήτων καὶ χάριτι, τῶν δημιουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θαυμάσιον ἦν τὸ τάχος.
- 2 Ὡν γὰρ ἕκαστον ᾤοντο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ

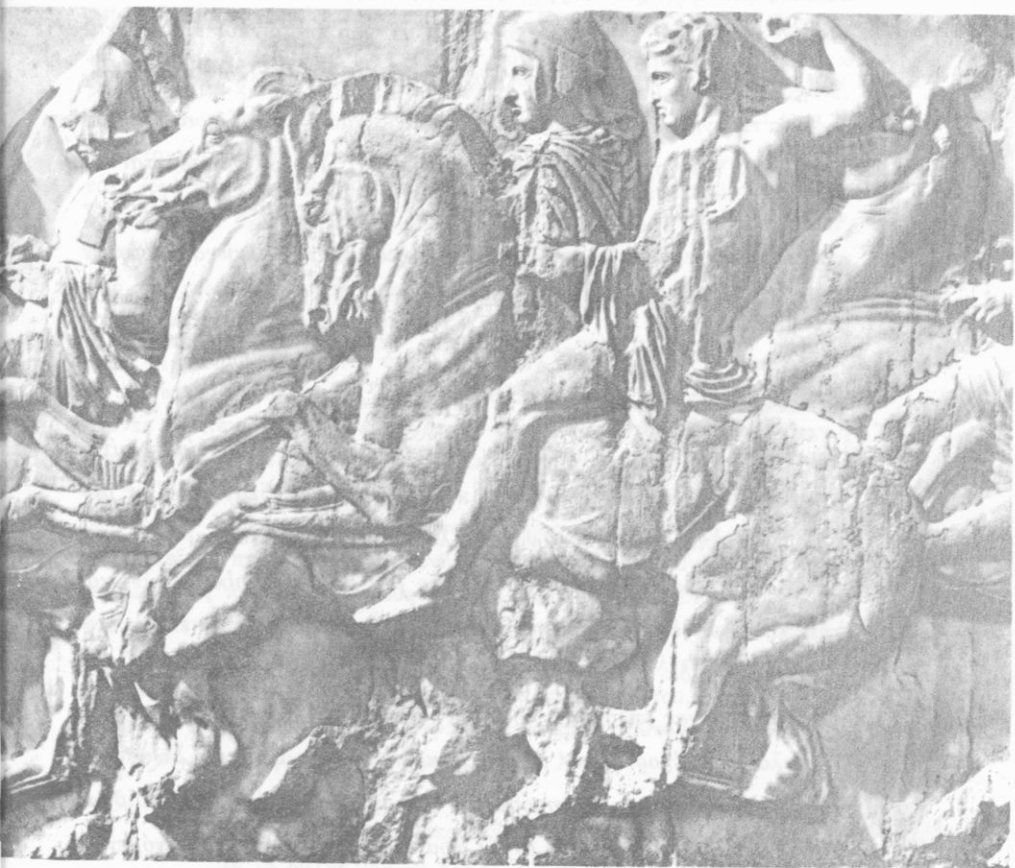
ἀπασχολοῦν ὅλα τὰ ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδόν οἱ πολῖτες
 νά ἔχουν μιά πρόσδο γιά τή ζωή τους καί μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ πό-
 λι ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της νά στολίζεται καί νά τρέφεται). Σ'
 ἐκείνους πού εἶχαν τήν κατάλληλη ἡλικία καί σωματική ἱκανότητα 5
 γιά πόλεμο, οἱ ἐκστρατεῖες ἔδιναν τά μέσα νά συντηρηθοῦν ἀπό τό
 κοινό ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἤθελε καί ὁ ἐργατικός λαός πού
 δέν ἔπαιρνε μέρος στίς ἐκστρατεῖες νά μή στερεῖται καί αὐτός ἀπό
 κάθε χρηματική πρόσδο, οὔτε ὅμως νά τήν παίρνει μένοντας ἀνερ-
 γος καί ὀκνηρός. Γιά τοῦτο ἔστρεψε ἀποφασιστικά τό λαό πρός τά
 μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καί σέ σχέδια ἔργων πού ἀπαιτοῦν
 πολλούς εἰδικούς τεχνίτες καί παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία. Μέ
 αὐτό τόν τρόπο καί τό μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ πού ἔμενε μέσα στήν
 πόλη θά μπορούσε δικαιολογημένα νά ὠφελεῖται καί νά παίρνει μέ-
 ρος στά δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροί καί οἱ στρατιώ-
 τες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἕνας μεγάλος κύκλος ἐργασιῶν : ὡς πρῶ- 6
 τα ὑλικά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκό, ἐλεφαντόδοντο,
 χρυσάφι, ἔβανο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καί ἄλλα· οἱ τεχνίτες πού θά τά
 χρησιμοποιοῦσαν καί θά τά κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύ-
 πτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἐλεφαντουργοί, ζω-
 γράφοι, κοσμηματογράφοι, τερνευτές· αὐτοί πού θά ἀναλάβαιναν
 τήν ἀποστολή καί μεταφορά τους ἦταν γιά τή θάλασσα ἔμποροι καί
 ναῦτες καί κυβερνήτες πλοίων, καί γιά τήν ξηρά ἀμαξουργοί, κατα-
 γωγεῖς, ἀμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων,
 ὄδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καί κάθε τέχνη, ὅπως ἕνας στρατηγός ἔχει
 τό δικό του στράτευμα, εἶχε ἕνα πλῆθος ἐργατῶν καί βοηθῶν συν-
 ταγμένο πού χρησίμευε ὡς ὄργανο καί σῶμα τῆς ὑπηρεσίας της.
 Ἔτσι οἱ πολλαπλές ἀνάγκες πού παρουσιάζονταν γιά ὅλες αὐτές
 τίς ἐργασίες μοίραζαν καί σκορποῦσαν, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς, τήν
 εὐημερία σέ ὅλους τούς πολῖτες, ὅποιαδήποτε ἡλικία καί ἂν εἶχαν
 καί ὅποιαδήποτε φυσική δεξιότητα.

Τά ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σέ μέγεθος καί ἀνυπέρβλητα σέ 1 ΚΕΦ. 13
 ὁμορφιά καί σέ χάρη καί οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπεράσουν
 ὁ ἕνας τόν ἄλλον στήν καλλιτεχνική ἐργασία. Ἀλλά τό πιό ἀξιοθαύ-
 μαστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτά τά ἔργα, πού 2
 τό καθένα νόμιζε κανεῖς πῶς μετά πολλές διαδοχικές γενιές ἀνθρώ-

*Τά ἔργα καί οἱ
 καλλιτέχνες.*

Στις δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευράς παριστάνονται ιππείς που μετέχουν στην πομπή των Παναθηναίων. Οι πλάκες της ζωφόρου, που είχε μήκος 160 μ., είναι από πεντελικό μάρμαρο και έχουν ύψος 1 μ.

Στή ζωφόρο τῶν Παρθενῶν εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή βόρεια καί στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία καί στήν ἀνατολική πλευρά τό τέρμα τῆς πομπῆς καί ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ἱερέα τοῦ ναοῦ.

τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῇ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν
 3 συντέλειαν. Καίτοι ποτέ φασιν Ἀγαθάρχον τοῦ ζωγράφου μέγα φρο-
 νοῦντος ἐπὶ τῷ ταχῦ καὶ ῥαδίως τὰ ζῶα ποιεῖν ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν
 4 εἶπεῖν· « Ἐγὼ δ' ἐν πολλῶ χρόνῳ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια
 καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν,
 ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ
 5 Περικλέους ἔργα, πρὸς πολλὸν χρόνον ἐν ὀλίγῳ γενόμενα. Κάλλει μὲν
 γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἄρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν
 ἐστί καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανθεῖ καινότης αἰεὶ τις, ἄθικτον ὑπὸ τοῦ
 χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν
 ἀγήρω καταμεμειγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων.

6 Πάντα δὲ διεῖπτε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας, καίτοι
 μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἐχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων. Τὸν μὲν
 γὰρ ἑκατόμπεδον Παρθενῶνα Καλλικράτης εἰργάζετο καὶ Ἰκτίως,
 τὸ δ' ἐν Ἐλευσίνι τελεστήριον ἤρξατο μὲν Κόροιβος οἰκοδομεῖν, καὶ
 τοὺς ἐπ' ἐδάφους κίονας ἔθηκεν οὗτος καὶ τοῖς ἐπιστυλοῖς ἐπέτευξεν
 ἀποθανόντος δὲ τούτου Μεταγένης ὁ Ξυπεταιῶν τὸ διάζωσμα καὶ
 τοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε, τὸ δ' ὅπαιον ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου Ξενοκλῆς
 ὁ Χολαργεὺς ἐκορύφωσε· τὸ δὲ μακρὸν τεῖχος, περὶ οὗ Σωκράτης
 ἀκοῦσαι φησιν αὐτὸς εἰσηγουμένον γνώμην Περικλέους, ἠρογάβησε
 8 Καλλικράτης. Κομωδεῖ τὸ ἔργον Κρατίδος ὡς βραδέως περαινούμενον·

« Πάλαι γὰρ αὐτό (φησι)

λόγοισι προάγει Περικλέης, ἔργοισι δ' οὐδὲ κινεῖ. »

9 Τὸ δ' Ὀιδεῖον, τῇ μὲν ἐντὸς διαθέσει πολυέδρον καὶ πολύστυλον,
 τῇ δ' ἐρέφει περικλινὲς καὶ κάταντες ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον,

πων μπορούσε μέ δυσκολία νά φτάσει στό τέλος, συντελέστηκαν όλα μαζί στήν άκμή τής πολιτικῆς σταδιοδρομίας ενός μόνου ανθρώπου. Λένε ώστόσο ότι κάποτε ό Ζεύξης, όταν άκουσε τόν Ἀγάθαρχο τό ζωγράφο νά παινεύεται γιατί ζωγράφιζε γρήγορα καί εύκολα, εἶπε: «Ἐγώ ὅμως ζωγραφίζω πολύ άργά». Πράγματι ἡ εύκολία καί ἡ ταχύτητα τής κατασκευῆς δέν προσθέτει στό ἔργο αξία μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ό χρόνος πού δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου πού ἔγινε. Γιά τοῦτο άκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν σέ λίγο χρόνο, αλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα εἶχε από τότε πού ἔγινε τήν ὁμορφιά τοῦ αρχαίου, αλλά κρατάει ὡς τώρα τή δροσερότητα ενός πρόσφατου καί νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιά νεότητα πού διατηρεῖ παντοσινά ανέγγιχτη από τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά εἶχαν μέσα τους μιά πνοή ἀμάραντη καί μιάν ἀγέραστη ψυχή!

Τή διεύθυνση καί τήν επίβλεψη ὄλων τῶν ἔργων ό Περικλῆς τήν εἶχε ἀναθέσει στό Φειδία, αλλά καί κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους ἀρχιτέκτονες καί τεχνίτες. Τόν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα τόν κατασκεύασαν ό Καλλικράτης καί ό Ἴκτινος. Τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα ἀρχισε νά τό οικοδομεῖ ό Κόροιβος καί αὐτός ἔστησε τούς στύλους πού ὑψώνονται από τό ἔδαφος καί τούς ἔνωσε ἐπάνω μέ τά ἐπιστύλια· όταν ἐκεῖνος πέθανε, ό Μεταγένης από τό δῆμο τής Ξυπέτης ἔστησε πάνω στους πρώτους στύλους τό διάζωμα καί τούς ἐπάνω στύλους· τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ό Ξενοκλῆς από τό Χολαργό. Τό μακρό τείχος, πού ό Σωκράτης λέει πώς ό ἴδιος άκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό εἶχε ἀλάβει νά τό ἐκτελέσει ό Καλλικράτης. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ό Κρατίνος, γιατί άργοῦσε νά τελειώσει· καί λέει:

«Χρόνια τώρα ό Περικλῆς
μέ τά λόγια ὄλο τό χτίζει, μά οὔτε βῆμα προχωρεῖ».

Τό Ὁδεῖο κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές από καθίσματα καί στύλους, καί εἶχε τήν ὀροφή γερμένη καί κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιά κορυφή. Λένε πώς

εικόνα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμημα τῆς βασιλέως σκηνῆς, ἐπιστά-
 10 τῶντος καὶ τούτῳ Περικλέους. Διὸ καὶ πάλιν Κρατῖνος ἐν Θοράτταις
 παίζει πρὸς αὐτόν·

« Ὁ σχινοκέφαλος Ζεὺς ὄδε
 προσέρχεται τῷδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου
 ἔχων, ἐπειδὴ τοῦστρακον παροίχεται. »

11 Φιλοτιμούμενος δ' ὁ Περικλῆς τότε πρῶτον ἐψηφίστατο μουσικῆς
 ἀγῶνα τοῖς Παναθηναίοις ἄγεσθαι, καὶ διέταξεν αὐτὸς ἀθλοθέτης
 αἰρεθεὶς καθότι χρὴ τοὺς ἀγωνιζομένους ἀλεῖν ἢ ἄδειν ἢ καθαρίζειν.
 Ἐθεῶντο δὲ καὶ τότε καὶ τὸν ἄλλον χρόνον ἐν Ὡιδείῳ τοὺς μουσι-
 κὸς ἀγῶνας.

12 Τὰ δὲ Προπύλαια τῆς ἀκροπόλεως ἐξειργάσθη μὲν ἐν πενταετίᾳ
 Μνησικλέους ἀρχιτεκτονούντος, τύχη δὲ θαυμαστὴ συμβᾶσα περὶ τὴν
 οἰκοδομίαν ἐμήνυσε τὴν θεὸν οὐκ ἀποστατοῦσαν, ἀλλὰ συνεφαπτομένην
 13 τοῦ ἔργου καὶ συνεπιτελοῦσαν. Ὁ γὰρ ἐνεργότατος καὶ προθυμότατος
 τῶν τεχνιτῶν ἀποσφαλεὶς ἐξ ὕψους ἔπεσε καὶ διέκειτο μοχθηρῶς,
 ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀπεγνωσμένος. Ἀθυμοῦντος δὲ τοῦ Περικλέους, ἡ
 θεὸς ὄναρ φανεῖσα συνέταξε θεραπείαν, ἣ χρώμενος ὁ Περικλῆς ταχὺ
 καὶ ῥαδίως ἰάσατο τὸν ἄνθρωπον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ τὸ χαλκοῦν
 ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας Ἀθηναῖς ἀνέστησεν ἐν ἀκροπόλει παρὰ τὸν βω-
 μόν, ὃς καὶ πρότερον ἦν, ὡς λέγουσιν.

14 Ὁ δὲ Φειδίας εἰργάζετο μὲν τῆς θεοῦ τὸ χρυσοῦν ἔδος, καὶ τούτου
 δημιουργὸς ἐν τῇ στήλῃ εἶναι γέγραπται πάντα δ' ἦν σχεδὸν ἐπ'
 αὐτῷ, καὶ πῶσιν ὡς εἰρήκαμεν ἐπεστάται τοῖς τεχνίταις διὰ φίλιαν
 Περικλέους.

έγινε έτσι κατά τό πρότυπο και κατ' απομίμηση τῆς σκηνης τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν και κατασκευάστηκε και αὐτό μέ τήν ἐπισταση τοῦ Περικλῆ.

Και ἀπό τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ και σέ μιᾶ κωμωδία του πού ἐπιγράφεται «Θράτται», δηλ. «Γυναῖκες τῆς Θράκης», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
στό κεφάλι του φορεῖ καμαρωτά τό 'Ωδεῖο,
τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσικός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Και, ὅταν ἐκλέχτηκε ἀθλοθέτης, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νά παίζουν τόν αὐλό αὐτοί πού ἀγωνίζονται ἢ πῶς νά τραγουδοῦν ἢ πῶς νά χειρίζονται τήν κιθάρα. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἔγινε τότε στό 'Ωδεῖο, ὅπως και ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες.

Τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιᾶ πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μά ἀξιόθαιμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς ἤρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά συνεργαζόταν και βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἐνας ἀπό τούς τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, ὁ πιό ἐργατικός και ὁ πιό πρόθυμος ἀπ' ὅλους, γλίστρησε και ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὕψος. Ἦταν σέ κακή κατάσταση και οἱ γιαιτροί εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενοχώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του και παράγγειλε μιᾶ θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε ὁ Περικλῆς και γιάτρεψε γρήγορα και εὐκολα τόν ἄνθρωπο. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτό ὁ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηναῖς κοντά στό βωμό, πού, ὅπως λένε, ὑπῆρχε και πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τό χρυσό ἄγαλμα τῆς θεᾶς και στή στήλη εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτός εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔργου. Ὅλα σχεδόν εἶχαν ἀναθεθεῖ σ' αὐτόν και, ὅπως εἴπαμε, αὐτός παρακολουθοῦσε ὅλους τούς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας πού εἶχε μέ τόν Περικλῆ.

Κ. Φ. 14 1 Τῶν δὲ περὶ τὸν Θουκυδίδην ῥητόρων καταβοώντων τοῦ Περικλέους ὡς σπαθῶντος τὰ χρήματα καὶ τὰς προσόδους ἀπολλύντος, ἠρώτησεν ἐν ἐκκλησίᾳ τὸν δῆμον εἰ πολλὰ δοκεῖ δεδαπανῆσθαι φησάντων δὲ πάμπολλα, « μὴ τοῖνον » εἶπεν « ὑμῖν, ἀλλ' ἐμοὶ δεδαπανήσθω, καὶ τῶν ἀναθημάτων ἰδίαν ἔμαντοῦ ποιήσομαι τὴν ἐπιγραφὴν ».

2 Εἰπόντος οὖν ταῦτα τοῦ Περικλέους, εἴτε τὴν μεγαλοφροσύνην αὐτοῦ θαυμάσαντες, εἴτε πρὸς τὴν δόξαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τῶν ἔργων, ἀνέκραγον κελεύοντες ἐκ τῶν δημοσίων ἀναλίσκειν καὶ χορηγεῖν μηδενὸς φειδόμενον. Τέλος δὲ πρὸς τὸν Θουκυδίδην εἰς ἀγῶνα

3 περὶ τοῦ ὄστράκου καταστάς καὶ διακινδυνεύσας, ἐκεῖνον μὲν ἐξέβαλε, κατέλυσε δὲ τὴν ἀντιτεταγμένην ἑταιρείαν.

ΚΕΦ. 15 1 Ὡς οὖν παντάπασι λυθείσης τῆς διαφορᾶς, καὶ τῆς πόλεως οἶον ὀμαλῆς καὶ μιᾶς γενομένης κομιδῆς, περιήνεγκεν εἰς ἑαυτὸν τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐξηρητημένα πράγματα, φόρους καὶ στρατεύματα καὶ τριήρεις καὶ νήσους καὶ θάλατταν καὶ πολλὴν μὲν δι' Ἑλλήνων, πολλὴν δὲ καὶ διὰ βαρβάρων ἦκουσαν ἰσχὴν καὶ ἡγεμονίαν, ὑπηκόους ἔθνεσι καὶ φιλαίς βασιλέων καὶ συμμαχίαις πεφραγμένην δυναστῶν, οὐκέθ' ὁ αὐτὸς ἦν οὐδ' ὁμοίως χειροῖθης τῷ δήμῳ καὶ ῥάδιος ὑπέκειν καὶ συνενδιδόναί ταῖς ἐπιθυμίαις ὥσπερ πνοαῖς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνειμένης ἐκείνης καὶ ὑποθροπτομένης ἔνια δημαγωγίας ὥσπερ ἀνθηρᾶς καὶ μαλακῆς ἁρμονίας ἀριστοκρατικὴν καὶ βασιλικὴν ἐντεινόμενος πολιτείαν, καὶ χρώμενος αὐτῇ πρὸς τὸ βέλτιστον ὀρθῇ καὶ ἀνεγκλίτῳ, τὰ μὲν πολλὰ βουλόμενον ἤγε πείθων καὶ

Ἐπειδή οἱ πολιτικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν τὸν Περικλῆ καὶ φώναζαν πὼς σπαταλᾷ τὰ χρήματα καὶ ἐξανεμίξει τὰ εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ρώτησε τὸ λαὸ ἂν νομίζει πὼς ἔχουν δαπανηθεῖ πολλά· καὶ ὅταν φώναζαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτὸς εἶπε: «Λοιπὸν τότε ἢ δαπάνη ἄς βαρύνει ἐμένα καὶ ἔχι ἐσᾶς. Ἄλλὰ πάντα στὰ μνημεῖα θὰ ἀναγράψω μόνον τὸ δικό μου ὄνομα». Ὅταν εἶπε αὐτὰ ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ μεγαλοφροσύνη του εἴτε γιατί εἶχαν τὴ φιλοτιμία νὰ πάρουν μέρος στὴ δόξα τῶν ἔργων, μὲ κραυγές τὸν παρακαλοῦσαν νὰ ξοδεύει ἀπὸ τὰ δημόσια χρήματα καὶ νὰ τὰ διαθέτει χωρὶς κανένα περιορισμό. Τέλος ἄρχισε μεγάλους ἀγῶνας ἀνάμεσα στὸν Περικλῆ καὶ τὸ Θουκυδίδη γιὰ τὸν ἐξοστρακισμό ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο. Ὁ Περικλῆς τότε κινδύνεψε νὰ χάσει τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ στὸ τέλος κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσαι τὸ Θουκυδίδη καὶ νὰ διαλύσει τὸ ἀντίπαλό του πολιτικὸ κόμμα.

1 ΚΕΦ. 14

Κατηγορίες τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐξοστρακισμός τοῦ Θουκυδίδη.

2

3

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 15 - 16)

Ἀφοῦ λοιπὸν σταμάτησε ὁλότελα πιά ἡ πολιτικὴ διαμάχη καὶ ἡ πόλη ἤσύχασε καὶ ἐνώθηκε ὅλη σχεδὸν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Περικλῆς κρατοῦσε στὰ χέρια του ὅλη τὴν Ἀθῆνα καὶ μόνος του κανόνιζε ὅλα τὰ ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι: τοὺς φόρους, τὰ στρατεύματα, τὰ πλοῖα, τὰ νησιά, τὴ θάλασσα, τὴ μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους, τὴν ἡγεμονία πού εἶχε ἐξασφαλιστεῖ μὲ τὴν ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθὼς καὶ μὲ τὴ φιλία τῶν βασιλείων καὶ τὴ συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπὸ τότε ὅμως δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικὸς στὸ λαό, ὅπως πρὶν. Δέν ὑποχωροῦσε εὐκολα καὶ δέν ἄφηνε νὰ τὸν παρασέρουν οἱ ἀνεμοὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τὴ δημοκρατία πού ἦταν πρὶν χαλαρὴ καὶ συχνὰ ὑποχωρητικὴ σὰν μιὰ μουσικὴ ἀπαλὴ καὶ ἄτονη, τὴν ἐνίσχυσε καὶ τὴν ἔκαμε πολίτευμα ἀριστοκρατικὸ καὶ βασιλικό, γιὰ νὰ ἐφαρμόσει μιὰ πολιτικὴ ἴση καὶ δίκαιη πρὸς ὅλους, πού ἀπόβλεπε στὸ ἀληθινὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές ὁ λαὸς τὸν ἀκολουθοῦσε μὲ τὴ θέλησή του, γιατί τὸν ἐπειθε μὲ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως, πού ὁ λαὸς δέν ἔδειχνε προθυμία νὰ τὸν ἀκολουθήσει, αὐτὸς τέντωνε τὰ

1 ΚΕΦ. 15

Ἡ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ Περικλῆ.

διδάσκων τὸν δῆμον, ἦν δ' ὅτε καὶ μάλα δυσχεραίνοντα κατατείνων καὶ προσβιβάζων ἐχειροῦτο τῷ συμφέροντι, μιμούμενος ἀτεχνῶς ἰατρὸν ποικίλῳ νοσήματι καὶ μακρῷ κατὰ καιρὸν μὲν ἡδονὰς ἀβλαβεῖς, κατὰ καιρὸν δὲ δηγμούς καὶ φάρμακα προσφέροντα σωτήρια.

- 2 Παντοδαπῶν γὰρ ὡς εἰκὸς παθῶν ἐν ὄχλῳ τοσαύτην τὸ μέγεθος ἀρχὴν ἔχοντι φρομένον, μόνος ἐμμελῶς ἕκαστα διαχειρίσασθαι πεφυκώς, μάλιστα δ' ἐλπίσι καὶ φόβοις ὥσπερ οἶαξι συστέλλων τὸ θρασυρόμενον αὐτῶν καὶ τὸ δύσθυμον ἀνιείς καὶ παραμυθούμενος, ἔδειξε τὴν ῥητορικὴν κατὰ Πλάτωνα ψυχαγωγίαν οὔσαν καὶ μέγιστον ἔργον αὐτῆς τὴν περὶ τὰ ἤθη καὶ πάθη μέθοδον, ὥσπερ τινὰς τόλους καὶ
- 3 φθόγγους ψυχῆς μάλ' ἐμμελοῦς ἀφῆς καὶ κρούσεως δεομένων. Αἰτία δ' οὐχ ἡ τοῦ λόγου ψιλῶς δύναμις, ἀλλ', ὡς Θουκυδίδης φησὶν, ἡ περὶ τὸν βίον δόξα καὶ πίστις τοῦ ἀνδρός, ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος· ὃς τὴν πόλιν ἐκ μεγάλης μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην ποιήσας καὶ γενόμενος δυνάμει πολλῶν βασιλέων καὶ τυράνων ὑπέρτερος, ὧν ἔνιοι καὶ ἐπὶ τοῖς νείεσι διέθετο, ἐκεῖνος μὲν δραχμῇ μείζονα τὴν οὐσίαν οὐκ ἐποίησεν ἢς ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπε.

ΚΕΦ. 16

- 1 Καίτοι τὴν δύναμιν αὐτοῦ σαφῶς μὲν ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται, κακοήθως δὲ παρεμφαίνουσιν οἱ κωμικοί, Πεισιστρατίδας μὲν νέους τοὺς περὶ αὐτὸν ἐταίρους καλοῦντες, αὐτὸν δ' ἀπομόσαι μὴ τυραννήσειν κελύοντες, ὡς ἀσυμμέτρον πρὸς δημοκρατίαν καὶ βαρυτέρας
- 2 περὶ αὐτὸν οὔσης ὑπεροχῆς. Ὁ δὲ Τηλεκλείδης παραδεδωκένας φησὶν αὐτῷ τοὺς Ἀθηναίους

« πόλεόν τε φόρους αὐτάς τε πόλεις, τὰς μὲν δεῖν,
τὰς δ' ἀναλύειν,

λουριά και τόν οδηγούσε αναγκαστικά εκεί όπου ήταν τό συμφέρον του. Έκανε δηλαδή ό,τι ακριβώς κάνει ό γιατρός, πού σέ μία μακρόχρονη αρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, άλλοτε επιτρέπει μερικές ευχαριστήσεις πού δέ βλάφτουν και άλλοτε επιβάλλει θεραπεία όδυνηρή, αλλά σωτήρια.

Τά κάθε είδους πάθη πού ήταν φυσικό νά αναφαίνονται σ' ένα 2
 λαό πού έξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αυτός είχε τή φυσική
 ικανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποι-
 ούσε γι' αυτό σάν πηδάλια κυρίως τήν έλπίδα και τό φόβο, είτε γιά
 νά περιορίσει τή θρασύτητα τών πολιτών είτε γιά νά μετριάσει τήν
 αποθάρρυνσή τους και νά τούς παρηγορήσει. Έδειξε έτσι ότι ή ρητο-
 ρική είναι, κατά τόν Πλάτωνα, ένα μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τών
 ψυχών και έχει κυριότατο έργο της νά κατευθύνει τά ήθη και τά πά-
 θη, σάν νά είναι κάποιιο τόνοι και φθόγγοι τής ψυχής πού πρέπει νά
 τούς εγγίξει κανείς και νά τούς χειρίζεται μέ τόν πιό κατάλληλο
 τρόπο. Λίττα τής επιτυχίας του δέν ήταν άπλώς ή δύναμη του 3
 λό-
 γου του, παρά, όπως λέει ό ιστορικός Θουκυδίδης, ή ύπόληψή πού
 άπόκτησε από τόν τρόπο τής ζωής του και ή έμπιστοσύνη πού κέρ-
 δισε σάν άνθρωπος όλοφάνερα και όλότελα αφιλόκερδος και άνώ-
 τερος από χρήματα. Ένώ τήν πόλη πού ήταν μεγάλη τήν έκαμε τρισ-
 μεγάλη και άπεριόριστα πλούσια και ενώ ξεπέρασε στή δύναμη πολ-
 λούς βασιλείς και τυράννους, πού μερικοί μάλιστα άφησαν μεγάλη
 κληρονομιά στά παιδιά τους, εκείνος δέν αύξησε ούτε κατά μία δραχ-
 μή τήν περιουσία πού του είχε αφήσει ό πατέρας του.

Ό Θουκυδίδης διηγείται μέ ακρίβεια τή δύναμη του Περικλή, 1
 ενώ αντίθετα, οι κωμικοί ποιητές τή διαστρέφουν μέ κακοήθεια. Έ-
 κείνους πού τόν περιστοιχίζαν τούς όνόμαζαν νέους Πεισιστρατί-
 δες και ζητούσαν άπ' αυτόν νά όρκιστεί ότι δέ θά γίνει τύραννος,
 γιατί είχαν τή γνώμη πώς ή ύπεροχή του ήταν άσυμβίβαστη πρός
 τή δημοκρατία και περισσότερο πειστική από όσο πρέπει. Ό Τηλε- 2
 κλείδης λέει πώς οι Άθηναίοι του είχαν παραδώσει.

ΚΕΦ. 16

Κατηγορίες
 τών κωμικών.
 Παράπονα
 τών οικείων.

«άπ' τίς πόλεις τούς φόρους, τίς ίδιες τίς πόλεις
 νά τίς δένει ή νά λύνει·
 και πετρόχτιστα τείχη νά χτίζει ή νά ρίχνει,

λάινα τείχη, τὰ μὲν οἰκοδομεῖν τὰ δὲ τᾶμπαλιν αὖ καταβάλλειν, σπονδάς, δύναμιν, κράτος, εἰρήνην, πλοῦτόν τ' εὐδαιμονίαν τε. »

- 3 Καὶ ταῦτα καιρὸς οὐκ ἦν οὐδ' ἀκμὴ καὶ χάρις ἀνθρώσης ἐφ' ὥρα πολιτείας, ἀλλὰ τεσσαράκοντα μὲν ἔτη πρωτεύων ἐν Ἐφιάλταις καὶ Λεωκράταις καὶ Μυρωνίδαις καὶ Κίμωσι καὶ Τολμίδαις καὶ Θουκυδίδαις, μετὰ δὲ τὴν Θουκυδίδου κατάλυσιν καὶ τὸν ὄστρακισμὸν οὐκ ἐλάττω τῶν πεντεκαίδεκα ἐτῶν διηλεκτῆ καὶ μίαν οὖσαν ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις στρατηγίαις ἀρχὴν καὶ δυναστείαν κτησάμενος, ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀνάλωτον ὑπὸ χρημάτων, καίπερ οὐ παντάπασιν ἀργῶς ἔχων πρὸς χρηματισμὸν, ἀλλὰ τὸν πατρῶον καὶ δίκαιον πλοῦτον, ὡς μήτ' ἀμελούμενος ἐκφύγοι μήτε πολλὰ πράγματα καὶ διατριβὰς ἀσχολουμένῳ παρέχοι, συνέταξεν εἰς οἰκονομίαν ἦν ᾧστο ῥάστην καὶ ἀκριβεστάτην
- 4 εἶναι. Τοὺς γὰρ ἐπετείοις καρπὸς ἅπαντας ἀθρόους ἐπίπρασκεν, εἴτα τῶν ἀναγκαίων ἕκαστον ἐξ ἀγορᾶς ὠνούμενος διώκει τὸν βίον καὶ
- 5 τὰ περὶ τὴν δίαιταν. Ὅθεν οὐχ ἡδὺς ἦν ἐνηλίκους παισὶν οὐδὲ γυναιξὶ δαφιλῆς χορηγός, ἀλλ' ἐμέμφοντο τὴν ἐφήμερον ταύτην καὶ συνηγμένην εἰς τὸ ἀκριβέστατον δαπάνην, οὐδενὸς οἶον ἐν οἰκίᾳ μεγάλῃ καὶ πράγμασιν ἀφθόνοις περιρρέοντος, ἀλλὰ παντὸς μὲν ἀναλώματος,
- 6 παντὸς δὲ λήμματος δι' ἀριθμοῦ καὶ μέτρου βαδίζοντος. Ὁ δὲ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τοιαύτην συνέχων ἀκρίβειαν εἰς ἦν οἰκίτης Εὐάγγελος, ὡς ἕτερος οὐδεὶς εὖ πεφυκῶς ἢ κατεσκευασμένος ὑπὸ τοῦ Περικλέους πρὸς οἰκονομίαν.

- 7 Ἀπάδοντα μὲν οὖν ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου σοφίας, εἶγε καὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνος ἐξέλιπε καὶ τὴν χώραν ἀνῆκεν ἀρχὴν καὶ μηλόβοτον ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγαλοφροσύνης· οὐ ταῦτόν δ' ἐστὶν οἶμα θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ πολιτικοῦ βίος, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνόργανον καὶ

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλούτο
και τήν κάθε εύτυχία».

Και ή άπερίοριστη έξουσία του σέ όλα αυτά δέν ήταν ένα πρόσ- 3
καιρο επεισόδιο, ούτε τό ώρίμασμα και ή άνηθηση μιās περαστικής
έποχής στήν πολιτική του σταδιοδρομία. Σαραντα ολόκληρα
χρόνια κράτησε τά πρωτεία ανάμεσα από άντρες, όπως ο Έφιάλ-
της, ο Λεωκράτης, ο Μυρωνίδης, ο Κίμων, ο Τολμίδης, ο Θουκυ-
δίδης. Και μετά τήν πτώση και τόν έξοστρακισμό τού Θουκυδίδη,
έξακολούθησε επί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, μέ τήν κάθε
χρόνο έκλογή του, νά κατέχει τό μοναδικό αξίωμα τού στρατηγού
και τή δύναμή του. Διαφύλαξε όμως τόν έαυτό του άπρωτο από τά
χρήματα. Δέν άδιαφορούσε βέβαια γιά τά οικονομικά του συμφέ-
ροντα, αλλά τήν πατρική και νόμιμη περιουσία του τή διαχειρίστη-
κε μέ τήν πιό εύκολη και πιό σωστή μέθοδο, ώστε ούτε από άμέλεια
του νά χαθεί ούτε όμως νά τού δημιουργεί πολλές φροντίδες και νά 4
τόν καθυστερεί από τίς δημόσιες ασχολίες του. Τούς καρπούς πού μά-
ζεψε κάθε χρόνο από τήν ιδιοκτησία του τούς πουλούσε όλους μαζί,
και έπειτα προμηθευόταν από τήν αγορά καθετί πού είχε ανάγκη·
έτσι είχε κανονίσει τόν τρόπο τής ζωής του. Άλλά ο τρόπος αυτός 5
δέν εύχαριστούσε τά παιδιά του, πού ήταν πιά μεγάλα, ούτε τίς γυ-
ναίκες τού σπιτιού του. Έβλεπαν ότι ο Περικλής δέν ήταν άνοι-
χοχέρης και είχε παράπονο γιά τόν καθημερινό περιορισμό τής
δαπάνης στά άπολύτως αναγκαία και γιατί τίποτε δέν μπορούσε νά
χαθεί σέ κάτι περιττό, όπως γίνεται στά μεγάλα σπίτια όπου υπάρ-
χει άφθονία σέ όλα. Στο δικό τους σπίτι κάθε έξοδο και κάθε έσοδο
βάδιζαν μέ αριθμό και μέ μέτρο. Εκείνος πού τά κανόνιζε όλα μέ 6
τέτοια ακρίβεια ήταν ένας ύπηρέτης του, ο Εύάγγελος, από τή φύ-
ση έτσι πλασμένος όσο κανένας άλλος ή από τόν Περικλή καμω-
μένος γιά οικονομία.

Αυτά βέβαια δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τού Άναξαγόρα, αφού 7
αυτός και τό σπίτι του τό παράτησε και τά χωράφια του τά άφησε
άκαλλέργητα γιά νά βόσκουν τά ζώα, παρακινήμένος από ένθου-
σιασμό και μεγαλοφροσύνη. Δέν είναι όμως τό ίδιο, νομίζω, ο βίος
ένός θεωρητικού φιλοσόφου και ενός πολιτικού. Ο φιλόσοφος στρέ-
φει στά ώραία τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιεί ύλικά μέσα και

ἀπροσδεῆ τῆς ἐκτὸς ὕλης ἐπὶ τοῖς καλοῖς κινεῖ τὴν διάνοιαν, τῷ δ' εἰς ἀνθρωπεΐας χρεΐας ἀναμειγνύντι τὴν ἀρετὴν ἔστιν οὐ γένοιτ' ἂν οὐ τῶν ἀναγκαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν καλῶν ὁ πλοῦτος, ὥσπερ ἦν
 8 καὶ Περικλεῖ, βοηθοῦντι πολλοῖς τῶν πενήτων. Καὶ μέντοι γε τὸν Ἄναξαγόραν αὐτὸν λέγουσιν ἀσχολουμένου Περικλέους ἀμελούμενον κεῖσθαι συγκεκαλυμμένον ἤδη γηραιὸν ἀποκατεροῦντα, προσπεσόντος δὲ τῷ Περικλεῖ τοῦ πράγματος, ἐκπλαγέντα θεῖν εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἄνδρα καὶ δεῖσθαι πᾶσαν δέησιν, ὀλοφνυρόμενον οὐκ ἐκείνον, ἀλλ'
 9 ἑαυτὸν, εἰ τοιοῦτον ἀπολεῖ τῆς πολιτείας σύμβουλον. Ἐκκαλυψάμενον οὖν τὸν Ἄναξαγόραν εἶπεῖν πρὸς αὐτόν· « ὦ Περικλείς, καὶ οἱ τοῦ λόχρου χρεΐαν ἔχοντες ἔλαιον ἐπιχέουσιν. »

ΚΕΦ. 17

1 Ἄρχομένων δὲ Λακεδαιμονίων ἄχθεσθαι τῇ αὐξήσει τῶν Ἀθηναίων, ἐπαίρων ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ἐτι μᾶλλον μέγα φρονεῖν καὶ μεγάλων αὐτὸν ἀξιοῦν πραγμάτων γράφει ψήφισμα, πάντας Ἑλλήνας τοὺς ὁποῖοτε κατοικοῦντας Ἐδρώπης ἢ τῆς Ἀσίας παρακαλεῖν, καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, εἰς σύλλογον πέμπειν Ἀθήναζε τοὺς βουλευσομένους περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἃ κατέπρησαν οἱ βάρβαροι, καὶ τῶν θυσιαῶν, ἃς ὀφείλουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐξάμενοι τοῖς θεοῖς, ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ τῆς θαλάττης,
 2 ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν Ἴωνας καὶ Δωριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ῥόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπέμψαν, καὶ πέντε ἐπὶ τοῖσι εἰς

χωρίς να έχει ανάγκη από την ύλη πού τον περιβάλλει, ενώ για τον πολιτικό, πού εφαρμόζει την αρετή του για να εξυπηρετήσει τις ανθρώπινες ανάγκες, ο πλοῦτος κάποτε δέν είναι μόνο ένα από τά απαραίτητα για τή ζωή του, αλλά και ένα από τά μέσα εφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν για τόν Περικλῆ, πού βοήθοῦσε πολλούς φτωχοῦς. Αὐτό ἔκαμε και για τόν ἴδιο τόν Ἀναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος 8 πού τόν εἶχε παραμελήσει ὁ Περικλῆς ἀπό τίς πολλές ἀσχολίες του, ἔπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του και ἀφέθηκε καρτερικά να πεθάνει. Ὅταν τό ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταράχτηκε και ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλοῦσε και τόν ικέτευε, θρηνώντας ὅχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας ξεσκεπάσε τό κεφάλι 9 του και τοῦ εἶπε: «Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι.»

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17 - 23)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας να μεγαλώνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν να ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς για να ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ και για να τόν πείσει ὅτι εἶναι ἄξιος για μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό ὅποιο προσκαλοῦσε ὅλους τούς Ἕλληνες, σέ ὅποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας και ἄν κατοικοῦν, ὅλες τίς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, να στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, για να σκεφτοῦν σ' ἕνα συνέδριο ὅλοι μαζί για τούς ἑλληνικούς ναούς πού εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι και για τίς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἕλληνες στοῦς θεούς, ἀφοῦ τίς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτούς, ὅταν τούς παρακαλοῦσαν για τήν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, και τέλος για τή θάλασσα, δηλαδή πῶς να πλέουν ὅλοι χωρίς φόβο και πῶς να διατηροῦν τήν εἰρήνη.

Γι' αὐτό τό σκοπό οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ἦταν 2 ὁ καθένας πενήντα χρονῶν και πάνω· πέντε πῆγαν να προσκαλέσουν τούς Ἴωνες και τούς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας και τούς νησιώτες ὡς τή Λέσβο και τή Ρόδο· πέντε πορεύτηκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου και τῆς Θράκης ὡς τό Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή

1 ΚΕΦ. 17

Σχέδιο για ἕνα πανελλήνιο συνέδριο.

Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόσοικον ἡπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστά-
 3 λησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Ἐββοίας ἐπ' Οἰταίους καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον καὶ Φθιώτας [καὶ] Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπεί-
 4 θοντες ἵεσθαι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων ἐπ' εἰρήρην καὶ κοινο-
 4 πραγία τῆς Ἑλλάδος. Ἐπράχθη δ' οὐδὲν οὐδὲ συνῆλθον αἱ πόλεις, Λακεδαιμονίων ὑπεναντιωθέντων, ὡς λέγεται, καὶ τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ τῆς πείρας ἐλεγχθείσης. Τοῦτο μὲν οὖν παρεθέμην ἐνδεικνύμενος αὐτοῦ τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην.

ΚΕΦ. 18

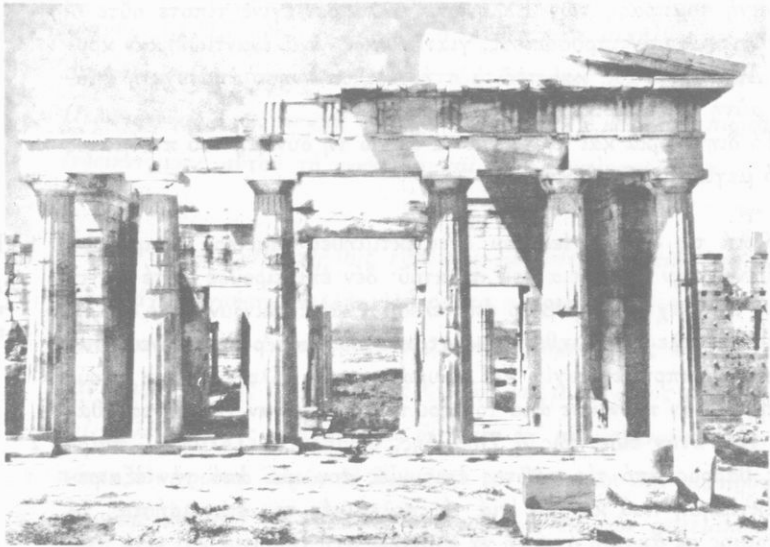
1 Ἐν δὲ ταῖς στρατηγίαις εὐδοκίμει μάλιστα διὰ τὴν ἀσφάλειαν, οὔτε μάχης ἐχούσης πολλὴν ἀδηλόγητα καὶ κίνδυνον ἐκουσίως ἀπτό-
 1 μενος, οὔτε τοὺς ἐκ τοῦ παραβάλλεσθαι χρησαμένους τύχη λαμποῦ καὶ θαυμασθέντας ὡς μεγάλους ζηλῶν καὶ μιμούμενος στρατηγούς, αἰεὶ τε λέγων πρὸς τοὺς πολίτας ὡς ὅσον ἐπ' αὐτῷ μενοῦσιν ἀθάνατοι
 2 πάντα τὸν χρόνον. Ὁρῶν δὲ Τολμίδην τὸν Τολμαίου διὰ τὰς πρότερον εὐτυχίας καὶ διὰ τὸ τιμᾶσθαι διαφερόντως ἐκ τῶν πολεμικῶν σὺν οὐδενὶ καιρῷ παρασκευαζόμενον εἰς Βοιωτίαν ἐμβαλεῖν, καὶ πεπεικότα τῶν ἐν ἡλικίᾳ τοὺς ἀρίστους καὶ φιλοτιμομάτους ἐβελοντὶ στρατεῦσθαι, χιλίους γενομένους ἄνευ τῆς ἄλλης δυνάμεως, κατέχειν ἐπειράτο καὶ παρακαλεῖν ἐν τῷ δήμῳ, τὸ μνημονεύμενον εἰπὼν, ὡς εἰ μὴ πείθωτο Περικλεῖ, τὸν γε σοφώτατον οὐχ ἁμαρτίσεται σύμβουλον
 3 ἀναμείνας, χρόνον. Τότε μὲν οὖν μετρίως εὐδοκίμησε τοῦτ' εἰπὼν ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις ὡς ἀνηγγέλθη τεθνεῶς μὲν αὐτὸς Τολμίδης περὶ Κορώνειαν ἠττηθεὶς μάχῃ, τεθνεῶτες δὲ πολλοὶ κάραθοι τῶν πολιτῶν, μεγάλην τοῦτο τῷ Περικλεῖ μετ' ἐννοίας δόξαν ἤνεγκεν ὡς ἀνδρὶ φρονίμῳ καὶ φιλοπολίτῃ.

Βοιωτία, τή Φωκίδα καί τήν Πελοπόννησο καί ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὡς τήν Ἀκαρνανία καί Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στους Οἰταίους, στά 3 μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στους Φθιώτες, στους Ἀχαιοὺς καί στους Θεσσαλοὺς. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νά πείσουν ὅλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους καί νά πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη καί τήν κοινή σύμπραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ 4 πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, καί πρῶτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτή τοῦ Περικλῆ.

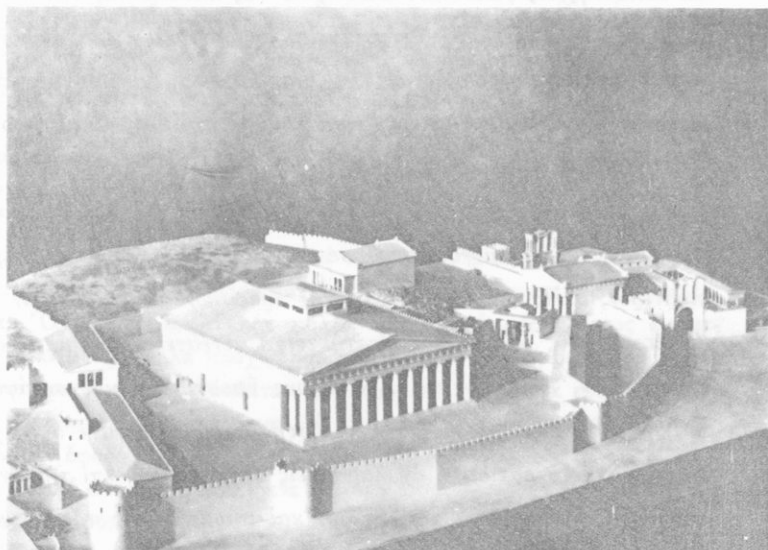
Τό διηγήθηκα καί αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ιδιαίτερα ἡ προσοχή 1 ΚΕΦ. 18 πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τή θέλησή του μάχη μέ ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καί ἐπικίνδυνη καί δέ ζήλευε οὔτε ἤθελε νά μιμηθεῖ τοὺς στρατηγούς πού ριψοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρή ἐπιτυχία καί θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στους πολίτες, ὅτι ἂν περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, θά ἔμεναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Καί ὅταν εἶδε πώς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιός τοῦ *Τολμαίου*, παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του καί ἀπό τήν ἐξαιρετική ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἤταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσβάλει στή Βοιωτία καί εἶχε πείσει τοὺς πιό γενναίους καί φιλόδοξους ἀπό τοὺς στρατεύσιμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά — καί αὐτοὶ ἦταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπό τήν ἄλλη δύναμη — ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τόν συγκρατήσει. Τόν παρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ *Τολμίδης* δέ θέλει νά πειστεῖ στόν Περικλῆ, δέ θά κάμει λάθος ἂν περιμένει νά ἀκούσει τόν πιό σοφὸ ἀπ' ὅλους τοὺς συμβούλους: τό χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τό λόγο του· ὕστερα ὅμως ἀπό λίγες μέρες, ὅταν ἤρθε ἡ εἶδηση 2 ὅτι ὁ *Τολμίδης* νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν *Κορώνεια* καί ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοὶ γενναῖοι πολίτες, ἡ πρόβλεψή του ἐκεῖνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλῆ, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει 3 γιά τό καλὸ του.

Πρόνοια γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ.

Τά προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης (ἀνατολική πλευρά).
Ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ.

Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ.
Χτίστηκε μέ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.

Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2ο μ.Χ. αἰ., ἀπό τόν Ἰ. Τραυλό.

ΚΕΦ. 1

- 1 Τῶν δὲ στρατηγιῶν ἡγαπήθη μὲν ἡ περὶ Χερρονήσον αὐτοῦ μάλιστα, σωτήριος γενομένη τοῖς αὐτόθι κατοικοῦσι τῶν Ἑλλήνων· οὐ γὰρ μόνον ἐποίκουσ Ἀθηναίων χιλίους κομίσας ἔρωσεν εὐανδρία τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχένα διαζώσας ἐρύμασι καὶ προβλήμασι ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν, ἀπετείχισε τὰς καταδρομὰς τῶν Θορακῶν περικεχυμένων τῇ Χερρονήσῳ, καὶ πόλεμον ἐνδελεχῆ καὶ βαρὺν ἐξέκλεισεν, ᾧ συνέχετο πάντα τὸν χρόνον ἢ χώρα, βαρβαρικαῖς ἀναμειγμένη γεινιάσει καὶ γέμουσα ληστηρίων ὁμῶρων καὶ συνοίκων.
- 2 Ἐθανμάσθη δὲ καὶ διεβοήθη πρὸς τοὺς ἐκτὸς ἀνθρώπους περιπλεύσας Πελοπόννησον, ἐκ Πηγῶν τῆς Μεγαρικῆς ἀναχθεὶς ἑκατὸν τριήρεσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐπόρθησε τῆς παραλίας πολλὴν ὡς Τολμίδης πρότερον, ἀλλὰ καὶ πόρρω θαλάττης προελθὼν τοῖς ἀπὸ τῶν νεῶν ὀπλίταις, τοὺς μὲν ἄλλους εἰς τὰ τεῖχη συνέστειλε δέισαντας αὐτοῦ τὴν ἔφοδον, ἐν δὲ Νεμέα Σικωνίους ὑποστάντας καὶ συνάφαντας
- 3 μάχην κατὰ κράτος τρεψάμενος, ἔστησε τρόπαιον. Ἐκ δ' Ἀχαιᾶς φίλης οὔσης στρατιώτας ἀναλαβὼν εἰς τὰς τριήρεις, ἐπὶ τὴν ἀντιπέρας ἠπειρον ἐκομίσθη τῷ στόλῳ, καὶ παραπλεύσας τὸν Ἀχελῶν Ἀκαρνανίαν κατέδραμε καὶ κατέκλεισεν Οἰνιάδας εἰς τὸ τεῖχος, καὶ τεμὼν τὴν γῆν καὶ κακώσας, ἀπῆρεν ἐπ' οἶκον, φοβερός μὲν φανεὶς τοῖς πολεμίοις, ἀσφαλῆς δὲ καὶ δραστήριος τοῖς πολίταις. Οὐδὲν γὰρ οὐδ' ἀπὸ τύχης πρόσκρουσμα συνέβη περὶ τοὺς στρατευομένους.

ΚΕΦ. 20

- 1 Εἰς δὲ τὸν Πόντον εἰσπλεύσας στόλῳ μεγάλῳ καὶ κεκοσμημένῳ λαμπρῶς, ταῖς μὲν Ἑλληνίσιν πόλεσιν ὧν ἐδέοντο διεπράξατο καὶ προσηνήχθη φιλανθρώπως, τοῖς δὲ περιοικοῦσι βαρβάροις ἔθνεσι καὶ βασιλευσῶν αὐτῶν καὶ δυνάσταις ἐπεδείξατο μὲν τῆς δυνάμεως τὸ

Ἄπό ὅλες τίς στρατηγικές του ἐπιχειρήσεις περισσότερο ἐκτιμήθηκε ἢ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο, γιατί ὑπῆρξε σωτήρια γιά τούς Ἑλληνας πού κατοικοῦσαν ἐκεῖ. Ὅχι μόνο ἔφερε χίλιους Ἀθηναίους ἐποίκους καί μέ τούς γενναίους αὐτούς ἄντρες δυνάμωσε τίς ἐκεῖ πόλεις, ἀλλά καί τόν ἰσθμό τόν ἔζωσε μέ ὀχυρώματα καί μέ προμαχώνες ἀπό τή μιά θάλασσα στήν ἄλλη. Ἔτσι ἐμπόδισε μέ τό τεῖχος αὐτό τίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν πού εἶχαν ξεχυθεῖ γύρω ἀπό τή Χερρόνησο καί ἔδωσε τέλος στόν ἀδιάκοπο καί σκληρό πόλεμο πού ταλαιπωροῦσε διαρκῶς αὐτή τή χώρα, γιατί γειτόνευε μέ βαρβάρους καί ἦταν γεμάτη ἀπό ληστές καί τῶν γειτονικῶν χωρῶν καί ντόπιους.

Ἐπίσης θαυμάστηκε καί διαλαλήθηκε ἀπό τούς ἄλλους Ἑλληνες ἢ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, πού τήν ἐπιχείρησε ξεκινώντας ἀπό τίς Πηγές τῆς Μεγαρικῆς μέ ἑκατό πλοῖα. Ὅχι μόνο λεηλάτησε πολλά παραλιακά μέρη, ὅπως ἔκαμε πρῖν ὁ Τολμίδης, ἀλλά προχώρησε καί μακριά ἀπό τή θάλασσα, πρὸς τό ἐσωτερικό, μέ τούς ὀπλίτες πού εἶχε μαζί του στά πλοῖα. Πολλούς κατοίκους τούς ἀνάγκασε νά κλειστοῦν στά τεῖχη, γιατί φοβήθηκαν τήν ἐφοδὸ του. Στή Νεμέα ὅμως οἱ Σικυῶνοι τοῦ ἔφεραν ἀντίσταση, ἀλλά στή μάχη πού ἔγινε ἐκεῖ ὁ Περικλῆς τούς ἔτρεψε σέ φυγή καί ἔστησε τρόπαιο.

Ἐπειτα, ἀφοῦ πῆρε καί ἄλλους στρατιῶτες ἀπό τήν Ἀχαΐα πού ἦταν χώρα φιλική καί τούς ἐπιβίβασε στά πλοῖα, τράβηξε πρὸς τήν ἀπέναντι περιοχή μέ τό στόλο του. Πλέοντας γύρω ἀπό τόν Ἀχελῶο ἐπιχείρησε ἐπιδρομή στήν Ἀκαρνανία, ἔκλεισε τούς Οἰνιάδες στά τεῖχη τους, λεηλάτησε τή χώρα, τούς ἔφερε μεγάλες ζημιές, καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ἔτσι ἔδειξε πόσο φοβερὸς ἦταν στοὺς ἐχθρούς καί πόσο προνοοῦσε ἀλάθευτα καί ἐνεργοῦσε ἀποτελεσματικά γιά τούς συμπολίτες του. Γιατί, πράγματι, σ' αὐτή τήν ἐκστρατεία δέν τούς βρῆκε κανένα δυσάρεστο οὔτε κατὰ τύχη ἀκόμη.

Ἐπειτα ξεκίνησε γιά τόν Εὐξείνιο Πόντο μέ στόλο μεγάλο καί λαμπρὰ ἐξοπλισμένο. Ἐκεῖ κατόρθωσε νά κάμει ὅλα ὅσα εἶχαν ἀνάγκη οἱ ἑλληνικές πόλεις καί φέρθηκε πρὸς αὐτές μέ στοργή. Στά γύρω βαρβαρικά ἔθνη καί στοὺς βασιλεῖς καί δυνάστες τους ἔδειξε τή μεγάλη δύναμη, τήν ἀφοβία καί τό θάρρος πού εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι νά πλέουν

1 ΚΕΦ. 19

*Ἐκστρατείες
σὴν Χερρόνησο
καὶ Πελο-
πόννησο.*

2

3

1 ΚΕΦ. 20

*Ἐκστρατεία
στόν Εὐξείνιο
Πόντο. Παρά-
τολμα σχέδια.*

μέγεθος καὶ τὴν ἄδειαν καὶ τὸ θάρσος, ἢ βούλοιντο πλεόντων καὶ
 πᾶσαν ὕφ' αὐτοῖς πεποιημένων τὴν θάλατταν, Σινωπεῦσι δὲ τρισκαί-
 δεκα ναῦς ἀπέλιπε μετὰ Λαμάχου καὶ στρατιώτας ἐπὶ Τιμησίλεω
 2 τύραννον. Ἐκπεσόντος δὲ τούτου καὶ τῶν ἐταίρων, ἐψηφίσατο πλεῖν
 εἰς Σινώπην Ἀθηναίων ἐθελοντὰς ἑξακοσίους καὶ συγκατοικεῖν Σι-
 νοπεῦσι, νειμαμένους οἰκίας καὶ χώραν ἣν πρότερον οἱ τύραννοι
 κατεῖχον.

3 Τάλλα δ' οὐ συνεχώρει ταῖς ὁρμαῖς τῶν πολιτῶν οὐδὲ συνεξέπι-
 πτεν, ὑπὸ ῥώμης καὶ τύχης τοσαύτης ἐπαιρομένων Αἰγύπτου τε πάλιν
 ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κινεῖν τῆς βασιλείως ἀρχῆς τὰ πρὸς θαλάττη.
 4 Πολλοὺς δὲ καὶ Σικελίας ὁ δύσεως ἐκεῖνος ἤδη καὶ δύσποτμος ἔρωσ
 εἶχεν, ὃν ὕστερον ἐξέκανσαν οἱ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ῥήτορες. Ἦν
 δὲ καὶ Τυρρηνία καὶ Καρχηδῶν ἐνίοις ὄνειρος, οὐκ ἀπ' ἐλπίδος διὰ
 τὸ μέγεθος τῆς ὑποκειμένης ἡγεμονίας καὶ τὴν εὐροίαν τῶν πραγ-
 μάτων.

ΚΕΦ. 21

1 Ἄλλ' ὁ Περικλῆς κατεῖχε τὴν ἐκδρομὴν ταύτην καὶ περιέκοπτε
 τὴν πολυπραγμοσύνην, καὶ τὰ πλεῖστα τῆς δυνάμεως ἔτρεπεν εἰς
 φυλακὴν καὶ βεβαιότητα τῶν ὑπαρχόντων, μέγα ἔργον ἡγούμενος
 ἀνείργειν Λακεδαιμονίους καὶ ὄλως ὑπεναντιούμενος ἐκείνοις, ὡς
 ἄλλοις τε πολλοῖς ἔδειξε καὶ μάλιστα τοῖς περὶ τὸν ἱερὸν πραχθεῖσι
 2 πόλεμον. Ἐπεὶ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι στρατεύσαντες εἰς Δελφοὺς
 Φωκέων ἐχόντων τὸ ἱερὸν Δελφοῖς ἀπέδωκαν, εὐθὺς ἐκείνων ἀπαλ-
 λαγόντων ὁ Περικλῆς ἐπιστρατεύσας, πάλιν εἰσήγαγε τοὺς Φωκέας,
 3 καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἦν ἔδωκαν αὐτοῖς Δελφοὶ προμαντεῖαν εἰς τὸ
 μέτωπον ἐγκολαφάντων τοῦ χαλκοῦ λόκου, λαβὼν καὶ αὐτὸς προμαν-

όπου ήθελαν και να είναι κύριοι σε όλη τη θάλασσα. Στους κατοίκους της Σινώπης άφησε δεκατρία πλοία μαζί με τον Άθηναίο στρατηγό Λάμαχο και στρατιώτες, για να πολεμήσουν τον τύραννο Τιμησίλο. Και όταν ο τύραννος αυτός και οι όπαδοί του διώχτηκαν, ο Περικλής 2 υπόβαλε ψήφισμα που έγκρίθηκε από την έκκλησία του δήμου να πάνε στη Σινώπη εξακόσιοι Άθηναίοι, όποιοι ήθελαν, για να κατοικήσουν εκεί μαζί με τους Σινωπείς, αφού μοιράσουν μεταξύ τους τα σπίτια και τη γη που είχαν πριν οι τύρανοι.

Στις άλλες όμως απαιτήσεις των συμπολιτών του ο Περικλής δέν 3 υποχωρούσε και δέν άφησε να τον παρασύρουν οι Άθηναίοι, όταν με τό θάρρος που τους έδινε ή δύναμή τους και ή τόση επιτυχία τους ζητούσαν με επιμονή να αρχίσουν πάλι τις επιχειρήσεις στην Αίγυπτο και να ξεσηκώσουν σε απόσταση τα παραθαλάσσια μέρη του περσικού 4 κράτους. Πολλοί μάλιστα είχαν την επιθυμία να ξεκινήσουν για τη Σικελία, επιθυμία ολέθρια και άπαισία, που αργότερα κατάφεραν να την ξανανάψουν ο Άλκιβιάδης και οι πολιτικοί φίλοι του. Άκόμη και την Τυρρηρία και την Καρχηδόνα όνειρεύονταν μερικοί, με την έλπίδα που τους γεννούσε τό μέγεθος της ήγεμονίας που είχαν ήδη αποκτήσει και ή επιτυχία των πραγμάτων.

Άλλά ο Περικλής έμπόδιζε αυτή την εκστρατεία και συγκρα- 1 ΚΕΦ. 21
τούσε τους Άθηναίους από τέτοια παράτολμα σχέδια. Τό μεγαλύτερο μέρος από τις στρατιωτικές δυνάμεις τις χρησιμοποιούσε για τη διαφύλαξη και την εξασφάλιση των χωρών που υπήρχαν, γιατί νόμιζε σπουδαίο έργο τό να κρατά μακριά τους Λακεδαιμόνιους. Ήταν πάντοτε αντίπαλος σ' εκείνους, όπως και σε πολλές άλλες περιστάσεις τό έδειξε και ιδιαίτερα με όσα έκαμε κατά τον ιερό πόλεμο Σ' αυτό τον πόλεμο οι Λακεδαιμόνιοι ήρθαν με στρατό στους Δελ- 2 φούς, πήραν τό ιερό από τους Φωκείς που τό κατείχαν και τό ξανάδωσαν στους κατοίκους των Δελφών. Μόλις όμως έφυγαν οι Λακεδαιμόνιοι, ο Περικλής άμέσως έτρεξε με τό στρατό του και έφερε πάλι εκεί τους Φωκείς. Και, έπειδή οι Λακεδαιμόνιοι είχαν αποκτή- 3 σει από τους κατοίκους των Δελφών τό δικαίωμα να παίρνουν τη μαντεία πρώτοι απ' όλους τους άλλους και είχαν επιγράψει τό δικαίωμα αυτό στό μέτωπο του χάλκινου λύκου, ο Περικλής πήρε και

«Ο ιερός πόλεμος».

τείαν τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὸν αὐτὸν λόκον κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἐνεχάραξεν.

ΚΕΦ. 22

- 1 "Οτι δ' ὀρθῶς ἐν τῇ Ἑλλάδι τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων συνεῖχεν, ἐμαρτόρησεν αὐτῷ τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ Εὐβοεῖς ἀπέστησαν, ἐφ' οὓς διέβη μετὰ δυνάμεως. Εἰτ' εὐθὺς ἀπηγγέλλοντο Μεγαρεῖς ἐκπεπολεμωμένοι καὶ στρατιὰ Πελοποννησίων ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς Ἀττικῆς οὖσα, Πλειστώνακτος ἡγουμένου βασιλέως Λακεδαιμονίων.
- 2 Πάλιν οὖν ὁ Περικλῆς κατὰ τάχος ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀνεκομίζετο πρὸς τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ πόλεμον, καὶ συνάψαι μὲν εἰς χεῖρας οὐκ ἐθάρσησε πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ὀπλίταις προκαλουμένοις, ὁρῶν δὲ τὸν Πλειστώνακτα νέον ὄντα κομιδῇ, χρώμενον δὲ μάλιστα Κλεανδρίδῃ τῶν συμβούλων, ὃν οἱ ἔφοροι φύλακα καὶ πάρεδρον αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν συνέπεμψαν, ἐπειρᾶτο τούτου κρῖφα, καὶ ταχὺ διαφθείρας χρήμασιν
- 3 αὐτὸν ἐπεισεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀπαγαγεῖν τοὺς Πελοποννησίους. Ὡς δ' ἀπεχώρησεν ἢ στρατιὰ καὶ διελύθη κατὰ πόλεις, βαρέως φέροντες οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν μὲν βασιλέα χρήμασιν ἐζημίωσαν, ὧν τὸ πλῆθος οὐκ ἔχων ἐκτεῖσαι μετέστησεν ἑαυτὸν ἐκ Λακεδαίμονος, τοῦ δὲ
- 4 Κλεανδρίδου φεύγοντος θάνατον κατέγνωσαν. Οὗτος δ' ἦν πατὴρ Γυλίππου τοῦ περὶ Σικελίαν Ἀθηναίου καταπολεμήσαντος. Ἔοικε δ' ὥσπερ συγγενικὸν αὐτῷ προστρίψασθαι νόσημα τὴν φιλαργυρίαν ἢ φύσις, ὅφ' ἦς καὶ αὐτὸς αἰσχυρῶς ἐπὶ καλοῖς ἔργοις ἀλοὺς ἐξέπεσε τῆς Σπάρτης. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς περὶ Λυσάνδρου δεδηλώκαμεν.

ΚΕΦ. 23

- 1 Τοῦ δὲ Περικλέους ἐν τῷ τῆς στρατηγίας ἀπολογισμῷ δέκα τάλαντων ἀνάλωμα γράφαντος ἀνηλωμένων εἰς τὸ δέον, ὁ δῆμος ἀπεδέξατο μὴ πολυπραγμονήσας μηδ' ἐλέγξας τὸ ἀπόρητον. Ἔνιοι δ' ἱστορήκασιν, ὧν ἔστι καὶ Θεόφραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι καθ' ἕκαστον

αὐτός τό δικαίωμα τοῦτο τῆς πρώτης μαντείας γιά τούς Ἀθηναίους καί τό χάραξε σ' ἐπιγραφή στό δεξί πλευρό τοῦ ἴδιου λύκου.

Ἔτσι σωστά ἔκανε ὁ Περικλῆς νά συγκρατεῖ τή στρατιωτική δύναμη τῶν Ἀθηναίων μέσα στήν Ἑλλάδα τό ἀπόδειξαν τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν καί πού ἤρθαν νά τόν δικαιώσουν. Γιατί πρῶτα ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, καί πῆγε μέ στρατό ἐναντίον τους. Ἐπειτα ἀμέσως ἤρθε εἶδηση ὅτι οἱ Μεγαρεῖς κήρυξαν τόν πόλεμο καί ὅτι στρατιά Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς μέ ἀρχηγό τό βασιλιά τῆς Σπάρτης Πλειστώνακτα. Ὁ Περικλῆς τότε γυρίζει ἀπό τήν Εὐβοία ὅσο μποροῦσε γρηγορότερα, γιά νά ἀντιμετωπίσει τόν πόλεμο στήν Ἀττική. Δέν τόλμησε ὅμως νά συγκρουστεῖ μέ ἄντρες πολλούς καί γενναίους πού τόν προκαλοῦσαν. Ἀλλά βλέποντας ὅτι μαζί μέ τόν Πλειστώνακτα, πού ἦταν πολύ νέος, βρισκόταν ὁ Κλεανδρίδης, ἓνας ἀπό τούς κυριότερους συμβούλους του, πού τόν εἶχαν στείλει οἱ ἔφοροι γιά φύλακα καί συμπαραστάτη τοῦ βασιλιά ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, προσπάθησε νά ἔρθει κρυφά σέ συνεννόηση μαζί του. Γρήγορα κατάφερε νά τόν δωροδοκῆσει καί τόν ἔπεισε νά ἀποσύρει τούς Πελοποννησίους ἀπό τήν Ἀττική. Ἀλλά, μόλις ἔφυγε ἡ ἐχθρική στρατιά καί διαλύθηκε, γιά νά πάει ὁ καθένας στήν πόλη του, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγανακτισμένοι τιμώρησαν τό βασιλιά τους μέ χρηματικό πρόστιμο, πού αὐτός μὴν ἔχοντας νά τό πληρώσει ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τή Σπάρτη, καί τόν Κλεανδρίδη, πού βρισκόταν ἐξόριστος, τόν καταδίκασαν σέ θάνατο. Αὐτός ὁ Κλεανδρίδης ἦταν πατέρας τοῦ Γύλιππου πού νίκησε τούς Ἀθηναίους στή Σικελία. Καί φαίνεται πώς ἡ φύση εἶχε δώσει καί σ' αὐτόν τό ἐλάττωμα τῆς φιλαργυρίας, σάν οἰκογενειακό νόημα, γιατί καί αὐτός, ὕστερ' ἀπό λαμπρές ἐπιτυχίες, κυριεύτηκε ἀπ' αὐτή τήν αἰσχρή ἀρρώστια καί ἐξορίστηκε ἀπό τή Σπάρτη. Αὐτά ὅμως τά ἔχω διηγηθεῖ στή βιογραφία τοῦ Λυσάνδρου.

1 ΚΕΦ. 22

Ἀποστασία
τῆς Εὐβοίας.
Πόλεμος στήν
Ἀττική.

2

3

4

Στή λογοδοσία τῆς στρατηγίας του ἔγραψε ὁ Περικλῆς ὅτι δαπανήθηκαν δέκα τάλαντα (γιά κάτι πού ἦταν ἀνάγκη) καί ὁ δῆμος τό δέχτηκε, χωρίς νά ἀσχοληθεῖ περισσότερο καί χωρίς νά ἐλέγξει τό μυστικό. Μερικοί μάλιστα διηγοῦνται, ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί ὁ Θεόφραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι κάθε χρόνο πήγαιναν δέκα τάλαντα στή

1 ΚΕΦ. 23

Ἐμπιστοσύνη
τοῦ λαοῦ στόν
Περικλή.
Ἐπιταγή τῆς
Εὐβοίας.

2

ἐνιαυτὸν εἰς τὴν Σπάρτην ἐφοῖτα δέκα τάλαντα παρὰ τοῦ Περικλέους, οἷς τοὺς ἐν τέλει πάντας θεραπεύων παρηγεῖτο τὸν πόλεμον, οὐ τὴν εἰρήνην ὠνούμενος, ἀλλὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ παρασκευασάμενος καθ' ἡσυχίαν ἔμελλε πολεμήσειν βέλτιον.

- 3 Ἀϋθις οὖν ἐπὶ τοὺς ἀφαστῶτας τραπόμενος καὶ διαβάς εἰς Εὐβοίαν πενήτηκοντα ναυσὶ καὶ πεντακισχιλίους ὀπλίταις, κατεστρέψατο τὰς
4 πόλεις, καὶ Χαλκιδέων μὲν τοὺς Ἴπποβότας λεγομένους πλούτῳ καὶ δόξῃ διαφέροντας ἐξέβαλεν, Ἐστιεῖς δὲ πάντας ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας, Ἀθηναίους κατόκισε, μόνοις τούτοις ἀπαραιτήτως χρησάμενος, ὅτι ναῦν Ἀττικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρας.

ΚΕΦ. 24

- 1 Ἐκ τούτου γενομένων σπονδῶν Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις εἰς ἔτη τριάκοντα, ψηφίζεται τὸν εἰς Σάμον πλοῦν, αἰτίαν ποιησάμενος κατ' αὐτῶν ὅτι τὸν πρὸς Μιλησίους κελενόμενοι διαλύσασθαι πόλεμον οὐχ ὑπήκουον.

ΚΕΦ. 25

- 1 Αἱ γὰρ πόλεις ἐπολέμων τὸν περὶ Προίρης πόλεμον, καὶ κρατοῦντες οἱ Σάμιοι, παύσασθαι τῶν Ἀθηναίων κελενόντων καὶ δίκας
2 λαβεῖν καὶ δοῦναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπέιθοντο. Πλεύσας οὖν ὁ Περικλῆς τὴν μὲν οὖσαν ὀλιγαρχίαν ἐν Σάμῳ κατέλυσεν, τῶν δὲ πρώτων λαβὼν ὀμήρους [ἄνδρας] πενήτηκοντα καὶ παῖδας ἴσους εἰς Αἴημον ἀπέστειλε. Καίτοι φασὶν ἕκαστον μὲν αὐτῷ τῶν ὀμήρων δίδόναι τάλαντον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πολλὰ δ' ἄλλα τοὺς μὴ θέλοντας ἐν τῇ πόλει
3 γενέσθαι δημοκρατίαν. Ἔτι δὲ Πισσοῦθνης ὁ Πέρσης, ἔχων τιὰ πρὸς Σαμίους εὖνοιαν, ἀπέστειλεν αὐτῷ μυριάδας χρυσοῦς, παραιτούμενος τὴν πόλιν. Οὐ μὴν ἔλαβε τούτων οὐδὲν ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ χρησά-

Σπάρτη σταλμένα από τον Περικλή και ότι με αυτά καλόπιανε τους άρχοντες όλους, για να απομακρύνει τον πόλεμο· έτσι εξαγόραζε όχι την ειρήνη, αλλά τον καιρό που του χρειαζόταν για να έτοιμαστεί με ήσυχία, ώστε να πολεμήσει καλύτερα.

Αφού λοιπόν στράφηκε πάλι προς εκείνους που είχαν αποστα- 3
τήσει και πέρασε στην Εύβοια με πενήντα πλοία και πέντε χιλιάδες 4
όπλιτες, υπόταξε τις πόλεις. Έδωξε από τη Χαλκίδα τους λεγό-
μενους Ίσποβότες, που ξεχώριζαν για τον πλούτο και τη φήμη τους.
Στην Ίσθιαία έδωξε όλους τους κατοίκους και στη θέση τους έστειλε
'Αθηναίους να κατοικήσουν. Μόνο σ' αυτούς φέρθηκε σκληρά, γιατί,
όταν είχαν αίχμαλωτίσει ένα άττικό πλοίο, έπιασαν όλους τους άντρες
και τους σκότωσαν.

Ο ΣΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ. 24 - 28)

Ύστερ' απ' αυτό οι 'Αθηναίοι και οι Λακεδαιμόνιοι έκλεισαν 1
συμφωνία ειρήνης για τριάντα χρόνια. Και τότε ο Περικλής προτείνει
στην έκκλησία του δήμου και αποφασίζεται η ναυτική έκστρατεία
έναντιον της Σάμου, με την πρόφαση ότι, ενώ οι 'Αθηναίοι είχαν
άπαιτήθει από τους Σαμίους να σταματήσουν τον πόλεμο προς τους
Μιλησίους, αυτοί άρνήθηκαν να ύπακούσουν.

ΚΕΦ. 24

'Αφορμή του
Σαμιακού
πολέμου.

Αυτές οι δύο πόλεις (η Σάμος και η Μίλητος) πολεμούσαν τότε 1
για την κατοχή της Προήνης και νικούσαν οι Σάμιοι. Οι 'Αθηναίοι
τους κάλεσαν να πάψουν τον πόλεμο και να στείλουν αντιπροσώπους
στην 'Αθήνα, για να συζητήσουν μαζί τους αυτή τη διαφορά. Οι
Σάμιοι όμως άρνήθηκαν.

ΚΕΦ. 25

'Επιτυχίες
του Περικλή
στη Σάμο.

Ο Περικλής τότε πήγε στη Σάμο, ανάτρεψε την ολιγαρχική της 2
κυβέρνηση, και έπιασε ως όμηρους πενήντα άντρες από τους προκρί-
τους και άλλα τόσα παιδιά. Τους όμηρους αυτούς τους έστειλε στη
Αήμνο, αν και, όπως λένε, καθένας απ' αυτούς του έδινε ένα τάλαντο
για να τον αφήσει ελεύθερο και πολλά άλλα του πρόσφεραν εκείνοι
που δεν ήθελαν να γίνει στην πόλη τους δημοκρατία. 'Ακόμη και ο 3
Πισσοθύνης ο Πέρσης, που ευνουόσε για κάποιο λόγο τη Σάμο, του
έστειλε δέκα χιλιάδες χρυσά περσικά νομίσματα και τον παρακαλούσε
να μην πειράξει την πόλη. Ο Περικλής όμως άρνήθηκε όλες αυτές

μενος ὥσπερ ἐγνώκει τοῖς Σαμίους καὶ καταστήσας δημοκρατίαν,
 4 ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ δ' εὐθὺς ἀπέστησαν, ἐκκλέψαντος
 αὐτοῖς τοὺς ὀμίρους Πισσοῦθου, καὶ τὰλλα παρεσκευάσαντο πρὸς
 τὸν πόλεμον. Ἀθῆσι οὖν ὁ Περικλῆς ἐξέπλευσεν ἐπ' αὐτοὺς οὐχ ἡσυ-
 χάζοντας οὐδὲ κατεπιτηχότας, ἀλλὰ καὶ πάνυ προθύμως ἐγνωκότας
 5 ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς θαλάττης. Γενομένης δὲ καρτερᾶς ναυμαχίας
 περὶ νῆσον ἦν Τραγίας καλοῦσι, λαμπρῶς ὁ Περικλῆς ἐνίκα, τέσσαρσι
 καὶ τεσσαράκοντα ναυσὶν ἑβδομήκοντα καταναυμαχίας, ὧν εἴκοσι
 στρατιώτιδες ἦσαν.

ΚΕΦ. 26

1 Ἄμα δὲ τῇ νίκῃ καὶ τῇ διώξει τοῦ λιμένος κρατήσας ἐπολιόρκει
 τοὺς Σαμίους, ἀμῶς γέ πως ἔτι τολμῶντας ἐπεξιέναι καὶ διαμάχεσθαι
 πρὸ τοῦ τείχους. Ἐπεὶ δὲ μείζων ἕτερος στόλος ἦλθεν ἐκ τῶν Ἀ-
 θηνηῶν καὶ παντελῶς κατεκλείσθησαν οἱ Σάμιοι, λαβὼν ὁ Περικλῆς
 ἐξήκοντα τριήρεις ἔπλευσεν εἰς τὸν ἔξω πόντον, ὡς μὲν οἱ πλείστοι
 λέγουσι, Φοινισῶν νεῶν ἐπικούρων τοῖς Σαμίους προσφερομένων,
 ἀπαντῆσαι καὶ διαγωνίσασθαι πορρωτάτω βουλόμενος, ὡς δὲ Στη-
 σίμβροτος, ἐπὶ Κύπρον στελλόμενος· ὅπερ οὐ δοκεῖ πιθανὸν εἶναι.
 2 Ὅποτέρῳ δ' οὖν ἐχρήσατο τῶν λογισμῶν, ἀμαρτεῖν ἔδοξε. Πλεύ-
 σαντος γὰρ αὐτοῦ, Μέλισσος ὁ Ἰθαγένους, ἀνὴρ φιλόσοφος στρατηγῶν
 τότε τῆς Σάμου, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος τῶν νεῶν καὶ τῆς
 ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν, ἔπεισε τοὺς πολίτας ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθη-
 3 ναίοις, καὶ γενομένης μάχης νικήσαντες οἱ Σάμιοι καὶ πολλοὺς μὲν
 αὐτῶν ἀνδρας ἐλόντες, πολλὰς δὲ ναῦς διαφείραντες, ἐχρῶντο τῇ
 θαλάττῃ καὶ παρετίθεντο τῶν ἀναγκαιῶν πρὸς τὸν πόλεμον ὅσα μὴ
 πρότερον εἶχον. Ὑπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησὶν αὐτὸν
 Ἀριστοτέλης ἠττηθῆναι ναυμαχοῦντα πρότερον.

ΚΕΦ. 27

1 Πυθόμενος δ' οὖν ὁ Περικλῆς τὴν ἐπὶ στρατοπέδου συμφορὰν,
 ἐβοήθει κατὰ τάχος, καὶ τοῦ Μελίσσου πρὸς αὐτὸν ἀντιταξαμένου

τίς προσφορές. Έκαμε στή Σάμο ὅ,τι ἀκριβῶς εἶχε ἀποφασίσει, ἐγκατάστησε τή δημοκρατία καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὕστερ' ἀπό λίγο ὁ Πισσοῦθνης πῆρε κρυφά τούς ὁμήρους ἀπό τή Λῆμνο καί τούς ἔφερε στήν πατρίδα τους καί ἀμέσως τότε οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν καί ἄρχισαν νά ἐτοιμάζονται γιά πόλεμο. Πάλι ὁ Περικλῆς ἔρχεται ἐναντίον τους, ἀλλ' αὐτή τή φορά δέν τούς βρῆκε ἡσυχους οὔτε φοβισμένους. Ἀπεναντίας ἦταν ἀποφασισμένοι ὀλόψυχα νά διεκδικήσουν ἀπό τούς Ἀθηναίους τήν κυριαρχία στή θάλασσα. Ἐγινε μιά τρομερή ναυμαχία γύρω ἀπό τό νησί πού λέγεται *Τραγία* καί ὁ Περικλῆς κέρδισε νίκη λαμπρή. Μέ σαράντα τέσσερα πλοῖα κατατρόπωσε ἐβδομήντα, ἀπό τά ὁποῖα εἴκοσι ἦταν ὀπλιταγωγά.

Ἀμέσως μετά τή νίκη, ἀφοῦ καταδίωξε τό Σαμιακό στόλο, ἀπόκλεισε τό λιμένα καί πολιορκοῦσε τούς Σαμίους, πού ὀπωσδήποτε τολμοῦσαν ἀκόμη νά κάνουν ἐξόδους καί νά μάχονται μαζί του ἀπό τό τεῖχος. Ὅταν ἦρθε καί ἄλλος, μεγαλύτερος στόλος ἀπό τήν Ἀθήνα καί οἱ Σάμιοι ἀποκλειστήκαν ἐντελῶς, ὁ Περικλῆς μέ ἐξήντα πλοῖα τράβηξε στά ἀνοιχτά, πρὸς τήν ἔξω θάλασσα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ἱστορικούς λένε πώς ἤθελε νά συναντήσει μερικά φοινικικά πλοῖα πού ἔρχονταν νά βοηθήσουν τούς Σαμίους καί νά τά χτυπήσει ὅσο μπορούσε πιό μακριά ἀπό τή Σάμο, ὁ *Στησίμβροτος* ὅμως λέει πώς ἔπλεε πρὸς τήν Κύπρο· ἀλλ' αὐτό δέ φαίνεται νά εἶναι πιθανό.

Ἀλλά εἴτε τό ἓνα σκέφτηκε ὁ Περικλῆς εἴτε τό ἄλλο, φαίνεται πώς ἔπεσε ἔξω στούς ὑπολογισμούς του. Γιατί, μόλις ἔφυγε ἀπό τό λιμάνι, ὁ *Μέλισσος*, ὁ γιός τοῦ Ἰθαγένη, ὁ φιλόσοφος, πού ἦταν τότε στρατηγός τῆς Σάμου, βλέποντας μέ περιφρόνηση τό μικρό ἀριθμό τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων καί τήν ἀπειρία τῶν στρατηγῶν τους, ἔπεισε τούς συμπολίτες του νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἐγινε τότε ναυμαχία καί νίκησαν οἱ Σάμιοι. Ἐπιασαν πολλούς Ἀθηναίους, κατάστρεψαν πολλά πλοῖα τους καί ἔπλεαν ἐλεύθερα στή θάλασσα. Ἐτσι τώρα μπορούσαν εὐκόλα νά προμηθεύονται ὅσα τούς ἔλειπαν ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τόν πόλεμο. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει πώς καί ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος σέ προηγούμενη ναυμαχία εἶχε νικηθεῖ ἀπό τό *Μέλισσο*.

Ὅταν λοιπόν ὁ Περικλῆς ἔμαθε τή συμφορά τοῦ στρατοῦ του, βιάστηκε ὅσο μπορούσε πιό γρήγορα νά δώσει βοήθεια. Ὁ *Μέλισσος*

5

1 ΚΕΦ. 26

Ἀποτυχίες τῶν Ἀθηναίων κατά τήν ἀποσία τοῦ Περικλῆ.

2

3

85 ΦΙΛΑ

ΚΕΦ. 26

Τέλιξη νίκης στή Σάμο.

1 ΚΕΦ. 27

Πολιορκία τῆς

κρατήσας καὶ τραυόμενος, τοὺς πολεμίους εὐθὺς περιετείχιζε, δαπάνη καὶ χρόνῳ μᾶλλον ἢ τραύμασι καὶ κινδύνοις τῶν πολιτῶν περιγενέσθαι καὶ συνελεῖν τὴν πόλιν βουλόμενος. Ἐπεὶ δὲ δυσχεραίνοντας τῇ τριβῇ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μάχεσθαι προθυμονμένους ἔργον ἦν κατασχεῖν, ὅτι τὸ μέρη διελὼν τὸ πᾶν πλήθος ἀπεκλήρου, καὶ τῷ λαχόντι τὸν λευκὸν κῆραμον εὐωχεῖσθαι καὶ σχολάζειν παρεῖχε τῶν ἄλλων τρυχομένων. Διὸ καὶ φασὶ τοὺς ἐν εὐπαθείαις τισὶ γενομένους λευκῆν ἡμέραν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ λευκοῦ κῆραμον προσαγορεύειν. Ἐφορος δὲ καὶ μηχαναῖς χρῆσασθαι τὸν Περικλέα, τὴν καινότητα θαυμάσαντα, Ἀρτέμωνος τοῦ μηχανικοῦ παρόντος, ὃν χωλὸν ὄντα καὶ φορεῖν πρὸς τὰ κατελείποντα τῶν ἔργων προσκομιζόμενον ὀνομασθῆναι

4 Περιφόρητον. Τοῦτο μὲν ὄν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐλέγχει τοῖς Ἀνακρέοντος ποιήμασιν ἐν οἷς « ὁ περιφόρητος » Ἀρτέμων ὀνομάζεται πολλαῖς ἔμπροσθεν ἡλικίαις τοῦ περὶ Σάμον πόλεμον καὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων τὸν δ' Ἀρτέμωνά φησι τρυφερόν τινα τῷ βίῳ καὶ πρὸς τοὺς φόβους μαλακὸν ὄντα καὶ καταπλήγα τὰ πολλὰ μὲν οἴκοι καθέζεσθαι, χαλκῆν ἀσπίδα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δεῖν οἰκετῶν ὑπερεχόντων, ὥστε μηδὲν ἐμπροσθεν τῶν ἄνωθεν, εἰ δὲ βιασθεῖη προελθεῖν, ἐν κλινιδίῳ κρεμαστῷ παρὰ τὴν γῆν αὐτὴν περιφερόμενον κομίζεσθαι καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι περιφόρητον.

ΚΕΦ. 28

1 Ἐνάτῳ δὲ μηνὶ τῶν Σαμίων παραστάντων, ὁ Περικλῆς τὰ τείχη καθεῖλε καὶ τὰς ναῦς παρέλαβε καὶ χρήμασι πολλοῖς ἐξῆμίωσεν, ὧν τὰ μὲν εὐθὺς εἰσήνεγκαν οἱ Σάμιοι, τὰ δ' ἐν χρόνῳ ὀητῷ ταξάμενοι

2 κατοίσειν ὁμίηρους ἔδωκαν. Λοῦρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὁμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἦν

μέ τους Σαμίους παρατάχτηκε απέναντί του. Ἄλλά ὁ Περικλῆς τοὺς νίκησε, τοὺς ἔτρεψε σέ φυγή, τοὺς ἀπόκλεισε μέσα στήν πόλη καί ἀμέσως ἄρχισε νά τοὺς πολιορκεῖ. Ἦθελε νά τοὺς νικήσει καί νά κυριέψει τήν πόλη περισσότερο μέ τήν ἐξάντληση τῶν ἐφοδίων καί μέ τή βοήθεια τοῦ χρόνου παρά μέ τραυματισμούς καί κινδύνους τῶν συμπολιτῶν του. Ἐπειδή ὅμως ἦταν δύσκολο νά συκρατήσῃ τοὺς Ἀθηναίους πού δυσανασχετοῦσαν γιά τή χρονοτριβή καί ζητοῦσαν μέ ἐπιμονή νά δώσουν μάχη, σκέφτηκε νά διαιρέσει ὅλο τό στρατό του σέ ὀχτῶ μέρη. Ἐπειτα ἔβαξε κλῆρο καί ἐκεῖνο τό τμήμα πού τοῦ λάχαινε τό «ἄσπρο κουκί» ἦταν ἐλεύθερο νά διασκεδάσει καί νά ξεκουράζεται, ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολεμοῦσαν. Καί λένε πῶς ἀπ' αὐτό τό «ἄσπρο κουκί», ὅταν κανεῖς περνᾷ μιᾷ εὐχάριστη μέρα, τήν ὀνομάζει «ἄσπρη μέρα». Ὁ ἱστορικός Ἔφορος λέει πῶς ὁ Περικλῆς μεταχειρίστηκε στήν πολιορκία καί μερικές καινούργιες μηχανές πού τίς θαύμασε, ἔχοντας μαζί του καί τό μηχανικό πού τίς ἐφτιαξε, τόν Ἀρτέμωνα. Αὐτός ἦταν κουτσός καί, ὅταν ἦταν κατεπεύγουσα ἀνάγκη νά κινηθεῖ, τόν ἔφερναν σέ φορεῖο· γι' αὐτό ὀνομάστηκε «Περιφόρητος». Ἄλλά ὁ Ἡρακλείδης, ἀπό τόν Πόντο τό ἀναιρεῖ αὐτό μέ τά ποιήματα τοῦ Ἀνακρέοντα, στά ὁποῖα γίνεται λόγος γιά ἕναν «περιφόρητο» Ἀρτέμωνα πού ἔζησε πολλές γενιές πρὶν ἀπό τόν πόλεμο τῆς Σάμου καί ἀπό ἐκεῖνα τά περιστατικά. Καί λέει γι' αὐτόν τόν Ἀρτέμωνα πῶς ἦταν ἕνας περιεργός ἄνθρωπος πού ζοῦσε μαλθακά, καί εὐκολα ξαφνιαζόταν καί τρόμαζε· γι' αὐτό τίς περισσότερες φορές καθόταν στό σπίτι του καί ἔβαξε δύο ὑπηρέτες νά κρατοῦν ἐπάνω ἀπό τό κεφάλι του μιᾷ χάλκινη ἀσπίδα γιά νά μήν πέσει τίποτε ἀπό πάνω καί, ἂν ἦταν ἀνάγκη νά βγεῖ ἔξω, τόν κουβαλοῦσαν μέσα σ' ἕνα κρεβατάκι κρεμασμένο λίγο πάνω ἀπό τό ἔδαφος, καί γι' αὐτό ὀνομάστηκε «περιφόρητος».

Σάμον. Πολιορκητικά μηχανήματα.

Τόν ἕνατο μήνα τῆς πολιορκίας οἱ Σάμιοι παραδόθηκαν. Ὁ Περικλῆς γιρέμισε τά τείχη, πῆρε τά πλοῖα τους καί τοὺς τιμώρησε μέ μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτό τό ἔδωσαν ἀμέσως οἱ Σάμιοι· τό ὑπόλοιπο ὑποσχέθηκαν πῶς θά τό πληρώσουν σέ ὀρισμένο χρόνο καί γιά ἐγγύηση ἔδωσαν ὀμήρους. Ὁ Δούρης, ἱστορικός ἀπό τή Σάμο, τά παριστάνει πολύ τραγικά καί κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους καί τόν Περικλῆ γιά μεγάλη σκληρότητα. Ἄλλ' αὐτό δέν τό

1 ΚΕΦ. 28

Τελική νίκη
στή Σάμο.

2

οὔτε Θουκυδίδης ἰστόρηκεν οὐτ' Ἐφορος οὐτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν, ὡς ἄρα τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ἐπιβάτας τῶν Σαμίων εἰς τὴν Μιλησίων ἀγορὰν καταγαγὼν καὶ σανίσι προσδήσας ἐφ' ἡμέρας δέκα κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ξύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας, εἶτα προβαλεῖν ἀκήδευτα
 3 τὰ σώματα. Δοῦρις μὲν οὖν οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῶ πρόσεστιν ἴδιον πάθος εἰσθῶς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων.

4 Ὁ δὲ Περικλῆς καταστρεψάμενος τὴν Σάμον ὡς ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ταφάς τε τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸν πόλεμον ἐνδόξους ἐποίησε, καὶ τὸν λόγον εἰπὼν, ὡσπερ ἔθος ἐστίν, ἐπὶ τῶν σημάτων ἐθανμάσθη.

7 Θαυμαστὸν δέ τι καὶ μέγα φρονῆσαι καταπολεμήσαντα τοὺς Σαμίους φησὶν αὐτὸν ὁ Ἴων, ὡς τοῦ μὲν Ἀγαμέμνονος ἔτεσι δέκα βάρβαρον πόλιν, αὐτοῦ δὲ μηνσὶν ἐννέα τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους
 8 Ἴώνων ἐλόγτος. Καὶ οὐκ ἦν ἄδικος ἢ ἀξίωσις, ἀλλ' ὄντως πολλὴν ἀδηλιότητα καὶ μέγαν ἔσχε κίνδυνον ὁ πόλεμος, εἶπερ, ὡς Θουκυδίδης φησί, παρ' ἐλάχιστον ἦλθε Σαμίων ἢ πόλις ἀφελέσθαι τῆς θαλάττης τὸ κράτος Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 29

1 Μετὰ ταῦτα κυμαίνοντος ἤδη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, Κερκυραίοις πολεμουμένοις ὑπὸ Κορωθίων ἔπεισε τὸν δῆμον ἀποστεῖλαι βοήθειαν καὶ προσλαβεῖν ἐρρωμένην ναυτικῇ δυνάμει νῆσον, ὡς ὅσον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεμωμένων πρὸς αὐτούς.
 2 Ψηφισαμένοι δὲ τοῦ δῆμον τὴν βοήθειαν, ἀπέστειλε δέκα ναῦς μόνας ἔχοντα Λακεδαιμόνιον, τὸν Κίμωνος υἱόν, οἷον ἐφρυβρίζων· πολλὴ γὰρ ἦν εὐνοια καὶ φιλία τῶ Κίμωνος οἰκῶ πρὸς Λακεδαιμόνιους.

ἀναφέρει οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Ἐφορος οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης. Καί φαίνεται πῶς δέν εἶναι ἀλήθεια αὐτό πού λέει ὁ Δούρης, πῶς τάχα ὁ Περικλῆς ἔφερε στήν ἀγορά τῆς Μιλήτου τούς τριηράρχους καί τούς ναῦτες τῶν Σαμίων, τούς ἔδωσε σέ σανίδες, τούς ἄφησε ἔτσι δέκα μέρες σέ κακή κατάσταση καί ἔπειτα ἔδωσε διαταγή νά τούς σκοτώσουν, σπάζοντας τά κεφάλια τους μέ ξύλα, καί νά πετάξουν τά πτώματά τους ἀκήδευτα. Ὁ Δούρης ὅμως, πού καί ὅταν ἀκόμη δέν τόν κινεῖ κανένα ἰδιαίτερο πάθος, συνηθίζει νά μήν κρατεῖ τή διήγηση πάνω στήν ἀλήθεια, φαίνεται πῶς σ' αὐτή τήν περίπτωση μεγαλοποίησε περισσότερο τίς συμφορές τῶν συμπατριωτῶν του, γιά νά διαβάσει τούς Ἀθηναίους.

Ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ ὑπόταξε τή Σάμο, γύρισε στήν Ἀθήνα. Πρόσταξε νά γίνει ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καί, κατά τή συνήθεια, τούς ἐπλεξε τό ἐγκώμιο πάνω στά μνήματά τους μέ ἓνα λόγο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ὁ Ἴων ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς μέ τό θρίαμβό του στή Σάμο αἰσθάνθηκε περηφάνια καί μεγάλη ἱκανοποίηση, γιατί, ἐνῶ ὁ Ἀγαμέμνων χρειάστηκε δέκα χρόνια, γιά νά κυριέψει μιᾶ βαρβαρική πόλη, αὐτός μέσα σ' ἐννιά μῆνες νίκησε τούς πρώτους καί τούς δυνατότερους ἀπό τούς Ἴωνες. Καί δέν ἦταν ἀδικαιολόγητη ἡ ἱκανοποίησή του αὐτή, γιατί πράγματι ὁ πόλεμος μέ τούς Σαμίους ἦταν πολύ ἀβέβαιος καί πολύ ἐπικίνδυνος, καί, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, λίγο ἔλειψε ἡ Σάμος νά ἀφαιρέσει ἀπό τούς Ἀθηναίους τήν κυριαρχία στή θάλασσα.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ. 29 - 37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησιάζει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στούς Κερκυραίους πού βρισκόνταν σέ πόλεμο μέ τούς Κορινθίους καί νά πάρουν μέ τό μέρος τους τήν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννήσιοι ἦταν ἔτοιμοι ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σάν νά ἤθελε νά τόν ἐξευτελίσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καί φιλία πρὸς τούς Λακεδαιμο-

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στούς Κερκυραίους. Παράπονα ἐλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ποτίδια ἀποστατεῖ.

- 2 Ὡς ἂν οὖν, εἰ μὴδὲν ἔργον μέγα μὴδ' ἐκπροεπὲς ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ
 Λακεδαιμονίου γένοιτο, προσδιαβληθείη μᾶλλον εἰς τὸν λακωνι-
 σμὸν, ὀλίγας αὐτῷ ναῦς ἔδωκε καὶ μὴ βουλόμενον ἐξέπεμψε, καὶ ὅλως
 διετέλει κολούων, ὡς μὴδὲ τοῖς ὀνόμασι γνησίους, ἀλλ' ὀθνεῖους καὶ
 ξένους, ὅτι τῶν Κίμωνος νείων τῷ μὲν ἦν Λακεδαιμόνιος ὄνομα, τῷ
 δὲ Θεσσαλός, τῷ δ' Ἑλεῖος. Ἐδόκουν δὲ πάντες ἐκ γυναικὸς Ἀρκα-
 3 δικῆς γεγονέναι. Κακῶς οὖν ὁ Περικλῆς ἀκούων διὰ τὰς δέκα ταῦτας
 τριήρεις, ὡς μικρὰν μὲν βοήθειαν τοῖς δεηθεῖσι, μεγάλην δὲ πρόφασιν
 τοῖς ἐγκαλοῦσι παρεσχηκῶς, ἐτέρας αὖθις ἔστειλε πλείονας εἰς τὴν
 4 Κέρκυραν αἶ μετὰ τὴν μάχην ἀφίκοντο. Χαλεπαίνουσι δὲ τοῖς Κοριν-
 θίοις καὶ κατηγοροῦσι τῶν Ἀθηναίων ἐν Λακεδαίμονι προσεγένοντο
 Μεγαρεῖς, αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, ἀπάντων δὲ λιμένων ὧν
 Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἶργεσθαι καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ
 5 δίκαια καὶ τοὺς γεγενημένους ὅρκους τοῖς Ἑλλησιν Αἰγινήται δὲ
 6 κακοῦσθαι δοκοῦντες καὶ βίαια πάσχειν, ἐποτνιῶντο κρύφα πρὸς τοὺς
 Λακεδαιμονίους, φανερῶς ἐγκαλεῖν τοῖς Ἀθηναίοις οὐ θαρροῦντες.
 7 Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Ποτίδαια, πόλις ὑπήκοος Ἀθηναίων, ἄποικος δὲ
 Κορινθίων, ἀποστᾶσα καὶ πολιορκουμένη μᾶλλον ἐπετάχυνε τὸν πό-
 λεμον. Οὐ μὴν ἀλλὰ πρεσβειῶν τε πεμπομένων Ἀθήναζε καὶ τοῦ
 βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχιδάμου τὰ πολλὰ τῶν ἐγκλημάτων
 εἰς διαλύσεις ἄγοντος καὶ τοὺς συμμάχους πρᾶννοντος, οὐκ ἂν δοκεῖ
 8 συμπεσεῖν ὑπὸ γε τῶν ἄλλων αἰτιῶν ὁ πόλεμος τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ τὸ
 ψήφισμα καθελεῖν τὸ Μεγαρικὸν ἐπέισθησαν καὶ διαλλαγῆναι πρὸς
 αὐτούς. Διὸ καὶ μάλιστα πρὸς τοῦτο Περικλῆς ἐναντιωθεὶς καὶ παρο-
 ξύνας τὸν δῆμον ἐμμεῖναι τῇ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς φιλονικίᾳ, μόνος
 ἔσχε τοῦ πολέμου τὴν αἰτίαν.

νίους. *Γιά νά έκτεθει λοιπόν ακόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αϊ- 2*
σθήματα πρὸς τοὺς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἄν κατὰ τή στρατηγία
του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καί ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα
καί τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε
τρόπο νά ταπεινώσει τοὺς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καί
τά ὀνόματά τους ακόμη δείχνουν πὼς δέν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι,
παρά νόθοι καί ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεύτερος
Θεσσαλός καί ὁ τρίτος Ἡλεῖος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν
ἀπὸ Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ κακολογοῦσαν τόν Περι- 3
κλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καί ἔτσι ἔδινε μικρὴ βοήθεια
γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλά μεγάλη ἀφορμὴ σ' ἐκείνους
πού κατηγοροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καί ἄλλα περισσό-
τερα στήν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν μετὰ τή μάχη. Οἱ Κορίνθιοι 4
τότε ἐξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στοὺς Κερκυ-
ραίους καί τοὺς κατηγοροῦσαν στή Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καί οἱ
Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμποδί-
ζουν καί τοὺς διώχνουν ἀπ' ὅλες τίς ἀγορές καί ἀπ' ὅλα τά λιμάνια
πού εἶχαν στήν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τά κοινά δίκαια καί
τοὺς ὄρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά καί οἱ Λίγυνητες ἀπὸ τό ἄλλο μέρος 5
εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καί καταπιέζονται.
Αὐτοὶ ζητοῦσαν κρυφὰ τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δέν
τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τοὺς Ἀθηναίους. Στό μεταξύ καί 6
ἡ Ποτιδαία, πόλη πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποι-
κία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καί οἱ Ἀθηναῖοι τήν πολιορκήσαν.
Αὐτὸ ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καί ὅμως, ἐπειδὴ πολλές πρεσβεῖες εἶ-
χαν ἔρθει στήν Ἀθήνα ἀπὸ διάφορες πόλεις καί ἀπὸ τό ἄλλο μέρος 7
ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβι-
βάσει τίς διαφορές καί νά κατευνάσει τοὺς συμμάχους, φαίνεται πὼς
δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος ἀπὸ τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ὡς τότε
παρουσιαστεῖ, ἄν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστεῖ νά ἀκυρώσουν τό «μεγα-
ρικό ψήφισμα» καί νά συμφιλιωθοῦν μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Ἀλλά ὁ 8
Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καί παρακίνησε τό λαό
νά ἐπιμένει στή διαφορά του μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορή-
θηκε ὡς ὁ μόνος αἷτιος τοῦ πολέμου.

Λακεδαιμόνιος μᾶλλον ἀπὸ σκεπτικὰ καί φιλοσοφικὰ δεξιότητά του
 νά δείξει δύναμη.

ΚΕΦ. 30

1 Λέγουσι δὲ πρεσβείας Ἀθήραζε περὶ τούτων ἐκ Λακεδαιμόνος
 ἀφιγμένης, καὶ τοῦ Περικλέους νόμον τινα προβαλομένον κωλύοντα
 καθελεῖν τὸ πινάκιον ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν, εἰπεῖν
 Πολυάλακῃ τῶν πρέσβεων τινα· « σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέφον
 εἴσω τὸ πινάκιον· οὐ γὰρ ἔστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων ». Κομφοῦ
 2 δὲ τοῦ λόγου φανέντος, οὐδέν τι μᾶλλον ὁ Περικλῆς ἐνέδωκεν. Ὑπὴν
 μὲν οὖν τις ὡς ἔοικεν αὐτῷ καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς ἀπέχθεια,
 κοινήν δὲ καὶ φανεράν ποιησάμενος αἰτίαν κατ' αὐτῶν, ἀποτέμενεσθαι
 τὴν ἱερὰν ὀργάδα, γράφει ψήφισμα κήρυκα πεμφθῆναι πρὸς αὐτοὺς
 καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους τὸν αὐτόν, κατηγοροῦντα τῶν Μεγαρέων.
 3 Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ψήφισμα Περικλέους ἐστὶν ἐγνώμονος καὶ φιλαν-
 θρώπου δικαιολογίας ἐχόμενον· ἐπεὶ δ' ὁ πεμφθεὶς κήρυξ Ἀνθεμό-
 κριτος αἰτία τῶν Μεγαρέων ἀποθανεῖν ἔδοξε, γράφει ψήφισμα κατ'
 αὐτῶν Χαρίνος « ἄσπονδόν μὲν εἶναι καὶ ἀκήρυκτον ἔχθραν, ὅς
 δ' ἂν ἐπιβῆ τῆς Ἀττικῆς Μεγαρέων, θανάτῳ ζημιουῖσθαι, τοὺς δὲ
 στρατηγούς ὅταν ὀμνύωσι τὸν πάτριον ὄρκον ἐπομνύειν ὅτι καὶ δις
 ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὴν Μεγαρικὴν εἰσβαλοῦσι· ταφῆναι δ' Ἀνθεμό-
 κριτον παρὰ τὰς Θουρίας πύλας » αἱ νῦν Δίπτυλον ὀνομάζονται.
 4 Μεγαρεῖς δὲ τὸν Ἀνθεμοκρίτου φόνον ἀπαρνοῦνται τὰς αἰτίας.

ΚΕΦ. 31

1 Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν ὅπως ἔσχεν οὐ ῥάδιον γινῶναι, τοῦ δὲ μὴ λυ-
 θῆναι τὸ ψήφισμα πάντες ὡσαύτως τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσι τῷ Πერი-
 κλεῖ. Πλήν οἱ μὲν ἐκ φρονήματος μεγάλου μετὰ γνώμης κατὰ τὸ
 2 βέλτιστον ἀπισχυρίσασθαι φασιν αὐτόν, πείραν ἐνδόσεως τὸ πρόσ-
 3 ταγμα καὶ τὴν συγχώρησιν ἐξομολόγησιν ἀσθενείας ἠγούμενον, οἱ
 4 δὲ μᾶλλον αὐθαδείᾳ τινὶ καὶ φιλονικίᾳ πρὸς ἔνδειξιν ἰσχύος περιφρο-
 νῆσαι Λακεδαιμονίων.

“Όταν ήρθε στην Ἀθήνα πρεσβεία ἀπὸ τῆ Σπάρτη νά συζητήσει γι’ αὐτά, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς προφασιζόταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπὸ τῆ θέση της τὴν πλάκα μὲ τὸ «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πὼς ὁ Πολυάλικς, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀποσταλμένους τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ μὴν τὴν κατεβάσεις λοιπόν, ἀλλὰ γύρισε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὴν πλάκα· αὐτὸ δὲν ὑπάρχει νόμος πού νά τὸ ἐμποδίζει.» Ὁ λόγος φάνηκε ἔξυπνος, ἀλλὰ ὁ Περικλῆς δὲν ὑποχώρησε. Φαίνεται πὼς εἶχε καὶ κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καὶ φανερά τοὺς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ ἱερά λιβάδια καὶ πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἓναν κήρυκα σ’ αὐτούς καὶ τὸν ἴδιον κήρυκα στὴ Σπάρτη, γιὰ νά κατηγορήσει ἀπὸ μέρος τους τοὺς Μεγαρεῖς. Αὐτὸ βέβαια τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλῆ εἶχε μιὰ λογικὴ καὶ φιλόδημη βάση. Ἀλλὰ, ὅταν ὁ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος πού ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανατώθηκε καὶ θεωρήθηκαν ὡς αἴτιοι γι’ αὐτὸ τὸ ἐγκλημα οἱ Μεγαρεῖς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος προτείνει τὸ ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου: «Ἀσπονη καὶ ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἔχθρα μας πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς· ὅποιοι ἀπ’ αὐτούς πατήσῃ τὸ πόδι του στὴν Ἀττικὴ νά τιμωρεῖται μὲ θάνατο· οἱ στρατηγοὶ μας, ὅταν ὀρκίζονται τὸν πατροπαράδοτο ὄρκο νά προσθέτουν στὸν ὄρκο τους ὅτι δύο φορές κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στὴ Μεγαρικὴ· ὁ Ἀνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά στίς Θριάσιες πύλες». Αὐτές οἱ πύλες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρεῖς ὅμως ἀρνοῦνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τὸν Ἀνθεμόκριτο.

Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου δὲν εἶναι εὐκόλο νά ξέρει κανεὶς. Ἀλλὰ γιὰ τὴ μὴ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὁμόφωνα ρίχνουν τὴν εὐθύνη στὸν Περικλῆ. Μερικοὶ ὅμως παραδέχονται ὅτι ἔδειξε αὐτὴ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικό φρόνημα καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τὸ συμφέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ τὴν ἀπαιτήσή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν ὡς ποῦ θά ὑποχωροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας. Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τοὺς Λακεδαιμόνιους μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία καὶ φιλοπόλεμη διάθεση, γιὰ νά δείξει δύναμη.

1 ΚΕΦ. 30

Ἀθηναῖοι καὶ Μεγαρεῖς

2

3

4

1 ΚΕΦ. 31

*Ἡ εὐθύνη τοῦ πολέμου.
Ὁ Φειδίας
στόχος
εὐθιέσεων.*

2 Ἡ δὲ χειρίστη μὲν αἰτία πασῶν, ἔχουσα δὲ πλείστους μάρτυρας, οὕτω πως λέγεται. Φειδίας ὁ πλάστης ἐργολάβος μὲν ἦν τοῦ ἀγάλματος ὡσπερ εἶρηται, φίλος δὲ τῷ Περικλεῖ γενόμενος καὶ μέγιστον παρ' αὐτῷ δυνηθεὶς, τοὺς μὲν δι' αὐτὸν ἔσχεν ἐχθροὺς φθονοῦμενος, οἱ δὲ τοῦ δήμου ποιούμενοι πείραν ἐν ἐκείνῳ ποῖός τις ἔσοιτο τῷ Περικλεῖ κριτής, Μένωνά τινα τῶν Φειδίου συνεργῶν πείσαντες ἰκέτην ἐν ἀγορᾷ καθίζουσιν, αἰτούμενον ἄδειαν ἐπὶ μνηύσει καὶ κατηγορία τοῦ Φειδίου. Προσδεξαμένου δὲ τοῦ δήμου τὸν ἄνθρωπον καὶ γενομένης ἐν ἐκκλησίᾳ διώξεως, κλοπαὶ μὲν οὐκ ἠλέγχοντο· τὸ γὰρ χρυσίον οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῷ ἀγάλματι προσειργάσατο καὶ περιέθηκεν ὁ Φειδίας γνώμῃ τοῦ Περικλέους, ὥστε πᾶν δυνατόν εἶναι περιελούσιν ἀποδειξαι τὸν ὀσταθμόν, ὃ καὶ τότε τοὺς κατηγοροὺς ἐκέλευσε ποιεῖν ὁ Περικλῆς· ἡ δὲ δόξα τῶν ἔργων ἐπίεξε φθόνῳ τὸν Φειδίαν, καὶ μάλισθ' ὅτι τὴν πρὸς Ἀμαζόνας μάχην ἐν τῇ ἀσπίδι ποίων αὐτοῦ τινα μορφὴν ἐνετύπωσε, πρεσβύτου φαλακροῦ πέτρον ἐπηρμένον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ τοῦ Περικλέους εἰκόνα

4 παγκάλην ἐνέθηκε μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς χειρός, ἀνατεινούσης δόρυ πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ Περικλέους, πεποιημένον ἐμμηχάνως οἷον ἐπικρύπτειν βούλεται τὴν ὁμοιότητα παραφαινομένην

5 ἐκατέρωθεν. Ὁ μὲν οὖν Φειδίας εἰς τὸ δεσμοτήριον ἀπαχθεὶς ἐτελεύτησε νοσήσας, ὡς δὲ φασιν ἔνιοι φαρμάκοις, ἐπὶ διαβολῇ τοῦ Περικλέους τῶν ἐχθρῶν παρασκευασάντων. Τῷ δὲ μνηστῇ Μένωνι γράψαντος Γλαύκωνος ἀτέλειαν ὁ δήμος ἔδωκε, καὶ προσέταξε τοῖς στρατηγοῖς ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦ. 33

1 Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι γινώσκοντες ὡς ἐκείνου καταλυθέντος εἰς πάντα μαλακωτέροις χρήσονται τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκέλευον αὐτοὺς τὸ ἄγος ἐλαύνειν τὸ Κυλώνειον, ᾧ τὸ μητρόθεν γένος τοῦ Περικλέους

2 ἔνοχον ἦν, ὡς Θουκυδίδης ἰστόρηκεν. Ἡ δὲ πείρα περιέστη τοῖς

Ἄλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα πολ- 2
 λούς μάρτυρες, λένε πώς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ γλύπτης, ὅπως
 εἶπαμε, εἶχε ἀναλάβει τήν κατασκευή τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς Ἀ-
 θηνᾶς. Ἐπειδὴ ἔγινε φίλος τοῦ Περικλῆ καὶ εἶχε πάρα πολύ μεγάλη
 δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τόν φθόνησαν, γιατί ἦταν προσωπικοὶ
 ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὅμως ἤθελαν νά δοκιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου
 πῶς θά ἔκρινε ὁ λαός τόν Περικλῆ. Αὐτοὶ λοιπόν ἔπεισαν κάποιον
 Μένωνα, ἕναν ἀπό τούς ἐργάτες τοῦ Φειδία, καὶ τόν ἔβαλαν νά κα-
 θίσει στήν ἀγορά ὡς ἱκέτης καὶ νά ζητήσει τήν ἄδεια νά καταγγεῖλει
 καὶ νά κατηγορήσει τό Φειδία. Ὁ λαός δέχτηκε τήν αἴτηση τοῦ ἀν- 3
 θρώπου αὐτοῦ καὶ ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ
 δήμου. Γιά κλοπές δέν μποροῦσε νά σταθεῖ κατηγορία, γιατί ὁ Φει-
 διάς ἀπό τήν ἀρχή εἶχε δουλέψει τό χρυσάφι καὶ τό εἶχε βάλει γύρω
 στό ἄγαλμα, κατὰ συμβουλή τοῦ Περικλῆ, μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε
 νά εἶναι πολύ εὐκολο νά τό βγάλουν καὶ νά τό ζυγίσουν, πράμα πού
 καὶ τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νά κάμουν οἱ κατήγοροι. Ἄλλά ὁ φθόνος
 γιά τή δόξα τῶν ἔργων του βάραινε τό Φειδία καὶ μάλιστα γιατί στήν
 Ἄμαζονομαχία πού παράστησε πάνω στήν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς ἀπο-
 τύπωσε μιά εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μέ μορφή ἐνός γέρου φαλακροῦ
 πού σήκωνε μιά πέτρα μέ τά δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιά
 ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νά πολεμᾷ μέ μιά Ἄμαζόνα. Ἄλλά 4
 τό σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τό δόρυ μπροστά στό πρόσωπο
 τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σάν νά ἤθελε νά κρύψει τήν
 ὁμοιότητα, πού φαινόταν ἕμως ἀπό τά δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας 5
 ρίχτηκε στή φυλακή, ἀρρώστησε καὶ πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοὶ,
 δηλητηριάστηκε ἀπό τούς ἐχθρούς τοῦ Περικλῆ, γιά νά βροῦν ἀφορμή
 νά τόν συκοφαντήσουν. Στό Μένωνα πού εἶχε κάμει τήν καταγγελία,
 κατὰ πρόταση τοῦ Γλαύκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπό τούς
 φόρους καὶ ἔδωσε διαταγή στους στρατηγούς νά φροντίσουν γιά τήν
 ἀσφάλειά του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τή γνώμη πώς, ἂν ὁ Περικλῆς, 1
 πέσει ἀπό τήν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἦταν πῶς διαλλαχτικοὶ σ'
 αὐτούς, τούς ζητοῦσαν νά διώξουν ἀπό τήν Ἀθήνα τούς ἀνθρώπους
 πού τούς βαραίνει τό «κυλώνειον ἄγος», κληρονομημένο ἀπό τό μη-
 τρικό γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἄλλά ἡ ἀπόπειρα

1 ΚΕΦ. 33

*Εἰσβολὴ στήν
 Ἀττική. Ἡ
 φρόνηση τοῦ
 Περικλῆ.*

- πέμψασιν εἰς τοῦναντίον· ἀντὶ γὰρ ὑποψίας καὶ διαβολῆς ὁ Περικλῆς ἔτι μείζονα πίστιν ἔσχε καὶ τιμὴν παρὰ τοῖς πολίταις, ὡς μάλιστα
- 3 μισούντων καὶ φοβουμένων ἐκεῖνον τῶν πολεμίων. Διὸ καὶ πρὶν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν Ἀρχίδαμον ἔχοντα τοὺς Πελοποννησίους προεῖπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἂν ἄρα τᾶλλα δηῶν ὁ Ἀρχίδαμος ἀπέχηται τῶν ἐκεῖνου διὰ τὴν ξενίαν τὴν οὖσαν αὐτοῖς ἢ διαβολῆς τοῖς ἐχθροῖς ἐνδιδοῦς ἀφορμᾶς, ὅτι τῇ πόλει καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς ἐπαύλεις ἐπιδίδωσιν.
- 4 Ἐμβάλλουσιν οὖν εἰς τὴν Ἀττικὴν στρατῶ μεγάλα Λακεδαιμόνιοι μετὰ τῶν συμμάχων, Ἀρχίδαμον τοῦ βασιλέως ἡγουμένον, καὶ δηοῦντες τὴν χώραν προῆλθον εἰς Ἀχαρνὰς καὶ κατεστρατοπέδευσαν, ὡς τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἀνεξομένον, ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς καὶ φρονήματος
- 5 διαμαχομένων πρὸς αὐτούς. Τῷ δὲ Περικλεῖ δειῶν ἐφαίνετο πρὸς τοὺς ἐξακισμυρίους Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν ὄπλιτας — τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν οἱ τὸ πρῶτον ἐμβαλόντες — ὑπὲρ αὐτῆς τῆς πόλεως μάχην συνάψαι· τοὺς δὲ βουλομένους μάχεσθαι καὶ δυσπαθοῦντας πρὸς τὰ γινόμενα κατεπράννε, λέγων ὡς δένδρα μὲν τμηθέντα καὶ κοπέντα φύεται ταχέως, ἀνδρῶν δὲ διαφθαρέντων ἀθις τυχεῖν οὐ ῥαδίον ἐστι.
- 6 Τὸν δὲ δῆμον εἰς ἐκκλήσιαν οὐ συνῆγε, δεδιὼς βιασθῆναι παρὰ γνώμην, ἀλλ' ὥσπερ νεὼς κυβερνήτης ἀνέμου κατιόντος ἐν πελάγει θέμενος εὖ πάντα καὶ κατατείνας τὰ ὄπλα χρῆται τῇ τέχνῃ, δάκρυα καὶ δεήσεις ἐπιβατῶν ναυτιόντων καὶ φοβουμένων εἴσας, οὕτως ἐκεῖνος τὸ τ' ἄστυ συγκλείσας καὶ καταλαβὼν πάντα φυλακαῖς πρὸς ἀσφάλειαν, ἐχρήτο τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς, βραχέα φροντίζων τῶν καταβο-
- 7 ὄντων καὶ δυσχεραίνοντων. Καίτοι πολλοὶ μὲν αὐτοῦ τῶν φίλων θεόμενοι προσέκειντο, πολλοὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἀπειλοῦντες καὶ κατηγοροῦντες, χοροὶ δ' ἦδον ἄσματα καὶ σκώμματα πρὸς αἰσχύνην, ἐφρυβρίζοντες αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν ὡς ἀναρῶρον καὶ προιεμένην τὰ
- 2 ἐσοχον ἢ, ὡς Θεουκυδίδης ἐπέφηκεν. Ἡ δὲ πρῆξι περιεστή τοῖς

αὐτῆ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντί νά γεννηθεῖ ὑποψία καί νά συκοφαντηθεῖ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καί ἐκτίμηση ἀπό τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καί φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καί πρὶν ἀκόμη εἰσβάλει στήν Ἀττική ὁ Ἀρχίδαμος μέ τοὺς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναίους ὅτι, ἂν τυχόν ὁ Ἀρχίδαμος λεηλατήσῃ ἕλα τὰ ἄλλα καί ἀφήσῃ ἀπίεραχτα τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας πού ὑπῆρχε μεταξὺ τους ἢ γιὰ νά δώσει στοὺς ἐχθρούς του ἀφορμές διαβολῆς, αὐτός χαρίζει στήν πόλη τὰ κτήματά του καί τὰ σπίτια του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν στήν Ἀττική μέ μεγάλο στρατό καί μέ ἀρχηγό τό βασιλιά Ἀρχίδαμο. Λεηλάτησαν τή χώρα καί προχώρησαν ὡς τίς Ἀχαρνές, ὅπου ἔστησαν τό στρατόπεδό τους, μέ τή σκέψη πώς οἱ Ἀθηναῖοι δέ θά συγκαταθηθοῦν, ἀλλ' ἀπό τήν ὀργή καί τήν περηφάνια τους θά βγοῦν νά τοὺς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἔκρινε πώς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἐξήντα χιλιάδες Πελοποννησίους καί Βοιωτούς ὀπλίτες — γιατί τόσοι ἦσαν αὐτοί πού ἔκαμαν τήν πρώτη εἰσβολή — καί νά πολεμήσῃ θέτοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καί τήν ἴδια τήν πόλη. Γιὰ νά καταπραῖνει ἐκείνους πού ἤθελαν νά δώσουν μάχη καί ἀγαναχτοῦσαν γιὰ τήν ἀδράνειά του, ἔλεγε πώς τὰ δέντρα καί ἂν κουτσουρευτοῦν καί ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσουμε τοὺς ἀνθρώπους μας, δέν τοὺς ξαναβρίσκουμε εὐκολα. Καί τήν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου δέν τήν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως τόν ἀναγκάσουν νά κάμει ὅσα δέν ἦταν σύμφωνα μέ τή γνώμη του. Ὅπως ἕνας καρaboκῆρης, ὅταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέλαγος, τὰ βάζει ἕλα σέ τάξη, σφίγγει τὰ σκοινιά καί κάνει τή δουλειά του, χωρίς νά λογαριάζει τὰ δάκρυα καί τίς παρακλήσεις τῶν ἐπιβατῶν πού κυριεύονται ἀπό ναυτία καί φόβο, ἔτσι καί ἐκεῖνος ἔκλεισε τήν πόλη, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιὰ τήν ἀσφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρίς νά γνοιάζεται πολὺ γιὰ τίς κατακραυγές καί τίς διαμαρτυρίες. Καί ὅμως πολλοί φίλοι του τόν ἐπίεζαν μέ τίς παρακλήσεις τους, πολλοί ἀπό τοὺς ἐχθρούς του τόν φοβέριζαν καί τόν κατηγοροῦσαν, οἱ χοροὶ στίς κωμωδίες τραγουδοῦσαν πειραχτικά καί χλευαστικά τραγούδια γιὰ νά τόν ταπεινώσουν καί τόν ἔβριζαν, λέγοντας πώς εἶναι δειλὸς στρατηγός καί παραδίνει τὰ πάντα στοὺς ἐχθρούς.

- 8 πράγματα τοῖς πολεμίοις. Ἐπεφύετο δὲ καὶ Κλέων ἤδη, διὰ τῆς πρὸς ἐκεῖνον ὀργῆς τῶν πολιτῶν πορευόμενος ἐπὶ τὴν δημαγωγίαν, ὡς τὰ ἀνάπαιστα ταῦτα δηλοῖ ποιήσαντος Ἑρμίππου·

Βασιλεῦ σατύρων, τί ποτ' οὐκ ἐθέλεις
 δόρον βαστάζειν, ἀλλὰ λόγους μὲν
 περὶ τοῦ πολέμου δεινὸς παρέχεις,
 ψυχὴ δὲ Τέλητος ὕπεστιν ;
 Κάγχειριδίου δ' ἀκόνῃ σκληροῦ
 παραθηγομένης βρούχεις κοπίδος,
 δηχθεῖς αἰθῶνι Κλέωνι.

ΚΕΦ. 34

- 1 Πλὴν ὕπ' οὐδενὸς ἐκινήθη τῶν τοιούτων ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ πρῶτος καὶ σιωπῇ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὴν ἀπέχθειαν ὑφιστάμενος, καὶ νεῶν ἑκατὸν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στόλον ἐκπέμπων, αὐτὸς οὐ συνεξέπλευσεν, ἀλλ' ἔμεινεν οἰκουρῶν καὶ διὰ χειρὸς ἔχων τὴν ὄλην πόλιν,
 2 ἕως ἀτηλλάγησαν οἱ Πελοποννήσιοι. Θεραπεύων δὲ τοὺς πολλοὺς ὁμως ἀσχάλλοντας ἐπὶ τῷ πολέμῳ, διανομαῖς τε χρημάτων ἀνελάμβανε καὶ κληρουχίας ἔγραφεν· Αἰγιονήτας γὰρ ἐξελάσας ἅπαντας,
 3 διένειμε τὴν νῆσον Ἀθηναίων τοῖς λαχοῦσιν. Ἦν δέ τις παρηγορία καὶ ἀφ' ὧν ἔπασχον οἱ πολέμοι. Καὶ γὰρ οἱ περιπλέοντες τὴν Πελοπόννησον χώραν τε πολλὴν κώμας τε καὶ πόλεις· οὐ μικρὰς διεπόρθησαν, καὶ κατὰ γῆν αὐτὸς ἐμβάλων εἰς τὴν Μεγαρικὴν ἔφθειρε
 4 πᾶσαν. Ἦι καὶ δῆλον ἦν ὅτι πολλὰ μὲν δοῶντες κατὰ γῆν κακὰ τοὺς Ἀθηναίους, πολλὰ δὲ πάσχοντες ὑπ' ἐκείνων ἐκ θαλάττης, οὐκ ἂν εἰς μῆκος πολέμου τοσοῦτο προὔβησαν, ἀλλὰ ταχέως ἀπέϊπον, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ὁ Περικλῆς προηγόρευσεν, εἰ μὴ τι δαιμόνιον ὑπηρεντιώθη
 5 τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς. Νῦν δὲ πρῶτον μὲν ἡ λοιμώδης ἐνέτεσε φθορὰ καὶ κατενεμήθη τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν καὶ δύναμιν, ὕφ' ἧς καὶ τὰ σώματα καζόμενοι καὶ τὰς ψυχὰς, παντάπασιν ἡγριώθησαν

Τότε ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του καί ὁ Κλέων, πού βρῆκε τήν εὐκαι- 8
 ρία ἀπό τήν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νά ἀνοίξει γιά τόν ἐαυ-
 τό του δρόμο πρὸς τήν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαι-
 στικοί στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἑρμῖπου :

«Βασιλιά τῶν σατύρων, γιά πές μου: γιατί
 νά βαστάξεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
 λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
 μά ψυχὴ σάν τοῦ Τέλητα κρύβεις;

Σάν σπαθί πού τροχιζεῖ κανεῖς
 σέ μιὰ πέτρα, τὰ δόντια σου τρίζεις,
 τί ὁ λαμπρός Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει».

Ἄλλὰ ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὅλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις 1 ΚΕΦ. 34
 καί ὑπόμεινε μέ πραότητα καί σιωπὴ τήν ἀνυποληψία καί τήν ἐχθρό-
 τητα. Ἔστειλε στήν Πελοπόννησο στόλο ἀπό ἑκατό πλοῖα. Ὁ ἴδιος
 ὅμως δέν πῆγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στήν πόλη, γιά νά τήν κρα-
 τάει ὀλόκληρη στά χέρια του, ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν
 ἀπό τήν Ἀττική. Γιά νά περιποιηθεῖ ὅμως τό λαό πού δέν ἔπαψε νά 2
 ἀγαναχτεῖ γιά τὰ δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τόν προσελκύσει
 μέ χρηματικά βοηθήματα καί πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν κληρουχίες.
 Ἔδωξε ὅλους τούς Αἰγινῆτες καί μοίρασε μέ κληρο τό νησί σέ Ἀθη-
 ναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καί ἀπό τίς συμφορές πού 3
 προξενοῦσαν στούς ἐχθρούς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπό
 τήν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καί κωμοπόλεις
 καί πόλεις ὄχι μικρές· καί ἀπό τήν ξηρὰ μπῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς
 στή Μεγαρική καί τήν κατάστρεψε ὀλόκληρη.

Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν βέβαια πολλά κακά στούς Ἀ- 4
 θηναίους στήν ξηρὰ, ἀλλά καί αὐτοὶ πάθαιναν ἀπό τούς Ἀθηναίους
 πολλά στή θάλασσα, ἦταν φανερό πώς δέ θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τόν
 πόλεμο τόσο πολύ καί γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τό
 εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δέν εἶχε ἔρθει 5
 ἀντίθετη στούς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά
 ἔπεσε στήν Ἀθήνα ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία καί ἄρχισε νά θερίζει
 τή νεότητα καί τό στρατό. Χτυπημένοι ἀπό τήν ἀρρώστια καί στό
 σῶμα καί στήν ψυχὴ τους ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καί θεωροῦσαν υπεύ-

Ὁ ἀθηναϊκὸς
 στόλος στήν
 Πελοπόννησο.
 Ἡ ἐπιδημία
 στήν Ἀθήνα.

πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ καθάπερ ἰατρον ἢ πατέρα τῇ νόσῳ παραφρονήσαντες ἀδικεῖν ἐπεχείρησαν, ἀναλεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὡς τὴν μὲν νόσον ἢ τοῦ χωρικοῦ πλήθους εἰς τὸ ἄστυ συμφόρησις ἀπεργάζεται, θέρους ὥρα πολλῶν ὁμοῦ χόδην ἐν οἰκίμασι μικροῖς καὶ σκηνώμασι πινηροῖς ἰναγκασμένον διαιτᾶσθαι δίαιταν οἰκονόρον καὶ ἀργὴν ἀντὶ καθαρῶς καὶ ἀναπεπτιμένης τῆς πρότερον, τούτου δ' αἴτιος ὁ τῷ πολέμῳ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχλον εἰς τὰ τεῖχη καταχεάμενος καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώποις τοσοῦτοις χρώμενος, ἀλλ' ἐὼν ὡσπερ βοσκίματα καθειρωγμένους ἀναπίμπλασθαι φθορᾶς ἀπ' ἀλλήλων καὶ μηδεμίαν μεταβολὴν μηδ' ἀναφυχὴν ἐκπορίζων.

ΚΕΦ. 35

- 1 Ταῦτα βονλόμενος ἰᾶσθαι καὶ τι παραλυπεῖν τοὺς πολεμίους, ἑκατὸν καὶ πενήκοντα ναῦς ἐπλήρον, καὶ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ὀπλίτας καὶ ἵππεις ἀναβιβασάμενος, ξυμελλεν ἀνάγεσθαι, μεγάλῃν ἐλπίδα τοῖς πολίταις καὶ φόβον οὐκ ἐλάττω τοῖς πολεμίοις ἀπὸ τοσαύτης
- 2 ἰσχύος παρασχών. Ἦδη δὲ πεπληρωμένον τῶν νεῶν καὶ τοῦ Περικλέους ἀναβιβασάμενος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τριήρη, τὸν μὲν ἥλιον ἐκλιπεῖν συνέβη καὶ γενέσθαι σκότος, ἐκπλαγῆναι δὲ πάντας ὡς πρὸς μέγα σημεῖον. Ὅσων οὖν ὁ Περικλῆς περίφοβον τὸν κυβερνήτην καὶ διηπορημένον, ἀνέσχε τὴν χλαμύδα πρὸ τῶν ὄψεων αὐτοῦ, καὶ παρακαλύψας ἠρώτησε μὴ τι δεινὸν ἢ δεινοῦ τιος οἴεται σημεῖον· ὡς δ' οὐκ ἔφη, « τί οὖν » εἶπεν « ἐκεῖνο τούτου διαφέρει, πλὴν ὅτι μεῖζον τῆς χλαμύδος ἐστὶ τὸ πεποικῆσθαι τὴν ἐπισκότησιν ; » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ταῖς σχολαῖς λέγεται τῶν φιλοσόφων.

- 3 Ἐκπλεύσας δ' οὖν ὁ Περικλῆς οὐτ' ἄλλο τι δοκεῖ τῆς παρασκευῆς ἀξίον δοῦσαι, πολιορκήσας τε τὴν ἱερὰν Ἐπίδαυρον ἐλπίδα παρασχούσας ὡς ἀλωσομένην, ἀπέτυχε διὰ τὴν νόσον. Ἐπιγενομένη γὰρ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀπωσοῦν τῇ στρατιᾷ συμμείξαντας

θλον τόν Περικλή. "Όπως εκείνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τήν ἀρρώστια καί τά βάζουν μέ τό γιατρό ἤ μέ τόν πατέρα τους, ἔτσι καί αὐτοί φέρθηκαν ἄδικα στόν Περικλή. Τούς ἐπεισαν οἱ ἐχθροί του πώς τήν ἀρρώστια τήν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στήν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχή καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοί μαζί σωρηδόν σέ μικρά οἰκήματα καί σέ πνιγρές σκηνές καί νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρίς νά κινουῦνται, αὐτοί πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στόν καθαρό ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καί ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τή μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στά τείχη, πού δέ χρησιμοποίησε σέ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τούς ἄφηγε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν ὁ ἓνας τόν ἄλλον, χωρίς νά ἀλλάζει τήν κατάστασή τους οὔτε νά τούς δίνει τά μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδή λοιπόν ἤθελε νά δώσει μιὰ λύση σ' αὐτή τή δραματική κατάσταση καί συγχρόνως νά βλάψει τούς ἐχθρούς, ἐξόπλισε ἑκατόν πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτά πολλούς γενναίους ὀπλίτες καί ἵππεῖς, ἦταν ἔτοιμος νά ξεκινήσει. Μέ τήν τόση δύναμη πού εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στούς Ἀθηναίους καί ὄχι μικρό φόβο στούς ἐχθρούς. Ἀλλά, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστεῖ τά πληρώματα καί ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβεῖ στό πλοῖο του, ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου καί ἔπεσε σκοτάδι. "Όλοι τρόμαξαν καί τό θεώρησαν σάν ἓνα μεγάλο θεικό σκοτάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τόν κυβερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καί ἐμβρόντητο, σήκωσε τή χλαμύδα μπροστά στά μάτια του, τοῦ τά σκέπασε καί τόν ρώτησε ἂν αὐτό τό νομίζει κάτι φοβερό ἤ σημάδι πού προμηνᾷ κάτι φοβερό. «Ὅχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπόν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τό σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή χλαμύδα μου;» Αὐτά βέβαια τά διηγουῦνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπόν ξεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πώς δέν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στήν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τήν ἱερή Ἐπίδαυρο καί εἶχε τήν ἐλπίδα πώς θά τήν κυριέψει. Δέν μπόρεσε ὅμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε στό στρατό καί ἀφάνισε ὄχι μόνο τούς στρατιῶτες, ἀλλά καί ἔλους ὅσοι εἶχαν ἔρθει μέ ὅποιοδήποτε τρόπο σ' ἐπαφή μέ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε εἶχαν

1 ΚΕΦ. 35

"Ἐκλειψη τοῦ ἡλίου. Ἐξάπλωση τῆς ἐπιδημίας.

2

3

προσδιέφθειρεν. Ἐκ τούτου χαλεπῶς διακειμένους τοὺς Ἀθηναίους
 4 πρὸς αὐτὸν ἐπειροῦτο παρηγορεῖν καὶ ἀναθαρρύνειν. Οὐ μὴν παρέλυσε
 τὴν ὀργὴν οὐδὲ μετέπεισε πρότερον ἢ τὰς ψήφους λαβόντας ἐπ' αὐτὸν
 εἰς τὰς χεῖρας καὶ γενομένους κυρίους ἀφελῆσθαι τὴν στρατηγίαν
 καὶ ζημιῶσαι χρήμασιν, ὃν ἀριθμὸν οἱ τὸν ἐλάχιστον πεντεκαίδεκα
 5 τάλαντα, πεντήκοντα δ' οἱ τὸν πλεῖστον γράφουσιν. Ἐπεγράφη δὲ τῇ
 δίκῃ κατήγορος, ὡς μὲν Ἴδομενεὺς λέγει, Κλέων, ὡς δὲ Θεόφραστος,
 Σιμμίας· ὁ δὲ Ποντικός Ἡρακλείδης Λακρατίδαν εἶρηκε.

ΚΕΦ. 36

1 Τὰ μὲν οὖν δημόσια ταχέως ἔμελλε παύσεσθαι, καθάπερ κέν-
 τρον εἰς τοῦτον ἄμα πληγῇ τὸν θυμὸν ἀφεικότεων τῶν πολλῶν
 τὰ δ' οἰκειὰ μοχθηρῶς εἶχεν αὐτῷ, κατὰ τὸν λοιμὸν οὐκ ὀλίγους
 ἀποβαλόντι τῶν ἐπιτηδείων, καὶ στάσει διατεταραγμένα πόρωθεν.
 2 Ὁ γὰρ πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν γνησίων νιῶν Ξάνθιππος, φύσει τε
 δαπανηρὸς ὢν καὶ γυναικὶ νέᾳ καὶ πολυτελεῖ συνοικῶν, Τεισάνδρου
 θυγατρὶ τοῦ Ἐπιλύκων, χαλεπῶς ἔφερε τὴν τοῦ πατρὸς ἀκρίβειαν,
 3 γλίσχρα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτῷ χορηγοῦντος. Πέμπας οὖν πρὸς τινα
 4 τῶν φίλων ἔλαβεν ἀργύριον ὡς τοῦ Περικλέους κελεύσαντος. Ἐκείνου
 δ' ὕστερον ἀπαιτοῦντος, ὁ μὲν Περικλῆς καὶ δίκην αὐτῷ προσέλαχε,
 τὸ δὲ μειράκιον ὁ Ξάνθιππος ἐπὶ τούτῳ χαλεπῶς διατεθεὶς ἐλοιδορεῖ
 τὸν πατέρα, πρῶτον μὲν ἐκφέρων ἐπὶ γέλωτι τὰς οἴκοι διατριβάς
 5 αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους οὕς ἐποιεῖτο μετὰ τῶν σοφιστῶν. Πεντάθλου
 γὰρ τινας ἀκοντίῳ πατάξαντος Ἐπίτιμον τὸν Φαρσάλιον ἀκουσίως
 καὶ κτείνατος, ἡμέραν ὅλην ἀναλῶσαι μετὰ Πρωταγόρου διαπο-
 ροῦντα, πότερον τὸ ἀκόντιον ἢ τὸν βαλόντα μᾶλλον ἢ τοὺς ἀγνωσθέ-
 τας κατὰ τὸν ὀρθότατον λόγον αἰτίους χρῆ τοῦ πάθους ἡγεῖσθαι.
 6 Ἀπέθανε γὰρ ὁ Ξάνθιππος ἐν τῷ λοιμῷ νοσήσας.

ἐξοργιστεῖ ἐναντίον του γι' αὐτή τήν ἀποτυχία καί ὁ Περικλῆς προ-
 σπαθοῦσε νά τοὺς παρηγορήσει καί νά τοὺς δώσει θάρρος. Ἀλλά δέν
 μπόρεσε νά κατευνάσει τήν ὀργή τους οὔτε νά τοὺς μεταπείσει, ὡς τή
 στιγμή πού πῆραν στά χέρια τους τήν ψῆφο καί τή χρησιμοποίησαν
 ἐναντίον του. Μέ τήν ψῆφο τους αὐτήν ἔγιναν κύριοι τῆς τύχης του,
 τοῦ ἀφαίρεσαν τή στρατηγία καί τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό
 πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ἐνῶ
 ἄλλοι τό ἀνεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατηγορός του ἦταν ὁ
 Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομενέας· ὁ Θεόφραστος ὅμως λέει πώς
 ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπό τόν Πόντο ἀναφέρει σάν κα-
 τήγορο τόν Λακρατίδα.

Τά δημόσια ἀτυχήματά του ἐμελλαν γρήγορα νά τελειώσουν, γιατί
 ὁ λαός μέ τό χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἔβγαλε τό ἄχτι του, ὅπως ἡ
 μέλισσα ὅταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της.

Ἀλλά ἡ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ του δέν ἦταν καθόλου καλή.
 Πολλοί ἀπό τοὺς συγγενεῖς του εἶχαν θεριστεῖ ἀπό τήν ἐπιδημία,
 ἐνῶ ἀπό καιρό τώρα φιλονικίες εἶχαν ξεσπάσει στήν οἰκογένειά του.
 Ὁ μεγαλύτερος ἀπό τά γνήσια παιδιά του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν
 ἀπό φύση σπάταλος καί εἶχε παντρευτεῖ μιὰ νέα καί ἄσωτη γυναίκα,
 τήν κόρη τοῦ Τεισάνδρου καί ἐγγονή τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσαρεστη-
 μένος ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε
 πάντοτε λίγα καί μετρημένα. Αὐτός λοιπόν ἔστειλε κάποτε καί πῆρε
 ἀπό ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπό μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. Ὅταν ὅμως
 ὕστερα ζητοῦσε τά χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὄχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλά
 καί τόν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρός ὁ Ξάνθιππος δυσαρεστήθηκε γι'
 αὐτό καί κακολογοῦσε τόν πατέρα του. Καί πρῶτα, γιά νά τόν γελοιο-
 ποιήσει, ἔλεγε δεξιά καί ἀριστερά τίς συναναστροφές πού εἶχε ὁ πατέ-
 ρας του στό σπίτι καί τίς συζητήσεις του μέ τοὺς σοφιστές. Ἔτσι,
 λόγου χάρη, διηγῆθηκε πώς, ὅταν ἕνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύ-
 πησε μέ τό ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά
 Φάρσαλα καί τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του πέρασε μιὰ μέρα ὀλόκληρη
 συζητώντας μέ τόν Πρωταγόρα, ἄν, κατά τήν πιό σωστή λογική,
 πρέπει νά θεωρηθεῖ ὑπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τό ἀκόντιο ἢ ὁ ἀκον-
 τιστής ἢ οἱ ἀθλοθέτες.

Ἔσπερ' ἀπό λίγο καιρό ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπό τήν ἐπιδημία.

1 ΚΕΦ. 36

Οἰκογενειακά
 ἀτυχήματα
 τοῦ Περικλῆ.
 Ἡ εὐφροσύνη
 του.

7 Ἀπέβαλε δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν ὁ Περικλῆς τότε καὶ τῶν κηδεστῶν
 8 καὶ φίλων τοὺς πλείστους καὶ χρησιμωτάτους πρὸς τὴν πολιτείαν. Οὐ
 μὴν ἀπέπειν οὐδὲ προῦδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς
 ὑπὸ τῶν συμφορῶν, ἀλλ' οὐδὲ κλαίων οὔτε κηδεύων οὔτε πρὸς τάφω
 τινὸς ὤφθη τῶν ἀναγκαίων, πρὶν γε δὴ καὶ τὸν περίλοιπον αὐτοῦ
 9 τῶν γνησίων νιῶν ἀποβαλεῖν Πάραλον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καμφθεῖς,
 ἐπειρᾶτο μὲν ἐγκαρτερεῖν τῷ ἤθει καὶ διαφυλάττειν τὸ μεγαλόφρον
 χον, ἐπιφέρων δὲ τῷ νεκρῷ στέφανον ἠττήθη τοῦ πάθους πρὸς τὴν
 ὄψιν, ὥστε κλαυθμόν τε ῥῆξαι καὶ πλήθος ἐκχεῖαι δακρύων, οὐδέποτε
 τοιοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ πεποιηκώς.

ΚΕΦ. 37

1 Τῆς δὲ πόλεως πειρωμένης τῶν ἄλλων στρατηγῶν εἰς τὸν πό
 λεμον καὶ ῥητόρων, οὐδεὶς βάρως ἔχων ἰσόρροπον οὐδ' ἀξίωμα πρὸς
 τσαυτὴν ἐχέγγρον ἡγεμονίαν ἐφαίνετο ποθοῦσης δ' ἐκεῖνον καὶ κα
 λούσης ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸ στρατήγιον, ἀθυμῶν καὶ κείμενος οἴκοι
 διὰ τὸ πένθος ὑπ' Ἀλικυβιάδου καὶ τῶν ἄλλων ἐπέισθη φίλων προελ
 2 θεῖν. Ἀπολογησαμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν πρὸς
 αὐτόν, ὑποδεξάμενος αἰθίς τὰ πράγματα καὶ στρατηγὸς αἰρεθεῖς,
 ἠτήσατο λυθῆναι τὸν περὶ τῶν νόμων νόμον, ὃν αὐτὸς εἰσηγηρόχει
 πρότερον, ὡς μὴ παντάσῃν ἐρημία διαδοχῆς [τὸν οἶκον] ἐκλίπτοι
 3 τοῦνομα καὶ τὸ γένος. Εἶχε δ' οὕτω τὰ περὶ τὸν νόμον. Ἀκμάζων ὁ
 Περικλῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ πρὸ πάντων πολλῶν χρόνων καὶ παῖδας ἔχων
 ὥσπερ εἴρηται γνησίους, νόμον ἔγραψε, μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς
 4 ἐκ θυεῖν Ἀθηναίων γεγονότας. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυ
 πτίων δωρεὰς τῷ δήμῳ πέμπαντος τετρακισμυρίου πυρῶν μεδίμνοις
 ἔδει διανεμῆσθαι τοὺς πολίτας, πολλαὶ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νό
 θοις ἐκ τοῦ γράμματος ἐκείνου τέως διαλανθάνουσι καὶ παρορωμένοις,
 5 πολλοὶ δὲ καὶ συγκοφαντίμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν οὖν ἀλόντες

Ἄλλά καί τήν ἀδελφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καί πάρα πολλούς 7
 συγγενεῖς καί φίλους, πού ἦταν πολύ χρήσιμοι στήν πολιτική του.
 Καί ὅμως δέν ἀπελπίστηκε καί δέν ἄφησε νά λυγίσει ἀπό τίς συμφορές 8
 τό φρόνημά του καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του. Καί ποτέ δέν τόν
 εἶδε κανεῖς νά κλαίει οὔτε ὅταν συνόδευε τούς νεκρούς οὔτε ὅταν πῆ-
 γαινε στόν τάφο κανενός ἀπό τούς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε
 καί τό παιδί του τόν Πάραλο, τό μόνο πού τοῦ εἶχε ἀπομείνει ἀπό τά 9
 γνήσια παιδιά του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νά συγκρατήσει τό
 συνηθισμένο γαλθῆριο ὕφος του καί νά διατηρήσει τήν ἀξιοπρέπεια
 του, μά, ὅταν πλησίασε γιά νά ἀποθέσει πάνω στό νεκρό παιδί του
 ἕνα στεφάνι καί τό ἀντίκρισε, νικήθηκε ἀπό τή συμφορά· ξέσπασε σέ 10
 λυγμούς καί ἔχυσε ἄφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν εἶχε κάμει ποτέ
 σέ ὅλη του τή ζωή ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὅμως, ἀφοῦ δοκίμασε τούς ἄλλους στρατηγούς καί πολι- 1
 τικούς γιά νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, εἶδε πώς κανεῖς δέν εἶχε ἀνά-
 λογη βαρύτητα οὔτε κύρος ἰκανό νά δώσει τήν ἐγγύηση πού ἀπαι-
 τοῦσε μιά τόσο μεγάλη ἐξουσία σ' ἐκεῖνες τίς περιστάσεις. Γιά τοῦτο 2
 ὁ λαός ἀποζητοῦσε τόν Περικλή. Τόν καλοῦσε πάλι στό βῆμα καί
 στή στρατηγία. Ἄλλ' αὐτός ἔμενε στό σπίτι του, καταθλιμμένος ἀπό
 τό πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης καί οἱ ἄλλοι του φίλοι πῆ-
 γαν καί τόν παρακάλεσαν, πείστηκε νά ἐμφανιστεῖ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαός 3
 ζήτησε συγγνώμη γιά τήν ἀγνωμοσύνη πού τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι
 τήν ἐξουσία καί ἐκλέχτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νά καταργηθεῖ
 ὁ νόμος γιά τούς μὴ γνήσιους πολίτες (πού ἄλλοτε αὐτός εἶχε προ-
 τείνει), γιά νά μὴ χαθεῖ ὀλότελα τό ὄνομα καί τό γένος του ἀπό ἑλ-
 λειψη διαδοχῆς. Σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ νόμου εἶναι 4
 καί τά ἀκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ἦταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς
 του σταδιοδρομίας, πρὶν ἀπό πολλά χρόνια, καί εἶχε, καθὼς εἶπαμε,
 παιδιά γνήσια, εἶχε προτείνει νόμο, νά θεωροῦνται γνήσιοι Ἀθηναῖοι
 ὅσοι ἔχουν γεννηθεῖ καί ἀπό τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ὅταν ὅμως ὁ 5
 βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά σαράντα χι-
 λιάδες μεδίμνους σιτάρι καί ἔπρεπε νά μοιραστεῖ στους πολίτες, πολ-
 λές δίκες εἶχαν κινηθεῖ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοί ἀμ-
 φισβητοῦσαν τό δικαίωμα τῆς διανομῆς στους μὴ γνήσιους πολίτες,
 πού ὡς τότε, ζέφευγαν καί ἔμεναν ἀπαρατήρητοι· ἀρκετοὺς μάλιστα

1 ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση τοῦ Περικλῆ στή στρατηγία. Ὁ νόμος γιά τούς γνήσιους Ἀθηναίους.

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπὸ τὸν ἐπιθῆμα ἄναρχοι ἀπὸ τὸν λαόν τῆς πόλεως.

ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, οἱ δὲ μείναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ
 κριθέντες Ἀθηναῖοι μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ
 5 πλῆθος ἐξητάσθησαν. Ὅντος αὖν δεινοῦ τὸν κατὰ τοσούτων ἰσχύ-
 σαντα νόμον ὑπ' αὐτοῦ πάλιν λυθῆναι τοῦ γράψαντος, ἢ παροῦσα δυ-
 στυχία τῷ Περικλεῖ περὶ τὸν οἶκον, ὡς δίκην τινὰ δεδοκῆτι τῆς ὑπε-
 ροψίας καὶ τῆς μεγαλαυχίας ἐκείνης, ἐπέκλασε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ
 δόξαντες αὐτὸν νεμεσητά τε παθεῖν ἀνθρωπίνων τε δεῖσθαι, συνεχώ-
 ρησαν ἀπογράψασθαι τὸν νόμον εἰς τοὺς φράτορας, ὄνομα θέμενον τὸ
 6 αὐτοῦ. Καὶ τοῦτον μὲν ὕστερον ἐν Ἀργινοῦσαις καταναυμαχίσαντα
 Πελοποννησίους ἀπέκτεινεν ὁ δῆμος μετὰ τῶν συστρατιῶν.

ΚΕΦ. 38

1 Τότε δὲ τοῦ Περικλέους ἔοικεν ὁ λοιμὸς λαβέσθαι λαβὴν οὐκ
 ὀξεῖαν ὥσπερ ἄλλων οὐδὲ σύντονον, ἀλλὰ βληχρᾶ τινι νόσῳ καὶ μῆκος
 ἐν ποικίλαις ἐχούσῃ μεταβολαῖς διαχρωμένῃ τὸ σῶμα σχολαίως καὶ
 2 ὑπερείπουσαν τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ γοῦν Θεόφραστος ἐν τοῖς
 Ἠθικοῖς διαπορήσας εἰ πρὸς τὰς τύχας τρέπεται τὰ ἦθη καὶ κινού-
 μενα τοῖς τῶν σωμάτων πάθεσιν ἐξίσταται τῆς ἀρετῆς, ἰστόρηκεν
 3 ὅτι νοσῶν ὁ Περικλῆς ἐπισκοπούμενῳ τινὶ τῶν φίλων δεῖξειε περι-
 πτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχίλῳ περιηρημένον, ὡς σφόδρα κακῶς
 ἔχων ὁπότε καὶ ταύτην ὑπομένοι τὴν ἀβελτερίαν. Ἦδη δὲ πρὸς τῷ τε-
 λευτῶν ὄντος αὐτοῦ, περικαθήμενοι τῶν πολιτῶν οἱ βέλτιστοι καὶ τῶν
 φίλων οἱ περιόντες λόγον ἐποιοῦντο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως,
 ὅση γένοιτο, καὶ τὰς πράξεις ἀνεμετροῦντο καὶ τῶν τροπαίων τὸ
 4 πλῆθος· ἐννέα γὰρ ἦν ἂ στρατηγῶν καὶ ρικῶν ἔστησε ὑπὲρ τῆς πό-
 λεως. Ταῦθ' ὡς οὐκέτι συνιέντος, ἀλλὰ καθιρημένου τὴν αἴσθησιν
 αὐτοῦ, διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ πᾶσιν ἐτύγχανε τὸν νοῦν προσε-

τούς συκοφαντούσαν πώς δέν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μέ τό νόμο, καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού ἔμειναν ὡς πολῖτες καί θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιά τόσα άτομα, νά καταργηθεῖ τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἀλλά ἡ σημερινή οἰκογενειακή δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιά τήν ὑπεροψία καί τήν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τούς Ἀθηναίους. Ἐπειδή νόμισαν ὅτι ἀρκετά τιμωρήθηκε ἀπό τούς θεούς καί τώρα εἶχε τό δικαίωμα νά βρεῖ τήν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπό τούς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τήν ἄδεια νά γράψει τό μή γνήσιο παιδί του στό μητρώο τῶν πολιτῶν καί νά τοῦ δώσει τό ὄνομά του.

Καί αὐτόν ὅμως ἀργότερα, ἄν καί νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τούς Πελοποννησίους στή ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τούς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 38 - 39)

Τότε φαίνεται πώς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ. Ἦ ἀρρώστια δέν παρουσίασε ὀξύτητα καί ὀρμή, ὅπως σέ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλά μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καί τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τό σῶμα καί τοῦ ἐρείπωνε τό φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στά «Ἡθικά» του, διερευνώντας ἄν οἱ χαρακτηριστικές τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τούς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καί ἄν ἀλλοιώνονται ἀπό τά πάθη τοῦ σώματος καί χάνουν τήν ἀρετή τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἀρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιον φίλο του πού ἦρθε νά τόν δεῖ ἕνα φυλαχτό πού τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιά σοβαρή κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία. Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὅσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζήσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πώς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὅμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ ὅλα

1 ΚΕΦ. 38

Ἦ Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

σχηκώς, καὶ φθεγγόμενος εἰς μέσον ἔφη θαυμάζειν ὅτι ταῦτα μὲν ἐπαινοῦσιν αὐτοῦ καὶ μνημονεύουσιν, ἃ καὶ πρὸς τόχης ἐστὶ κοινὰ καὶ γέγονεν ἤδη πολλοῖς στρατηγοῖς, τὸ δὲ κάλλιστον καὶ μέγιστον οὐ λέγουσιν. « Οὐδέεις γάρ », ἔφη, « δι' ἐμὲ τῶν ὄντων Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο. »

ΚΕΦ. 39

- 1 Θαυμαστός οὖν ὁ ἀνὴρ οὐ μόνον τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ προαότητος, ἦν ἐν πράγμασι πολλοῖς καὶ μεγάλας ἀπεχθειᾶς διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ φρονήματος, εἰ τῶν αὐτοῦ καλῶν ἠγγεῖτο βέλτιστον εἶναι τὸ μῆτε φθόνῳ μῆτε θυμῷ χαρίσασθαι μηδὲν ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως,
- 2 μηδὲ χρήσασθαι τινι τῶν ἐχθρῶν ὡς ἀνηκέστῳ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν μεираκιώδη καὶ σοβαρὰν ἐκείνην προσωνυμίαν ἐν τοῦτο ποιεῖν ἀεπίφθορον καὶ πρέπουσαν, οὕτως εὐμενὲς ἦθος καὶ βίον ἐν ἐξουσίᾳ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον Ὀλύμπιον προσαγορεύεσθαι, καθάπερ τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἴτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀνάιτιον δὲ κακῶν πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράττοντες ἡμᾶς ἀμαθεστάταις δόξαις ἀλίσκονται τοῖς αὐτῶν μυθεύμασι, τὸν μὲν τόπον, ἐν ᾧ τοὺς θεοὺς κατοικεῖν λέγουσιν, ἀσφαλὲς ἔδος καὶ ἀσάλευτον καλοῦντες, οὐ πνεύμασιν, οὐ νέφεσι χρώμενον, ἀλλ' αἰθρία μαλακῆ καὶ φωτὶ καθαρωτάτῳ τὸν ἅπαντα χρόνον ὁμαλῶς περιλαμπόμενον, ὡς τοιαύτης τιδὸς τῷ μακαρίῳ καὶ ἀθανάτῳ διαγωγῆς μάλιστα προεπούσης, αὐτοὺς δὲ τοὺς θεοὺς ταραχῆς καὶ δυσμενείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μεστοὺς παθῶν ἀποφαίνοντες, οὐδ' ἀνθρώποις
- 3 νοῦν ἔχουσι προσηκόντων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐτέρας δόξει πραγματείας εἶναι.

4 Τοῦ δὲ Περικλέους ταχεῖαν αἴσθησιν καὶ σαφῆ πόθον Ἀθηναίοις ἐνειογάζετο τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ οἱ ζῶντος βαρυνόμενοι

ὅσα ἔλεγαν, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλία τους καὶ τοὺς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καὶ μνημονεύουν τὰ ἔργα του ἐκεῖνα πού καὶ ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καὶ πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοὶ στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὅμως τό καλύτερο καὶ τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας μου.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὅχι μόνο γιὰ τὴ μετριότητα καὶ τὴν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καὶ σέ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλά καὶ γιὰ τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πῶς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τὰ προτερήματά του εἶναι τό ὅτι, ἂν καὶ εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καὶ ποτέ δέν ἀντίκρισε κανένα ἀντίπαλό του σάν ἐχθρό ἀσυμφιλίωτο. Καὶ νομίζω πῶς ἡ ἀλαζονική καὶ βαριά ἐκείνη προσωυμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν εἶπαν («Ὀλύμπιο»), μόνο γιὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεχτή καὶ σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἥρεμο χαρακτήρα καὶ ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καὶ ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πῶς συμβαίνει καὶ στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πῶς οἱ θεοὶ εἶναι αἵτιοι τοῦ καλοῦ καὶ ὄχι τοῦ κακοῦ καὶ γι' αὐτό εἶναι κύριοι καὶ βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τὰ λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταραίζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στά ἴδια τους τὰ ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερό καὶ ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὔτε νέφη, παρά καταναγάζεται αἰώνια καὶ ἀδιατάραχτα ἀπό καθαρὴ ζαστεριά καὶ λαμπρότατο φῶς, γιατί ἓνα τέτοιο εἶδος ζωῆς ἀρμόζει προπάντων σέ μακάρια καὶ ἀθάνατα ὄντα· καὶ ὅμως αὐτούς τοὺς θεοὺς μᾶς τοὺς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπό ταραχὴ καὶ μίσος καὶ ὀργή καὶ ἀπό ἄλλα ταπεινά πάθη, πού δέν ἀρμόζουν οὔτε σέ ἀνθρώπους μυαλωμένους. Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σέ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψή του καὶ ὅλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιατί τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μό-

1 ΚΕΦ. 39

*Χαρακτηρισμός
τοῦ Περικλή.
Ὁ θάνατός του.
Τά ἐπακόλουθα.*

2

3

λις αυτός έλειψε και δοκίμασαν άλλους πολιτικούς και άλλους αρχηγούς, συμφωνούσαν ότι ποτέ δέν είχε φανεϊ άλλος άνθρωπος μέ χαρακτηρα πιά μετρημένο στην περηφάνια του και πιά σεβαστό στην πραότητα του. Άλλά ή δύναμή του εκείνη πού προκαλοϋσε τό φθόνο και την έλεγαν πρωτύτερα μοναρχία και τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στην πολιτική ζωή ή διαφθορά και πόσο μεγάλη φαυλότητα υπήρχε, πού εκείνος την περιόριζε και την ελάττωνε σέ σημείο πού νά είναι κρυμμένη, και την εμπόδιζε νά επικρατήσει και νά μεταβληθει σέ εξουσία, πού τότε θά ήταν άθεράπευτη.

ή Αραμιστι, ή μητέρα του Περικλή, δέν ήταν έγγονή των άναξίων του Κλεισθένη (κόρη του αδερφού του Ίπποκράτη), όπως λέει ο Ηρόδοτος.

ο Κλεισθένης, πού άνηκε στην παλαιά και άρχαική αίμαγενεια των Αλακωνιδών. Λιτός μέ τή βοήθεια των Σπαρτιατών καθάρωσε νά ανατρέψει την εξουσία των Πεισιστράτιδων στην Αθήνα (τό 510 π.Χ.). Έδίωξε των Ίππια, σέ γρά του Πεισιστράτου, και εγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολιτεύμα (τό 498 π.Χ.).

Κεφ. 4. Ιάμω, Αθηναίος μουσικός, του 5ου π.Χ. αϊ., πού είχε φήμη ανθρώπου σοφού και δυνατού στην πολιτική. Ο Πλάτης προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ότι τό όνομα Ιάμω προφέρεται μέ βραχύχρονη την πρώτη συλλαβή, δηλ. όπως προφέρουμε και έως σήμερα (ιά-μων), ενώ έν ήταν μακρόχρονη, θά προφερόταν Δά-μων, γιατί οι άρχαίοι τό μακρόχρονο φωνήεν τό πάθιραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου από όσο τό βραχύχρονο (από τό δαμίο, δαμίζω, και όχι από τό δήμος).

ο Αριστοτέλης, ο μεγάλος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στα Σαγγαίρα της Μακεδονίας τό 384 π.Χ., διδάσκαλος του Μ. Αλεξάνδρου, ιδρυτής της περιώνυμης φιλοσοφικής σχολής στην Αθήνα (της υπερσπαρτιατικής). Πέθανε τό 322 π.Χ. στη Λαλκίδα. Έγραψε πολλά φιλοσοφικά και επιστημονικά συγγράμματα.

Πηθοκλείδης, από τή νήσο Κέα, φιλόσοφος και μουσικός.

Πλάτων ο κομικός. Έζησε τον 4ο π.Χ. αϊ., (σύγχρονος του μεγάλου κομικού Αριστοφάνη). Έγραψε πολλές κωμικές από τις

Σελ. 15

Κεφ. 3. Ἀκαμαντίδα φυλή, μία από τις δέκα φυλές τῆς Ἀττικῆς μετά τή μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τό 507 π.Χ.

στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ, πού ἀνῆκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἄγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στά ΒΔ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλῃ (πού εἶναι ἀπέναντι ἀπό τή Σάμο) τήν ἴδια μέρα πού κέρδισε ὁ Παιουσίαιος τή νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ Ἀγαρίστη, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δέν ἦταν ἐγγονή παρά ἀνεψιά τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἴπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ Κλεισθένης, πού ἀνῆκε στήν παλαιά καί ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτός μέ τή βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νά ἀνατρέψει τήν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στήν Ἀθήνα (τό 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τόν Ἴππία, τό γιό τοῦ Πεισιστράτου, καί ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα (τό 508 π.Χ.).

Κεφ. 4. Λάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καί ἔμπειρου στήν πολιτική. — Ὁ Πλούτ. προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ὅτι τό ὄνομα Λάμων προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρουμε καί ἐμεῖς σήμερα (Δά-μων), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θά προφερόταν Δάα-μων, γιατί οἱ ἀρχαῖοι τό μακρόχρονο φωνῆεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπό ὅσο τό βραχύχρονο (ἀπό τό δαμίω, δαμάζω, καί ὄχι ἀπό τό δῆμος).

Ἀριστοτέλης, ὁ μέγας φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τό 384 π.Χ., διδάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτής τῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στήν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθαγορείδης, ἀπό τή νῆσο Κέα, φιλόσοφος καί μουσικός.

Πλάτων ὁ κωμικός. Ἐζῆσε τόν 4ο π.Χ. αἰ., (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγραψε πολλές κωμωδίες ἀπό τίς

ὁποῖες σώζονται μόνο μερικά ἀποσπάσματα.

Χείρων: ὁ κωμικός Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφός Κένταυρος Χείρων πού διδάζεε τόν Ἀχιλλέα, ἦταν δάσκαλος καί τοῦ Περικλή.

Σελ. 17 ΔΗ ἐπὶ τοῦ πρῶτου σφαιροῦ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς γῆς.

Ζήνων, ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, σπουδαῖος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., μαθητὴς τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστὴ σχολὴ φιλοσόφων (Ἑλεατικὴ σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπὸ τῆ Φλειούντα, πόλη ΒΔ. τῆς Νεμέας). Ἐζῆσε κατὰ τίς ἀρχές τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. καί ἐγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καί ἓνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγράφεται «Σίλλοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό ὁποῖο σατυρίζε πολλούς φιλοσόφους· σ' αὐτό σατυρίζει καί τὸ φιλόσοφο Ζήνωνα μέ τούς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἱκανός καί νά ὑποστηρίζει καί νά κατακρίνει μέ ἐπιχειρήματα τὸ ἴδιο πράγμα.

Ἀναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τῆς Μ. Ἀσίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428. Ἐγραψε σύγγραμμα «Περὶ φύσεως», ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι τὸ αἴτιο πού κινεῖ ὅλα τὰ στοιχεῖα στή φύση εἶναι ὁ ἄπειρος (νοῦς).

Κεφ. 5. μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη: ἐννοεῖ τὴν ἐξέταση τῶν οὐράνιων σωμάτων καί τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Σελ. 19

Ἴων, λυρικός καί τραγικός ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικό μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμούς ἐπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καί στό τέλος ἓνα σατυρικό δράμα πού ξεκούραζε κάπως τούς θεατές μέ τὴν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμὴ ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἴωνα πρέπει καί ἡ ἀρε-

τή τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει βέβαια τή σοβαρότητά της, ἀλλά νά ἐκδηλώνεται μέ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

Κεφ. 6. μετεωρολογικά φαινόμενα. Βλ. παραπάνω μετεωρολογική ἐπιστήμη.

Θουκυδίδης, γιός τοῦ Μελησία, ἀπό τό δῆμο Ἀλωπεκῆς, γαμπρός τοῦ Κίμωνα· αὐτός ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μέ τόν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καί οἱ δύο τήν ἴδια ἐποχή.

Σελ. 21

ὁ ἥχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μέ τό χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στό στρατό, σέ ἀθλητικές ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιά νά προλέγουν τά μέλλοντα, ἔλεγαν πώς καί ἀπό τόν ἥχο τῶν μετάλλινων δίσκων μπορούσαν νά προφητεύουν.

ἡλιακά ρολόγια (ἀρχ. γνώμονες), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή μέτρηση τῆς ὥρας. Σέ μιᾶ ἐπιφάνεια στηριζόταν ἕνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μέ τή θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τήν ὥρα. Καί ἡ σκιά αὐτή (κατά τή θέση, τό μέγεθος ἢ τήν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιά τοὺς μάντις σημάδι ἀπό τό ὅποιο ἔλεγαν πώς μπορούσαν νά προβλέψουν τά μέλλοντα.

Κεφ. 7 Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τήν Ἀθήνα ἀπό τό 538 π.Χ. ὡς τό θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολύ ἡλικιωμένοι· τήν ἐποχή πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατά τό 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τόν Πεισίστρατο θά ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοί πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τή δράση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τό 467 π.Χ.

καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε, δηλ. τό 471 π.Χ.

τόν Κίμωνα τόν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατείες· ἀπό τό 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στόν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν

Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στὴ Θάσο ἔγινε τὸ 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑποψία ὅτι θέλει νὰ γίνει τύραννος, γιατί τότε θὰ τὸν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καὶ ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

Σελ. 23

πρὸς τὴν ἀγορά· ἀγορά λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ῥήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στήν Ἀθήνα ἡ ἀγορά τοῦ Κεραμεικοῦ, πού εἶχε πολλά γλυπτὰ ἔργα.

τὴν ὥρα πού θὰ ἄρχιζαν νὰ πίνουν· τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μέ «σπονδές», δηλ. ἔχουναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μέ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγοῦδια, χοροὶ κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατὰ τὸν Πλούτ. ὁ ἀληθινὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νὰ δείχνει τὴν ἀρετὴ του στίς κοινωνικές του σχέσεις καὶ νὰ μὴ μένει κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Κριτόλαος, ἀπὸ τὴ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε πάρει μέρος σὲ μιὰ ἀποστολὴ στὴ Ρώμη καὶ ἔκαμε γνωστὴ στοὺς Ρωμαίους τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

«Σαλαμινία», καὶ ἡ «Πάραλος» ἦταν τὰ δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μέ τὴ «Σαλαμινία».

ὁ Ἐφιάλτης, πού εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ περιορίσε τὰ δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθονο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας· μεταφορική ἐκφραση (πῶς θὰ λέγαμε τὸ νόημα αὐτὸ μέ κυριολεξία;)

τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στὴν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23, 3) καὶ καταπίεζε τὰ νησιά πού ἀνήκαν στὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητὴς τῶν στίχων αὐτῶν.

Κεφ. 8. σάν ἓνα μουσικὸ ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως

ένα έγχορδο μουσικό όργανο με τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἦχο του, ἔτσι καί ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε, χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

Σελ. 25

«βροντοῦσε καί ἄστραφτε»· ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ ὁ μεγάλος κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμωδία του πού ἔχει τόν τίτλο Ἀχαρνεῖς.

ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 95. Ὁ ἀριστοκρατικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχίδαμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρός τή Σπάρτη.

τά ψηφίσματά του· μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε ὁ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10, 4· 17, 1· 20, 2· 30, 2 κτλ.

τήν Αἴγινα· ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τούς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί διεδικιοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως βρισκόταν στήν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιὰ «τσίμπλα» στά μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἐγράψε ἕνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλή, τόν Περικλῆ καί τόν πολιτικό Θουκυδίδη.

Σελ. 27

Κεφ. 9. κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομή μέ κλῆρο μιᾶς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρὶν ἀπό τόν Περικλῆ, αὐτός ὅμως τίς ὀργάνωσε πιό συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μή στεροῦνται καί αὐτοί τίς πνευματικές ψυ-

χαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἀγαθὰ πρέπει νά εἶναι κοινά γιά ὅλους τοὺς πολίτες σέ μιὰ ἀληθινὴ δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες γιά τίς μέρες πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τὴν ἐργασία τους, γιά νά λάβουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στό στρατό).

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4, 1) ἀπὸ τὴν Οἴη, πού εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καὶ Ὁα ἢ Ὁή). Ἄγνωστο πού ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πιο πέρα ἀπὸ τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. 4, σελ. 16)· τὰ ἀναφέρει αὐτὰ στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν εἶχε κληρωθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία τὴν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἕνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καὶ ἐπώνυμος), ἕνας «πολέμαρχος», ἕνας «βασιλεύς» (πού εἶχε κυρίως ἱερατικά καθήκοντα) καὶ 6 «θεσμοθέτες». Τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς τοὺς ὄριζαν μέ κλῆρο ἀπὸ ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπὸ τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἕνα χρόνο. Μετὰ τὴ λήξη τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαὸς ἐπιδοκίμαζε τὴ δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μέ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλη, βλ. σημ., σελ. 96.

Σελ. 29.

ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνα ἔγινε τό 461 π.Χ.

Κεφ. 10. μέ μεγάλο στρατό· τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπὸ 11500 ἄντρες μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντὰ στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχθηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, οτὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας.

στὶς δύο πόλεις, δηλ. τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Σπάρτη.

Ἑλληνική, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπὸ ἄλλη μητέρα, πού εἶχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

Σελ. 31.

ὅταν αὐτός δικαζόταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἔγινε τό 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τή Θάσο καί γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πώς εἶχε δωροδοκηθεῖ ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μήν πειράξει τή χώρα του.

Ἰδομενέας, ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐζῆσε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καί ἔγραψε βιβλίον «Περὶ δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγῆσεις καί συκοφαντικές κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στήν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ. πολεμώντας τούς Πέρσες.

Κεφ. 11. Θουκυδίδης, ὁ πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (βλ. σημ. σελ. 95).

Σελ. 33.

ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη, ἐνῶ ὁ προκατόχος του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατεῖες τόν περισσότερο καιρό (βλ. κεφ. 7, 3).

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἔσω-τερικό του κάποιο ράγισμα κρυφόν κτλ.: παρομοίωση (ἀνάλυσε τά στοιχεῖα τῆς).

χαλάρωνε τό χαλινόν ἀπό τό λαόν, μεταφορική ἔκφραση (σέ ποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού εἶχαν καλλιτεχνικό περιεχόμενο, ἱκανές νά ψυχαγωγήσουν τό λαόν, ἀλλά καί νά τόν μορφώσουν.

κίλιους κληρούχους, βλ. σημ. σελ. 97 γιά τίς κληρουχίες.

Χερσόνησος, ἡ βόρεια ἢ εὐρωπαϊκή χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τό 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικός λαός κοντά στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνική πόλη στόν Ταραντικό κόλπο, τό

510 π.Χ. καταστράφηκε από τούς γειτονικούς Κροτωνιάτες και τό 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε και μετονομάστηκε «Θούριον».

Σελ. 35.

Κεφ. 12. πῆρε ἀπό τή Δῆλο τά κοινά χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τήν κοινή σωτηρία και γιά τόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσφορές. Τά ποσά αὐτά πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τά διαθέτουν γιά τήν παρασκευή ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τά φύλαγαν στή Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἐλληνοταμίες. Ἀλλά τό 454 π.Χ. κατά πρόταση τοῦ Περικλῆ τό κοινό συμμαχικό ταμεῖο μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα και τά χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στόν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενῶνα μέ τή δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιό ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς· δηλ. γιά τόν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιά μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά· γιά τά Προπύλαια, λένε πῶς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα και γιά τόν Παρθενῶνα ἀκόμη περισσότερα.

Σελ. 37.

ὁ ἐργατικός λαός κτλ., δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοί, ἐπειδή δέν μπορούσαν νά ἔχουν ὄπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «ψιλοί», δηλ. στρατιῶτες μέ ἐλαφρό ὄπλισμό (ἀκόντια, τόξα και σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τήν Ἀφρική και τίς Ἰνδίες.
Κεφ. 13. ὅλα αὐτά τά ἔργα εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τό ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τήν Ἀθήνα, συντελέστηκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνός μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μέ τή συνεργασία τοῦ Φειδία και τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τήν Ἀκρόπολη τό λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰῶνων. Ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί μέ τούς ἐξαιρετικούς αὐτούς καλλιτέχνες, τήν ἴδια ἐποχή εἶχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς και ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά καταλάβει γιατί ἡ ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» και

γιατί ως σήμερα οι άνθρωποι μιλοῦν για τὸ «ἀρχαῖο ἑλληνικὸ θαῦμα».

Σελ. 41.

ὁ Ζεῦξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων γεννήθηκε στὴν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετὰ τὸ 438 π.Χ. στὴν Ἀθήνα καὶ φιλοτέχνησε πολλὰ ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τὴ φωτοσκίαση (δηλ. τὴν ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπὸ τῆ Σάμο, πού ἔζησε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ διάστημα 460 - 430 π.Χ. καὶ φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

τὴν ὁμορφίαν τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ εἶχε τὴν ὁμορφίαν τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σάν νὰ εἶχε δοκιμαστῆ ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε. (Πρόσεξε τὴν ἀντίθεση: τὴν ὁμορφίαν τοῦ ἀρχαίου — τὴ δροσερότητα ἐνός πρόσφατου καὶ νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καὶ ἀνδριαντοποιός (50 π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἔργων πού ἔγιναν στὴν Ἀκρόπολη καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἀττικὴ. Περίφημα ἔργα του εἶναι τὸ κολοσσιαῖο οὐρεχάλκινο ἄγαλμα τῆς «Προμάχου Ἀθηνᾶς», πού εἶχε στηθεῖ στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στὸν Παρθενῶνα, στὸ σηκὸ τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία.

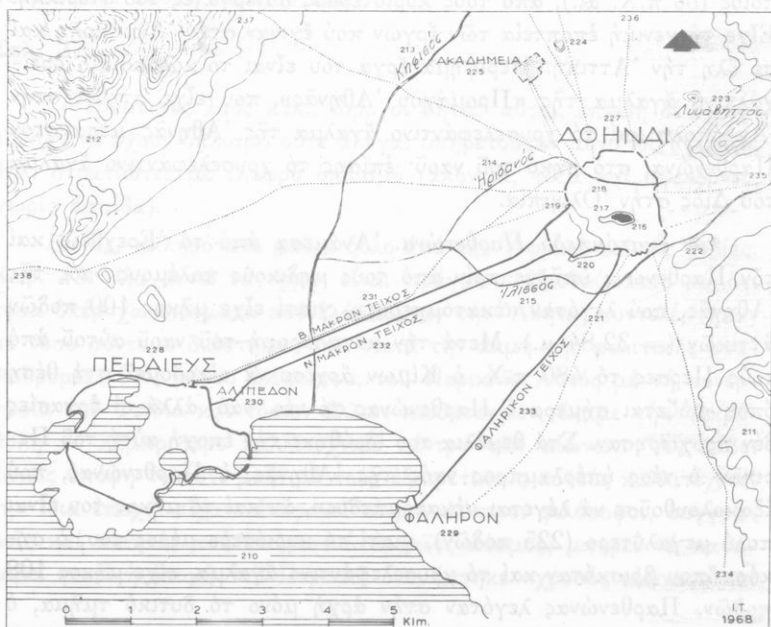
τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ Ἐρεχθεῖο καὶ τὸν Παρθενῶνα ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικούς πολέμους ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, πού λεγόταν «ἐκατόμπεδος», γιατί εἶχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (= 32,84 μ.). Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἄρχισε νὰ οἰκοδομῆ στὴ θέση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενῶνας τὸ νέο ναὸ ἀλλὰ οἱ ἐργασίες δὲν προχώρησαν. Στὰ θεμέλια του ἰδρύθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενῶνας, πού ἐξακολουθοῦσε νὰ λέγεται «ἐκατόμπεδος», ἀν καὶ τὸ μῆκος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τὸ κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου βρισκόταν καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενῶνας λεγόταν στὴν ἀρχὴ μόνο τὸ δυτικὸ τμῆμα, ὁ

δοπισθόδομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὄλος ὁ ναός καί μέ τό ὄνομα αὐτό εἶναι γνωστός ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μέ τόν Ἰκτίνο στήν οἰκοδόμηση τοῦ Παρθενώνα. Λέγεται ὅτι αὐτός ἔδωσε τά σχέδια καί τοῦ μικροῦ, ἀλλά κομψοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στό δυτικό ἄκρο τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καί στήν οἰκοδόμηση τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθήνας.

Ἰκτίνος, Ἕλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Πιστεύεται ὅτι αὐτός ἔδωσε τό σχέδιο τοῦ Παρθενώνα, πού τό ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφημα ἔργα τοῦ Ἰκτινοῦ ἦταν καί ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα, στή Φιγαλία τῆς Ἀρκαδίας, καθώς καί τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα.

Τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας πού ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτόν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν. ὀνομάζεται καί ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμη-

Τό μακρό τείχος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τρας. Τό σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἰκτίνου, τό ἐφάρμοσαν ὅμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καί Μεταγένης.

πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος, δηλ. ἀπό τό στυλοβάτην.
 μέ τά ἐπιστύλια, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού τά τοποθέτησε ἐπάνω ἀπό τοὺς στύλους.

Ἐπέτη, δῆμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς, στά ΝΔ. τοῦ Πειραιᾶ.
 διάζωμα· ἐπάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἕνα τμήμα στενόμακρο σάν ζώνη πού στολίζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτό λέγεται διάζωμα.

καί τοὺς ἐπάνω στύλους· ἐπειδή τό οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρές ἀπό στύλους, ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπό τοὺς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό στυλοβάτην στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, πού ἐστήριζαν τήν ὀροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν: οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τό ἐπιστύλιο, τό διάζωμα καί ἐπάνω σ' αὐτό οἱ ἐπάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἕνα μεγάλο ἄνοιγμα («ὀπαῖον»), γιά νά φωτίζεται ὁ ναός.

τό μακρό τεῖχος· δύο μακρά τεῖχη εἶχαν οἰκοδομηθεῖ τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνος· τό ἕνα ἀπ' αὐτά ἔνωσε τόν περίβολο τῆς πόλεως μέ τό Φάληρο καί τό ἄλλο μέ τόν Πειραιά. Τώρα, μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἕνα ἐνδιάμεσο, κοντά στό πειραιεῖο τεῖχος, ὥστε τά δύο αὐτά νά κλείνουν ὀλόγυρα τόν Πειραιά. Τό ἄλλο τεῖχος, τό φαληρικόν, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατικός, ἀρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἔγραψε 21 κωμωδίες, ἀπό τίς ὁποῖες πολὺ λίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

τό Ὠδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στους ΝΑ. πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως· τό χρησιμοποιοῦσαν στήν ἀρχή γιά τοὺς μουσικούς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καί πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του εἶχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

Σελ. 43.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τό

᾽Ωδεῖο εἶχε ὄροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

ὁ σκινόκεφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιητὲς τὸν ὀνόμασαν σκινόκεφαλο, γιὰτὶ εἶχε κεφάλι μακρουλό σάν τῆ ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτὸ βολβόριζο σάν τὸ κρεμμύδι.

τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τὸν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ ἐξοστρακιστεῖ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τὸ 443 π.Χ., τὴν ἐποχὴ πού κατασκευάστηκε τὸ ᾽Ωδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαιτέρου ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νὰ ἐποπτεύουν τοὺς διάφορους ἀγῶνες καί νὰ ἀνακηρύττουν τοὺς νικητὲς. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τά Προπύλαια στὴν Ἀκρόπολη πού ἦταν ἡ ἐπιβλητικὴ πύλη καί τὰ παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατὰ τὰ ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στὴ βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στὴν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνῶν· τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἀθηναία τὴν Ὑγεία. Τὸ κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πὼς τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἔγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὴ θεά, πού βοήθησε νὰ σταματήσει τὸ κακό.

τὸ χρυσοῦ ἄγαλμα, δηλ. τὸ χρυσελεφάντινο.

στὴ στήλη, ὄχι στὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σὲ ἰδιαιτέρη στήλη.

Σελ. 45.

Κεφ. 14. κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσει τὸ Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στὴ φρ. τώρα πού γλίτωσε ἀπὸ τὸν ἐξοστρακισμό.

Κεφ. 15. τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἔνν. στὴ Θράκη καί στὴν Καρία. τῶν βασιλείων, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτιχου, πού εἶχε ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν καί εἶχε φιλικὲς σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

τῶν δυναστῶν, ἔνν. οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος εἶχαν ἐξαναγκαστεῖ νὰ γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσική απαλή και άτονη, όταν οι χορδές τῶν ὀργάνων εἶναι χαλαρωμένες.

Σελ. 47.

τέντωνε τά λουριά, μεταφορική ἔκφραση (πρβλ. καί τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 99).

Κεφ. 16. νέους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοί τοῦ Πεισιστράτου Ἰππίας καί Ἰππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπό τόν Κρατίνο. Στίς κωμωδίες του σατύριζε τόν Περικλῆ καί ἄλλους συγχρόνους του. Ἐπ' αὐτές σώθηκαν ἄρκετά ἀποσπάσματα.

ἀπ' τίς πόλεις τούς φόρους, δηλ. τούς φόρους πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν οἱ συμμαχικές πόλεις γιά τήν κοινή ἄμυνα καί πετρόχιστα τεῖχη, τό μακρό τεῖχος (βλ. σημ. σελ. 103).

Σελ. 49.

Σαραντα ὀλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπό τό 469-429.

ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες, ὅπως : ὁ Ἐφιάλτης, (βλ. σημ. σελ. 96) ὁ Λεωκράτης, ὁ στρατηγός πού ὑπόταξε τήν Αἴγινα τό 458 π.Χ. ὁ Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τούς Κορινθίους στή Μεγαρίδα, τό 455 τούς Βοιωτούς κτλ.) ὁ Κίμων, βλ. σημ. 197 ὁ Τομίδης στρατηγός πού τό 455 π.Χ. ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο ὁ Θουκυδίδης, (βλ. σημ. σελ. 95).

μετά τόν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ.

δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, (βλ. σημ. σελ. 94).

Σελ. 51.

εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του· ὑπῆρχε συνήθεια νά σκεπάζουν τό κεφάλι ὅσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 53.

Κεφ. 17. μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἰταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού εἶναι κοντά στό ὄρος Οἶτη.

Κεφ. 18. Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, πού ὀδήγησε τόν Ἀθηναϊκό στόλο τό 455 π.Χ. στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, καί ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τό 447 π.Χ., ἐνῶ πολεμοῦσε μέ τούς Βοιωτούς.

Σελ. 57.

Κεφ. 19. Χερρόνησος, (βλ. σημ. σελ. 201).

τόν ἰσθμό, ἀνάμεσα στό Μέλαινα κόλπο καί στήν Προποντίδα.
οἱ Οἰνιάδες, λαός καί πόλη τῆς Ἀκαρνανίας, στή δεξιά ὄχθη τοῦ Ἀχελώου.

Σελ. 59.

Κεφ. 20. Σινώπη, πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στήν παραλία τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀποικία τῶν Μιλησίων.

Λάμαχος, ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός· κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο ἔλαβε μέρος μαζί μέ τόν Ἀλκιβιάδη καί τό Νικία στήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι στή Σικελία καί ἔπεσε στίς Συρακοῦσες τό 414 π.Χ.

νά ἀρχίσουν πάλι τίς ἐπιχειρήσεις στήν Αἴγυπτο· οἱ προηγούμενες ἐπιχειρήσεις στήν Αἴγυπτο ἔγιναν τό 459 καί 449 π.Χ. ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά τήν ἀποσπάσουν ἀπό τούς Πέρσες, ἀλλά δέν τό κατόρθωσαν.

Τυρρηνία (ἤ Ἐτρουρία), χώρα τῆς Ἰταλίας πού ὀρίζεται δυτικά ἀπό τό τυρρηνικό πέλαγος, ἀνατολικά ἀπό τόν ποταμό Τίβερη, πρὸς Β. ἀπό τά Ἀπέννινα καί πρὸς Ν. ἀπό τήν περιοχή τοῦ Λατίου.

Καρχηδόνα, μεγάλη παραλιακή πόλη τῆς Β. Ἀφρικῆς στή χερσόνησο πού εἶναι ἀπέναντι στή Σικελία. Ἰδρύθηκε τόν 7ο π.Χ. αἰ. ἀπό τούς Φοίνικες. Οἱ Καρχηδόνοι εἶχαν προσπαθήσει πολλές φορές νά ὑποτάξουν τίς ἑλληνικές ἀποικίες τῆς Σικελίας καί τῆς Ἰταλίας.

Κεφ. 21. *Ἱερός πόλεμος*: ὁ πόλεμος τῶν Φωκέων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν ὀνομάστηκε ἱερός, γιατί εἶχε αἰτία τὴ διοίκηση τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν (τὸ 448 π.Χ.). Τοὺς Φωκεῖς ὑποστήριζαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τοὺς Δελφούς οἱ Σπαρτιάτες.

τὸ δικαίωμα νὰ παίρουν τὴ μαντεία πρῶτοι κτλ. Κανονικά, ὅταν πῆγγαιναν δύο ἢ περισσότεροι μαζί στό μαντεῖο, ἡ σειρά ὀριζόταν μέ κλῆρο· οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως ἀπόκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ παίρουν τὴ μαντεία πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους («προμαντεία», πρώτη μαντεία).

χάλκινος λύκος: ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα τῶν Δελφῶν ἦταν τὸ χάλκινο ἄγαλμα τοῦ λύκου, κοντὰ στό βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Τὸ εἶχαν ἀφιερώσει οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν, γιατί, κατὰ τὴν παράδοση, ἓνας λύκος τοὺς εἶχε ὀδηγήσει νὰ βροῦν τοὺς θησαυροὺς ποὺ εἶχε κλέψει κάποιος ἀπὸ τὸ μαντεῖο καὶ τοὺς εἶχε κρύψει στὸν Παρνασσό.

Σελ. 61.

Κεφ. 22. ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, τὸ 446 π.Χ., ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι νικῆθηκαν στὴν Κορώνεια.

πού ἦταν πολὺ νέος· ὁ πατέρας τοῦ Πλειστῶνακτα, ὁ Πausανίας, πέθανε τὸ 467 π.Χ. Ἐπομένως αὐτὸς τὸ 446 θά ἦταν 20-21 ἐτῶν.

Γύλιππος, στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν· τὸ 414 π.Χ. πολέμησε καὶ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους ποὺ εἶχαν πολιορκήσει τίς Συρακοῦσες.

Κεφ. 23. *Θεόφραστος*, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372 - 287 π.Χ.). Ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἔχει τὸν τίτλο «Χαρακτῆρες».

Σελ. 63.

Ἴπποβότες, πλοῦσιοι γαιοκτῆμονες τῆς Εὐβοίας, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη τάξη τῶν πολιτῶν. Αὐτοὺς τώρα (τὸ 446-445 π.Χ.) νικά ὁ Περικλῆς καὶ τοὺς ἐξορίζει ἀπὸ τὴ Χαλκίδα.

Ἴστυαία (ἄρχ. *Ἐστυαία* ἢ *Ἴστυαία*), ἀρχαιότατη πόλη κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς Εὐβοίας.

Κεφ. 24. συμφωνία ειρήνης. Τό 445 π.Χ. έγινε ένορκη συμφωνία ειρήνης (άρχ. «σπονδαί») γιά 30 χρόνια. Ή συμφωνία όμως αὐτή κράτησε μόνο ὡς τό 431 π.Χ. πού ἄρχισε ὁ πελοποννησιακός πόλεμος.

Κεφ. 25. Μίλητος, μεγάλη καί πλούσια πόλη στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, κοντά στό στόμιο τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ.

Ποιήνη, ἀρχαία πόλη τῆς Ἰωνίας, ἀπέναντι ἀπό τή νῆσο Σάμο. Τήν Ποιήνη διεκδικοῦσαν ἡ Σάμος καί ἡ Μίλητος.

νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα· οἱ Σάμιοι ἦταν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καί ἦταν ὑποχρεωμένοι νά λύνουν τίς διαφορές τους στήν Ἀθήνα.

στή Λήμνο, ὅπου ὑπῆρχαν κληροῦχοι Ἀθηναῖοι (βλ. καί σημ., σελ. 97 γιά τίς κληρουχίες).

Πισσοῦθνης, ἀνεψιός τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, σατράπης τῶν Σάρδεων.

χρυσά περσικά νομίσματα, πού ὀνομάζονταν δαρεικοί στατῆρες· ὁ δαρεικός ἰσοδυναμοῦσε πρὸς 20 ἀττικές δραχμές καί εἶχε στή μία ὄψη τήν εἰκόνα τοῦ Δαρείου τοῦ Α' καί στήν ἄλλη διάφορα σχήματα.

Σελ. 65.

ἡ Τραγία (συνήθως στόν πληθ. οἱ Τραγίες), νησάκι πρὸς Ν. τῆς Σάμου (σήμερα λέγεται Σαμιοπούλα).

Κεφ. 26. πρὸς τήν ἔξω θάλασσα, δηλ. πρὸς τό τμήμα τῆς Μεσογείου πού εἶναι πρὸς Ν. τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Στησίμβροτος, βλ. σημ., σελ. 97.

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο. Αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιάτί ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

Ἀριστοτέλης, βλ. σημ., σελ. 93.

Σελ. 67.

Κεφ. 27. τό «ἄσπρο κουκί»· στήν ἀρχαία Ἀθήνα χρησιμοποιοῦσαν τά κουκιά ὡς κλήρους· σ' αὐτήν ἐδῶ τήν περίπτωσι, ἀνάμεσα στά

ὀχτώ κουκιά ἔβαζαν ἓνα ἄσπρο, πού ἦταν τό «τυχερό», δηλ. κέρδιζε ἐκεῖνος πού τοῦ τύχαινε κατά τήν κλήρωση.

«ἄσπρη μέρα», δηλ. εὐχάριστη· μέ αὐτή τή σημασία εἶναι συνηθισμένη καί σήμερα ἡ ἔκφραση: «μιάν ἄσπρη μέρα δέν εἶδε στή ζωή του», πού λέγεται γιά κάποιον πού ἔζησε βασιανισμένος.

Ἔφορος, ἱστοριογράφος ἀπό τήν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας (405-330 π.Χ.). Ἐγραψε «Ἱστορίες», πού ἄρχιζαν ἀπό τήν ἀθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν καί ἔφταναν ὡς τά γεγονότα τοῦ 340 π.Χ.

Ἀρτέμων, μηχανικός ἀπό τίς Κλαζομενες· λέγεται πώς βροῖχε νέους εἶδους πολιορκητικῆς μηχανές.

Ἡρακλείδης, ἀπό τήν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, φιλόσοφος καί ἱστορικός τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐγραψε πολλά ἔργα, ἀλλ' ἀπ' αὐτά σώζονται μόνο μερικά ἀποσπάσματα.

Ἀνακρέων, λυρικός ποιητής τοῦ 6ου αἰ. ἀπό τήν Ἰωνία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὅταν ἡ πατρίδα του ὑποτάχτηκε στούς Πέρσες (τό 545 π.Χ.) ἔφυγε καί ἔζησε στά Ἄβδηρα τῆς Θράκης, στή Σάμο καί τέλος στήν Ἀθήνα. Ἀπό τά ποιήματά του μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώζονται.

Σελ. 69.

Κεφ. 28. ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν. Ὑπῆρχε συνήθεια νά συγκεντρώνονται τά λείψανα τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καί νά γίνεται ἐπίσημη ταφή τους στόν Κεραμεικό. Κατά τήν τελετή ἓνας ὀμιλητής, πού τόν ὄριζε ἡ πόλη, ἐκφωνοῦσε τόν ἀεπιτάφιο λόγο», δηλ. ἐγκωμίαζε τοὺς ἥρωες πού ἔπεσαν γιά τήν πατρίδα καί παρακινοῦσε τοὺς πολίτες νά μιμηθοῦν τό παράδειγμά τους. Βλ. καί κεφ. 8, 9.

Ἴων, τραγικός ποιητής ἀπό τή Χίο, πού ἔζησε ἀρκετόν καιρό στήν Ἀθήνα κατά τοὺς χρόνους τοῦ Κίμωνα καί τοῦ Περικλῆ. Ἐγραψε τραγωδίες, ποιήματα καί ἓνα βιβλίο μέ ταξιδιωτικῆς ἐντυπώσεις.

Ἀγαμέμνων, ὁ ὀμηρικός βασιλιάς τῶν Μυκηνῶν, ἀρχηγός τῶν Ἑλλήνων στόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τροίας, πού κράτησε δέκα χρόνια.

Κεφ. 29. μετά τά γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440 - 439 π.Χ.) ὡς τήν ἐποχή

αυτή πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν Κόρινθο (433 π.Χ.).

Σελ. 71.

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τό γιό τοῦ Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιά νά μήν κατορθώσει τίποτε τό ἀξιόλογο καί νά μειωθεῖ, δέν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μέ τό γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλθεῖ καί δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μή γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

καί τούς ὄρκους δηλ. τήν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια (βλ. σημ. 210, γιά τή συμφωνία εἰρήνης).

Ποτίδια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στόν Ἴσθμό τῆς Χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα»· ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθεῖ κατά πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπό τά λιμάνια καί τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 73.

Κεφ. 30. τά «ἱερά λιβάδια» (ἀρχ. ἡ «ἱερά ὀργάς»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καί τήν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καί τήν Κόρη της (τήν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνιμη, ἀλλά ἔμενε ἀκαλλιέργητη καί κανεῖς δέν εἶχε δικαίωμα κατοχῆς.

Θριάσιες πύλες· ἦταν ἡ ΒΔ. πύλη τῆς Ἀθήνας, κοντά στόν Κερμαϊκό, ἐμπρός ἀπό τήν «Ἱερά ὁδό» πού ὀδηγοῦσε στόν κάμπο τῆς Ἐλευσίνας («Θριάσιον πεδῖον») καί στήν πόλη τῆς Ἐλευσίνας. Κατά τόν 4ο π.Χ. αἰ. ἡ πύλη αὐτή ἀντικαταστάθηκε μέ δύο νέες πύλες, πού ὀνομάστηκαν «Δίπυλον».

Κεφ. 31. μᾶλλον ἀπό ὑπεροψία κτλ. Εἶναι ὀλότελα ἄδικη ἡ κατη-

γορία αὐτή. Ὁ Περικλῆς στήν περίπτωσι ἐκείνη δέν εἶχε κινηθεῖ οὔτε ἀπό ὑπεροψία οὔτε ἀπό φιλοπόλεμη διάθεσι. Ἔβλεπε πράγματι ὅτι ἡ ὑποχώρησι θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας καί θά ὀδηγοῦσε σέ νέες ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης καί σέ νέες ὑποχωρήσεις τῆς Ἀθήνας, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἐκμηδένισι τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 75.

Κεφ. 33. τό «κυλώνειον ἄγος». Ὅταν ἦταν στήν Ἀθήνα ἐπώνυμος ἄρχοντας ὁ Μεγακλῆς (ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν), ὁ Κύλων ἐπιχείρησε νά γίνει τύραννος, ἀλλά τό κίνημά του δέν πέτυχε (612 π.Χ.). Αὐτός τότε κατόρθωσε νά φύγει, οἱ ὅπαδοί του ὅμως θανατώθηκαν, ἄν καί εἶχαν παραδοθεῖ μέ ἔνορκη διαβεβαίωσι ὅτι δέ θά πειραχτοῦν. Ὅταν ἔπειτα ἔπεσε ἐπιδημία στήν Ἀθήνα, πιστεύτηκε ὅτι ἦταν τιμωρία γιά τό ἐγκλημα (τό «κυλώνειον ἄγος») καί, γιά νά καθαριστεῖ ἡ πόλι, ἐξορίστηκαν οἱ Ἀλκμεωνίδες. Ἀπό τό γένος αὐτῶν καταγόταν ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ Ἀγαρίστη.

Σελ. 77.

εἰσβάλλον στήν Ἀττική· ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μπῆκε στήν Ἀττική τήν ἀνοιξι τοῦ 431 π.Χ.

σίς Ἀχαρνές, κοντά στό σημερινό Μενίδι.

ὅπως ἕνας καρβοκύρης κτλ. Πρόσεξε τήν παρομοίωσι καί ἀνάλυσε τά στοιχεῖα τῆς.

οἱ χοροί σίς κωμωδίες· ὅπως καί σίς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (ἄμιλος προσώπων) πού τραγουδαί ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μέ τήν ὑπόθεσι. Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοί ποιητές μέ τά τραγούδια τοῦ χοροῦ σίς κωμωδίες τους σατύριζαν τόν Περικλῆ γιά τή φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καί αὐτό πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Σελ. 79.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτεύτηκε μέ βιαιότητα τόν Περικλῆ καί ὑπερίσχυσε μετά τό θάνατο ἐκείνου. Ἐπέπεσε στήν Ἀμφίπολι, πολεμώντας τούς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Ἐρμιππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀ-

ριστοφάνη. Οί στίχοι αυτοί λέγονται άναπαιστικοί, γιατί άπαρτίζονται άπό άνάπαιστους, δηλ. άπό τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πού τό καθένα έχει τίς δύο πρώτες συλλαβές άτονες και τήν τρίτη τονισμένη. Ό άνάπαιστος στήν άρχαία ποίηση είχε τίς δύο πρώτες συλλαβές βραχύχρονες και τήν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οί σάτυροι, ήσαν συνοδοί τοῦ Διονύσου. Όνομάζει τόν Περι- κλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατί αυτοί ήταν φημισμένοι γιά τή δειλία και μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλητα· αυτός ήταν κάποιος Άθηναῖος, όνομαστός γιά τή δειλία του.

σ' έχει δαγκώσει, δηλ. σ' έχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού άπευθύνει μέ δηκτικότητα έναντίον σου.

Κεφ. 34. ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική, τόν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 97.

ή θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπεσε στήν Ἀθήνα τό δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) και προ- ξένησε μεγάλη φθορά στό στρατό. Κατά τά τρία χρόνια πού κράτησε ή ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὅπλιτες και 600 ἵππεις. Ἀλλά και στόν πληθυσμό ήταν πολλά τά θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 81.

Κεφ. 35. ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου· ήταν μερική ἔκλειψη και ἔγινε στίς 3 Ἀύγουστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαυρος· τήν όνομάζει «ιερή», γιατί ὁ τόπος ήταν άφιερω- μένος στόν Ἀσκληπιό.

Σελ. 83.

Ἰδομενέας, βλ. σημ., σελ. 99.

Θεόφραστος, βλ. σημ., σελ. 107.

Ἡρακλείδης, βλ. σημ., σελ. 109.

Κεφ. 36. ἀπό τά γνήσια παιδιά του· τά παιδιά τοῦ Περικλῆ από τήν πρώτη σύζυγό του (πού τό όνομά της εἶναι άγνωστο), ὁ Ξάνθιπ- πος και ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολίτες Ἀθηναῖοι, γιατί εἶχαν και τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τή δεύτερη σύζυγό

του, τήν Ἀσπασία (ἀπό τή Μίλητο) ἀπόκτησε ἕνα γιό, πού ὀνομάστηκε καί αὐτός Περικλῆς· ἀλλά αὐτός σύμφωνα μέ τό νόμο δέν μπορούσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπό τίς αὐστηρές οικονομίες τοῦ πατέρα του· γι' αὐτές ἔγινε λόγος στό κεφ. 16, 4-6.

ἀθλητής πεντάθλου, αὐτός πού ἀγωνίζεται τό πένταθλο, δηλ. τούς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καί πάλη).

Πρωταγώρας, σοφιστής ἀπό τά Ἀβδηρα (485-415 π.Χ.), πού εἶχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καί ἀγωνοθέτες), βλ. σελ. 104.

Σελ. 85.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

Κεφ. 37. Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404 π.Χ.) εἶχε ἀπό τή μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μέ τόν Περικλῆ. Ἀλλωστε αὐτόν εἶχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

ἐκλέχθηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καί εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἀθήνα καί ἰσοδυναμεῖ περίπου πρὸς 52 σημερινές λίτρες.

Σελ. 87.

καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δούλοι· σύμφωνα μέ τό νόμο αὐτούς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τούς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τό μὴ γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καί στό ὅποιο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τούς στρατηγούς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς

ΕΚΔΟΣΗ: Ε. 1977 (ΑΠ) - ΑΝΤΙΤΥΠΗ 116.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 2890120/1171

Έξωφύλλο ΣΟΦΙΑΣ ΖΑΡΑΜΠΟΥΚΑ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: GRAPH E.P.E.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κ. ΣΤΑΜΟΥ και Σία

Ἀργινούς (νεοδικά ἀνάμεσα στὴ Δέση καὶ τὴν Κορινθιακὴν πελοπόννησο), γιατί δὲν μπόρεσαν νὰ περισυλλέξουν τοὺς νεκροὺς διατίμας τῆς θαλασσοπορεύου. Μόνο ὁ Σικρότης, ποὺ ἔην πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχθηκε εἰς αὐτὴ τὴν καταδική.

Κεφ. 38. ἡ ἐπιδημία χιόνισε καὶ τὸν Πειραιῶν, τὸ φθινόπωρον τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος βλ. σημ. σελ. 261. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Θεόφραστου δὲν ἔχει σωθῆ.

Σελ. 89.

Κεφ. 39. οἶοι τὸν ἀποδητοῦσαν μὲ μεγάλα πόνθα. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημοφιλῆ κενὸ πῶς τὸ ἀλθανθηρὸν ἔλα. Τότε οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ κατάλαβαν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ καὶ ἐπὶ σαράντα χρόνοι ἐργάστηκαν ὅσο κἀνεὶς ἕλλος γὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ μὲ τὸ ἐξαιρετικὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιδράγει μὴ ἐποχῆ καὶ ἰσχυρῆς ἢ λαμπροῦς περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

024000019854

ΕΚΔΟΣΗ Ε', 1977 (VII) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 110.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 2890/20/7/77

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: GRAPH Ε.Π.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κ. ΣΤΑΜΟΥ καὶ Σία

